

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD

**ZÁKLADNÍ ZNAKY MIGRAČNÍCH PROCESŮ
V EVROPĚ OD KONCE ROKU 1918
SE ZŘETELEM K ČR**

Autorka: Helena Vařbuchtová

Studijní obor: ČJ – OV / ZŠ

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Pavel Hejtman, CSc.

České Budějovice 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 13. dubna 2010

Helena Vařbuchtová

Poděkování

Za cenné rady a podnětné připomínky při vypracování diplomové práce děkuji touto cestou PhDr. Pavlu Hejtmanovi, CSc.

OBSAH

OBSAH	1
ANOTACE	3
ANNOTATION	4
ÚVOD	5
LITERÁRNÍ REŠERŠE	8
TEORIE A METODY	9
1. KAPITOLA	
ZÁKLADNÍ POJMY	10
Migrace	10
Emigrace	11
Imigrace	11
Zpětná migrace.....	11
Azyl.....	11
Uprchlíctví	11
Exil.....	12
2. KAPITOLA	
ZÁKLADNÍ ZNAKY MIGRAČNÍHO PROCESU V EVROPĚ 1918-1945	13
2.1 První světová válka 1914-1918.....	13
2.2 Meziválečné období 1918–1939	14
2.2.1 Migrace spojená s koncem války	16
2.2.2 Ekonomická migrace	17
2.2.3 Československo ve 20. letech 20. století	18
2.2.4 Velká hospodářská krize	19
2.2.5 Československo ve 30. letech 20. století	20
2.2.6 Německo jako „režisér“ migračních proudů.....	21
2.2.7 Italská migrace	22
2.2.8 Španělsko	22
2.3 Druhá světová válka 1939-1945	23
2.4 Konec války a poválečná migrace	26
2.4.1 Německo jako hlavní dějiště poválečné migrace.....	26
2.4.2 Migrace válečných zajatců a nuceně nasazených	27
2.4.3 Nové mocenské rozvržení světa.....	28
3. KAPITOLA	
MIGRACE V OBDOBÍ „STUDENÉ VÁLKY“	31
3.1 Koloniální a postkoloniální migrace	31
3.2 Pracovní migrace	33
3.2.1 Trasy pracovní migrace.....	34
3.2.2 Turecká imigrace do Spolkové republiky Německo.....	35

3.2.3 Francie.....	36
3.2.4 Velká Británie a Nizozemí.....	38
3.2.5 Švýcarsko.....	39
3.2.6 Východní Německo	40
3.2.7 Konec pracovních migrací v 70. letech 20. století.....	41
3.3 Období migrace azylantů a uprchlíků	41
3.3.1 Spolková republika Německo jako hlavní cíl azylantů.....	43
3.3.2 Migrační vlny z Východu	43
3.3.3 Obavy z rostoucího počtu azylantů.....	44
3.3.4 Středomoří jako cesta do Evropy	45
3.3.5 Pád „železné opony“	46
3.4 Migrace československých obyvatel v období „studené války“	46
3.4.1 První emigrační vlna	47
3.4.2 Pomocné organizace	48
3.4.3 Útlum emigrace.....	49
3.4.4 Druhá emigrační vlna.....	49
3.4.5 Československo - jeho vnitřní migrační a vnější imigrační proudy	50
4. KAPITOLA	
REVOLUČNÍ ROK 1989 A OBDOBÍ PO KONCI „STUDENÉ VÁLKY“	52
4.1 Migranti z bývalého „východního bloku“.....	52
4.1.1 Cílové země uprchlíků z východu.....	54
4.1.2 Migrační proudy menšin	55
4.1.3 Útěky Albánců	57
4.1.4 Neklid na Balkáně.....	57
4.2 Budování „pevnosti Evropa“	59
4.2.1 Smluvní základy „pevnosti Evropa“	59
4.2.2 Migrační cesty do „pevnosti Evropa“	61
4.3 Proměna bývalého „východního bloku“ v tranzitní oblast	63
5. KAPITOLA	
ČESKÁ REPUBLIKA PO „PÁDU ŽELEZNÉ OPONY“	65
5.1 Česká republika 1989-2004	65
5.2 Česká republika po vstupu do Evropské unie	74
5.3 Současné trendy migrace v České republice.....	78
ZÁVĚR	83
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	85
SEZNAM POUŽITÝCH ARCHIVNÍCH ZDROJŮ	86
SEZNAM POUŽITÝCH INTERNETOVÝCH ZDROJŮ:	87
SEZNAM TABULEK	90
SEZNAM GRAFŮ.....	90
SEZNAM OBRÁZKŮ.....	90

ANOTACE

Diplomová práce mapuje migrační trendy v Evropě po roce 1918 se zřetelem k regionu České republiky. Je rozdělena na 5 kapitol. První kapitolu tvoří vymezení základních pojmů spojených s migrací. Druhá kapitola se věnuje migračním proudům v Evropě v letech 1918-1945. Obsahuje podkapitoly věnující se situaci v meziválečném období, za druhé světové války a v poválečném období v evropském, ale i českém regionu. Třetí kapitola se zabývá obdobím tzv. studené války, kdy hlavními migračními proudy byla postkoloniální a pracovní migrace a žádosti o azyl. Je zde zahrnuta i problematika Československa, které bylo po válce připojeno k „východnímu bloku“. Čtvrtá kapitola práce se pak zabývá migrací po roce 1989, která byla určována především pádem „železné opony“. S ním přicházela nejen svoboda a proudy východních migrantů, ale i novodobý strach Evropského společenství ze stěhování „mas z Východu“. Je v ní zahrnuto i budování „pevnosti Evropa“, která se začala vyznačovat silnými restrikcemi navenek a uvolňováním uvnitř. Azylová politika tohoto období se pak týká převážně válečných konfliktů, které v 90. letech postihly oblast bývalé Jugoslávie. Poslední kapitola se věnuje České republice po roce 1989 a je rozdělena do tří podkapitol. První podkapitola zahrnuje období let 1989-2004, druhá se věnuje období po vstupu do Evropské unie a třetí zahrnuje všeobecné trendy české migrace v posledním období.

ANNOTATION

My diploma thesis deals with trends of migration in Europe after 1918 with a particular regard to Czech Republic region. It consists of 5 chapters. The first chapter is aimed at the main definitions concerning migration. The second chapter deals with streams of migration in Europe between 1918 and 1945. The chapter is divided into several subchapters examining the situation between, during and after World War II in European and Czech region. The third chapter reflects the period of Cold War when the migration was of post-colonial or labour character or it was influenced by asylum requests. In addition, the chapter mentions the question of Czechoslovakia which was attached to the eastern communist block after World War II. The fourth chapter is aimed at the migration after 1989 which was defined mainly by the fall of Iron curtain. This event was accompanied by increasing number of eastern migrants and by fear of European Community connected with it. The “European fortress” started to be built during this period and the main manifestation of this phenomenon was strong restriction outwards and liberation inside. Asylum policy was influenced by war conflicts in Yugoslavia in nineties. The last chapter deals with the Czech Republic after 1989 and it is divided into 3 subchapters – period between 1989 and 2004, period after joining the European Union and general trends of Czech migration in the last years.

ÚVOD

Migrace je obecný pojem přesunu jednotlivců či skupin z jednoho místa na druhé, kde se chtějí usadit. Zahrnuje tak celou škálu typů, variant, ale i motivů pohybů obyvatel. V současné době k němu zařazujeme například pojmy jako je azyl, emigrace, imigrace, exil, ale i uprchlictví. Odlišujeme tak migraci z důvodů ekonomických, kdy migrující osoba usiluje o pozitivní změnu své životní úrovně, ale také z důvodů politických, náboženských, etnických či rasových. Ve všech případech se může migrace odehrávat dobrovolně či nedobrovolně, legálně či nelegálně a zároveň může probíhat uvnitř států – vnitřní, ale i mimo stát – vnější migrace. Migrace ale není, jak by se mohlo zdát, pouze záležitostí posledních několika století, v nichž nabrala nevídaných rozměrů. Migrace je součástí dějin lidstva od pradávna.

Praktický celý současný svět, tak jak je národnostně a etnicky rozvržen, je výsledkem lidské migrace. Ta začala zhruba před šesti miliony lety v Africe, odkud se kmen předchůdců lidí tzv. Homo erectus pouští do prvních výprav nejen po samotné Africe, ale vydává se i na výzkumné cesty po zeměkouli. Později se i jeho následovník Homo sapiens neboli člověk moudrý vydává na putování z Afriky do Asie, odkud pak migruje do celého světa. Tím byl člověk předurčen k tomu, aby postupně ovládl celý dnešní svět.

Avšak ani ve chvíli, kdy zabydleli téměř celou planetu Zemi, nepřestali lidé migrovat. Zpočátku hrálo hlavní roli především stěhování za potravou, kdy lidé měnili své obydlí v závislosti na úrodnosti půdy. Postupně se k důvodům stěhování začaly připojovat i nepříznivé klimatické podmínky či hrozba přírodních katastrof, kdy kmeny v zájmu zachování rodu raději obětovaly svou rodnou zemi a našly si svůj domov jinde. S postupným přibýváním kmenů se však stávalo čím dál častějším důvodem migrace i násilí. Tento jev vygradoval ve 4. století při tzv. stěhování národů. Kmen Hunů, který proudil směrem do Evropy z asijských stepí, před sebou tlačil celé národy směrem na západ. Dá se říci, že právě tento pohyb a pohyby na něj navazující byly počátkem dnešní etnické podoby Evropy.

Po ustálení mocenského rozvržení sil v Evropě, se Evropané čím dál častěji vydávali na cesty za objevením nových krajín, kde zakládali své kolonie. Jejich motivy

přítom nebyly čistě objevitelské, ale často se týkaly i zvětšení ovládaného území, nabytí nové moci a prestiže. Tím evropské státy pomohly určit budoucnost i dalším oblastem světa.

V osmnáctém století se s příchodem průmyslové revoluce rozvinul i nový typ migrace – tentokrát vnitřní migrace z vesnických oblastí do měst. Tak se začalo měnit rozvrstvení obyvatel jednotlivých oblastí, přičemž v tomto období i nadále pokračuje kolonizace mimoevropských oblastí.

Evropa se tak postupně ocitá na prahu dvacátého století, kdy fenomén migrace nabývá obrovských rozměrů – co se týče množství, typů, ale i způsobů uskutečnění. Dvacáté století je mimo jiné nazýváno tzv. stoletím uprchlíků. Odehrály se v něm dvě světové války a velké množství válek dalších. Jde o století útlaku etnických a náboženských menšin a politických protivníků.

Ve své práci se budu věnovat problematice migrace od roku 1918 po současnost, přičemž svůj zorný úhel zaměřím na oblast Evropy a České republiky.

Cílem mé práce tak je zmapovat základní znaky migračního procesu v Evropě a České republice po 1. světové válce. Práci při tom rozdělím na pět částí, které nazvu kapitoly. Tyto kapitoly dále rozčlením na podkapitoly.

První kapitolu pojmenuji Základní pojmy a budu se v ní zabývat jednotlivými typy migrace a jejich vymezením.

V druhé kapitole se budu věnovat migračním procesům v Evropě v letech 1918-1945 s přihlédnutím k událostem v Československu. Jedná se tedy o období po první světové válce, které je typické novým rozvržením zemí Evropy a s ním spojenými migračními proudy. Zároveň pak také ekonomickou prosperitou a následným pádem v období hospodářské krize. V té době se také v Evropě rozvíjí nacionalismus, který se stává hnacím proudem událostí až k druhé světové válce. Další částí druhé kapitoly budou migrace spojené s tímto válečným konfliktem a následnými poválečnými pohyby obyvatel.

Třetí kapitola bude spojena s obdobím „studené války“, které rozdělilo Evropu a Československo zapojilo do „východního bloku“. V této kapitole se budu zabývat jednotlivými typy pohybů obyvatelstva, které v tomto období postupně přicházely. Popíšu tak především postkoloniální a pracovní migraci a azylovou politiku jako hlavní oblasti migrací v západní Evropě. V podkapitole se pak zaměřím i na samotné Československo.

V předposlední kapitole se budu věnovat migracím po pádu „železné opony“ v roce 1989, který pro obyvatele východního bloku znamenal svobodu, zatímco pro Západ popud k obavám z prolomení hráze z Východu. Toto období je proto typické zaváděním restrikcí, které měly migrantům zabránit v hromadné migraci směrem do propojeného Evropského společenství. Následně se budu věnovat i přeměně Evropského společenství v tzv. pevnost Evropa a popíšu migrační cesty, které do ní směřovaly.

V poslední kapitole se zaměřím na migrační proudy v České republice po roce 1989. Tuto kapitolu rozdělím na tři podkapitoly. První se bude věnovat období let 1989-2003, druhá pak období od vstupu České republiky do Evropské unie. V poslední podkapitole pak zhodnotím migrační trendy v České republice v posledních letech.

LITERÁRNÍ REŠERŠE

Odborná literatura týkající se tématu migrace v jeho širší rovině tak, jak se jím zabývá moje práce, není obsažena v žádném zdroji. Existují práce zabývající se světovou migrací, evropskou migrací či českou migrací, ale žádná není zaměřena na Evropu s přihlédnutím k České republice. Ve své práci jsem tedy vycházela z kombinace několika různých typů zdrojů.

Prvním typem je literatura zaměřená na světovou migraci. Jedná se především o publikaci J. K. Badeho *Evropa v pohybu*¹. Dalšími publikacemi pak je například *Atlas lidské migrace* od R. Kinga². Především první publikaci jsem si vybrala jako základní osu, dle které je řízena má práce.

Druhým typem literatury je literatura zaměřená na otázku migrace v českém prostředí. Zde bylo čerpáno z různých zdrojů, které jsou často velmi úzce zaměřeny, například na téma hraničního prostoru či organizací na pomoc uprchlíkům. Z nich jsou vybírány a porovnávány informace relevantní pro moji práci. Tyto jsou následně doplňovány především archivními materiály. Mapování migrace v období po roce 1989 pak je prokládáno zdroji z českého statistického úřadu a je čerpáno i ze studií M. Horákové, která se zaměřuje především na téma pracovní migrace. Celá práce je zařazena do historického kontextu a doplňována tak informacemi z obecných historických publikací.

¹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005.

² King, R.: *Atlas lidské migrace*. Mladá fronta. Praha 2008.

TEORIE A METODY

Hlavní metoda, kterou jsem si vybrala pro zpracování daného tématu je metoda heuristicko-badatelská. V první řadě jsem se tedy zaměřila na shromažďování dostupných pramenů o daném tématu. Po jejich shromáždění jsem prameny vytřídila dle vhodnosti vzhledem k tématu mé práce.

Vzhledem k tomu, že o situaci na českém území před rokem 1989 je zpracováno jen velmi malé a pro mou práci nedostatečné množství zdrojů, přišla následně na řadu metoda badatelská. Pustila jsem se tak do hledání informací, které mi ve shromážděných zdrojích chyběly či byly nedostačující. K mému zklamání však archivní zdroje a jejich zpracování sahá pouze do padesátých let a v pozdějších letech jsem se tak musela spolehnout na deduktivní odhady, které se nacházely ve vybraných zdrojích.

1. KAPITOLA ZÁKLADNÍ POJMY

Migrace

Stěžejním pojmem této diplomové práce je pojem migrace. Standardní definice tohoto pojmu říká, že se jedná o pohyb lidí z jednoho místa či země na druhé, kde se chtějí usadit. Takovéto přesídlování jednotlivců či skupin však může zaujímat různé podoby. Migrace jako pojem tedy obsahuje takový přesun lidí, který je brán jako ze všech pojmů ten nejobecnější a zahrnuje velké množství významů. Přestože lidé migrují několik století, ať již z jakéhokoli důvodu, ještě v žádném období nenabral fenomén migrace takových rozměrů jako v posledním století. V zásadě bychom v současnosti mohli rozdělit proudy migrace do tří základních kategorií. Jde o migraci:

- vnitřní a mezinárodní
- nucenou a dobrovolnou
- trvalou a dočasnou.

Jednotlivá kritéria se ale mohou vzájemně mísit a zároveň jde v některých případech jen těžko rozhodnout, o které kritérium se skutečně jedná.³

Statistiku skutečné migrace pak může také zkreslovat fakt, kdy vůbec a jakým způsobem se sčítání jednotlivých migrantů provádí. Hranice, která se uvádí pro zaznamenání migranta je doba jednoho roku, kdy musí daná osoba na novém území pobývat, čímž se ze samotného sčítání vytěsňují velké množství lidí, např. lidé pobývající na území nelegálně, tzn. jejich pobyt není oficiálně evidován úřady, nebo také tzv. sezónní migranti, kteří na novém území pobývají jen určitou část roku, kdy se jim zde nabízí vhodná práce. Ještě složitější je pak pohled na tzv. interní migraci, která probíhá v rámci jednoho území. V současné době, době rozvíjení vnitřních vztahů v rámci EU a uplatňování pravidel tzv. Schengenského prostoru, se pak pojem migrace rozšířil ještě o další kritérium a to interní migrace, tzn. v rámci EU, a imigraci obyvatel z neunijských evropských a mimoevropských zemí, kterým se říká tzv. příslušníci třetích zemí.

³ King, R.: *Atlas lidské migrace*. Mladá fronta. Praha 2008. str. 7-10

Emigrace

Pojem emigrace je součástí širšího pojmu migrace, přičemž označuje změnu místa pobytu směrem z území domovského státu. Jedná se tedy o proces, při kterém obyvatelé opouštějí své domovské země s cílem usadit se v zahraničí.⁴

Imigrace

Imigrace, neboli přistěhovalectví, je taktéž součástí širšího pojmu migrace a označuje proces, při kterém se na území určitého státu usazují obyvatelé pocházející ze zahraničí.⁵

Zpětná migrace

Pojem zpětná migrace neboli reemigrace označuje případ, kdy se emigranti po určité době vrací zpět do rodné země. Dělo se tak například u nás po pádu železné opony, kdy se někteří emigranti vraceli zpět do rodné země.

Azyl

Dle Terminologického slovníku Ministerstva vnitra České republiky je azylem míněn ochranný pobyt, který stát poskytuje státnímu příslušníku třetí země nebo osobě bez státní příslušnosti v souvislosti s jejím pronásledováním zpravidla z důvodů politických. Azyl tak plní humanitární účely s cílem ochránit cizince před pronásledováním státními orgány. Oproti uprchlictví si ale národní status azylanta určuje každý stát sám dle vlastních zákonů.⁶

Uprchlíctví

Uprchlíctví je dalším pojmem, který se bezprostředně týká pohybu lidstva. Termín uprchlík byl definován v roce 1921 Ženevskou úmluvou přijatou Společností národů jako osoba, které by v případě návratu do rodné země hrozilo nebezpečí. Když pak byla v roce 1946 nahrazena Společnost národů Organizací spojených národů, stala

⁴ In *Terminologický slovník MVCR, A-M* [citováno dne: 15.10.2009]
URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/terminologicky-slovník.aspx>

⁵ In *Terminologický slovník MVCR, A-M* [citováno dne: 15.10.2009]
URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/terminologicky-slovník.aspx>

⁶ *MVČR – Azyl, migrace a integrace – Azyl* [citováno dne: 15.10.2009]
URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/azyl.aspx>

se jedním z prvních jejích úkolů příprava návrhu Všeobecné deklarace lidských práv, kde bylo mimo jiné stanoveno, že každý má právo v jiných zemích hledat a požívat tam azyl před pronásledováním. Celou deklaraci pak Valné shromáždění OSN schválilo v roce 1948. O tři roky později byl navíc zřízen úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky, tzv. UNHCR⁷, a byla navíc schválena Úmluva OSN o právním postavení uprchlíků.

Dle Terminologického slovníku Ministerstva vnitra ČR je v současnosti uprchlíkem „státní příslušník třetí země, jemuž bylo přiznáno právní postavení uprchlíka ve smyslu Ženevské úmluvy, a který je oprávněn pobývat na území členského státu“.⁸ Česká republika se tak řídí v tomto směru podle mezinárodního konsensu o statusu uprchlíků, který je pro ni základním dokumentem.

Exil

Exil je posledním důležitým pojmem, který do své práce zahrnuji. Přičemž tento je pojmem velmi specifickým a jeho vymezení je pro pochopení celé problematiky důležité. Jeho význam je snadno zaměnitelný s významem pojmu emigrace. Jak ale podotýká Petr Pithart, exulant nehledá nový domov jako emigrant. Exil je tak většinou nedobrovolný, vynucený pobyt v cizině a jeho nejčastějším důvodem je náboženské, národnostní, politické či jiné pronásledování.⁹

⁷ United Nations High Commissioner for Refugees, tj. Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky

⁸ In *Terminologický slovník MVCR, T-Ž*. [citováno dne: 15.10.2009]

URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/terminologicky-slovník.aspx?q=Y2hudW09Mw%3d%3d>

⁹ Pithart, P.: Exil a emigrace. Odchody a návraty. In: *ČESKÝ A SLOVENSKÝ EXIL 20. STOLETÍ*. Meadow Art. Brno 2003. str. 10-11

2. KAPITOLA

ZÁKLADNÍ ZNAKY MIGRAČNÍHO PROCESU V EVROPĚ 1918-1945

Migrace je proces, který doprovází celé lidské dějiny a podílí se na utváření podoby současného světa. Již v pravěku se lidé stěhovali za jídlem a za obživou. Lidé tedy migrují již celá tisíciletí, přesto v minulém století nabraly pohyby lidí na síle a především na rozmanitosti. Zrod tohoto masového fenoménu můžeme rozpoznat na počátku první světové války, která odstartovala vlny útěků a nucené migrace, jež provázely od této chvíle lidstvo celého světa. Celé dvacáté století tak podle Badeho můžeme nazvat tzv. stoletím uprchlíků.¹⁰

2.1 První světová válka 1914-1918

Dá se říci, že počátek první světové války můžeme spatřovat v rozložení světa na mocenské sféry vlivu, které vznikaly především v poslední třetině 19. století. Ta byla poznamenána soupeřením velmocí při získávání kolonií. V té době byli ustanoveni budoucí hlavní soupeři, kteří spolu bojovali v první světové válce.

Migrace v období let 1914 až 1918 byla spjata právě s válečným konfliktem, do kterého se zapojil téměř celý svět. V pozemních armádách a ve válečném loďstvu sloužilo během válečných let celkem 60 milionů Evropanů. Ihned po mobilizaci vojenských sil se tak v jednotlivých zemích začal projevovat nedostatek aktivních práce schopných obyvatel. Francie a Velká Británie se rozhodly využít k řešení tohoto problému svých koloniálních držav, přičemž zapojily obyvatele kolonií do bojů nejen na africkém území, ale i na Blízkém východě a v Evropě. Mohly tak odvelet své vojáky zpět do pracovního procesu. Dalším způsobem, jak vyřešit nedostatek pracovní síly, se stalo zaměstnávání cizinců. V tomto případě se naskytly především dvě možnosti. Jednou bylo zaměstnávání dobrovolných imigrantů, druhou pak zapojení válečných zajatců do nucených prací. Tak byl například ve Francii nastartován fenomén, který celé toto území sužuje během následujících desetiletí a můžeme se s ním setkat i v současnosti. Právě první světová válka totiž odstartovala pracovní imigraci do této země z dnes již bývalých francouzských kolonií.

¹⁰ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 216

Během první světové války se objevila i silná reemigrace cizinců, kteří do jednotlivých zemí přijeli před válkou. Zároveň bylo toto spojeno s izolací a násilným přesídlením tzv. nepřátelských cizinců, jež měli údajně ohrožovat vnitřní bezpečnost válčících států. Mezi takové nepřátele patřili především přistěhovalci pocházející z nepřátelské země. Např. v Rusku za ně však byli považováni i Židé, kteří byli podle ruských úřadů spolčenci německých¹¹ a rakousko-uherských jednotek. To způsobilo hromadné útoky Židů především z Haliče, Bukoviny a ruských území na Západ. Pokračuje tak trend odlivu židovských obyvatel z Ruska, který začal kvůli velké diskriminaci a pogromům nabývat na síle již v 80. letech 19. století.¹² Ani příměří a následné mírové smlouvy podepsané v letech 1918-1919 však neznamenaly konec úteků. Naopak občanská válka v Rusku a vznik nových států na východě střední Evropy a v jihovýchodní a východní Evropě uvedly do pohybu nové masy utečenců a lidí přinucených k emigraci.

2.2 Meziválečné období 1918–1939

První světová válka, jedna z tragických událostí dějin 20. století, byla definitivně ukončena podepsáním mírových smluv - s Německem 28. června 1919 ve Versailles, s Rakouskem v září 1919 v Saint-Germain u Paříže, v listopadu téhož roku s Bulharskem v Neuilly, s Maďarskem v červnu 1920 v Trianonu a s Tureckem pak v srpnu téhož roku v Sévres. Tzv. versailleský mírový systém, do kterého byly zahrnuty všechny tyto smlouvy mezi Dohodou a spojenci Německa, tvořil základ pro novodobé rozvržení sil v Evropě. Byly v něm vymezeny hranice jednotlivých států, a tím určena politická a geografická podoba Evropy. Zanikla dvě císařství a jedna carská říše, vzniklo čtrnáct nových států a přibýlo celkem 11 tisíc kilometrů hranic,¹³ přičemž, jak říká Bade, „menšiny se staly většinami a naopak, útoky a „přesídlování“ nabyly rozměrů“.¹⁴ Např. cestování z nově vzniklé Československé republiky do Rakouska se stalo cestováním mezistátním, z vnitřní migrace se tak často stala migrace mezinárodní a nové rozdělení Evropy přinášelo nové problémy. Na Obrázcích 1 a 2 můžeme srovnat, jak vypadala Evropa před první světovou válkou a po ní.

¹¹ V Německu probíhala již od 19. století velká diskriminační kampaň proti židovskému obyvatelstvu. viz. King R.: *Atlas lidské migrace*. Mladá fronta. Praha 2008. str. 144

¹² King, R.: *Atlas lidské migrace*. Mladá fronta. Praha 2008. str. 145

¹³ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 236

¹⁴ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 236

Obrázek 1: Evropa před 1. světovou válkou

Zdroj: Spiegel Online [citováno dne 10.4.2010]

URL: <http://www.spiegel.de/img/0,1020,1578548,00.jpg> [citováno dne 10.4.2010]

Obrázek 2: Evropa po 1. světové válce

Zdroj: Spiegel Online [citováno dne 10.4.2010]

URL: <http://www.spiegel.de/img/0,1020,1578550,00.jpg>

Po první světové válce došlo k uznání národnostních práv mnoha dřívějších menšin. Každý národ měl podle novodobého konsensu právo na své sebeurčení a velká část národů Evropy tohoto práva také využila. Vznik nových národnostních států však přinesl i skutečný útlak etnicko-kulturních i náboženských skupin žijících uvnitř těchto novodobých národních států. Těmto skupinám nebyl přiznán statut skutečného národa – neměly svůj stát, a proto se staly silně potlačovanými menšinami meziválečné doby.

2.2.1 Migrace spojená s koncem války

Poválečné změny a vznik velkého množství hranic se stal také zásadním problémem a především hnacím motorem velkého množství obyvatel. Ti totiž často zůstali za hranicemi nově vzniklého státu, přestože národnostně se cítili spjatí s mocností, která dané území ovládala před válkou. Z tohoto důvodu muselo podle Badeho překročit hranice až 2 miliony bývalých obyvatel ústředních mocností, především Rakušanů, Rumunů a Maďarů.¹⁵ Často pak odcházely za hranice i profesní skupiny, které byly spjaty s fungováním předchozího státu, nebo podnikatelé, kteří cítili v nové státní organizaci ohrožení své činnosti.

Změny hranic a poválečné územní vyrovnání však nekončí versailleským mírovým systémem. Do rozvržení meziválečného světa se promítá i několik následujících událostí přímo nebo nepřímo spjatých s první světovou válkou. Tak například účast na občanské válce vynesla Polsku zisk nových území, kdy mu na základě míru uzavřeného s Ruskem 18. března 1921 v Rize připadla západní Ukrajina a západní Bílá Rus. V roce 1923 pak byly Polsku nové hranice uznány. V rámci těchto událostí bylo na úkor Ruska připojeno ještě území Besarábie k Rumunsku.¹⁶ S ruskou revolucí a následnou občanskou válkou však souvisely nejen územní změny, ale i obrovské počty ruských uprchlíků, kteří prchali před změnami poměrů, pogromy, ale i hladomorem, který Rusko sužoval v roce 1921. Počet ruských uprchlíků se vyšplhal až na počet 2 milionů lidí, kteří se roztrousili po celém světě, nejvíce pak po balkánských zemích, Německu a Francii, odkud ve 40. letech mířili dál, většinou za Atlantský oceán.¹⁷

Další problémy, které nastaly v Evropě, byly přímo spojeny s versailleským systémem – především s jeho rozvržením hranic, který poraženým mocnostem často odebral část jejich „tradičního“ území. Jednou z těchto mocností bylo Maďarsko. 21. března 1919 byla vyhlášena Maďarská republika rad, která v čele s ministerským předsedou Bélou Kunem odmítla odstoupit území s převážně maďarským obyvatelstvem – především to byla území dnešní Slovenské republiky, tehdejšího

¹⁵ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 258

¹⁶ Housková, H., Podlešák, J.: *Světové dějiny XX. století*. Interní studijní materiál PF JCU. str. 33

¹⁷ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 260-262

Československa a území, která měla připadnout dle mírových smluv Rumunsku. S podporou dohodových mocností se podařilo těmto zemím Maďarsko porazit a udržet tak poválečné územní rozdělení.

Opačný výsledek měly snahy další země, která se nespokojila s výsledky poválečného uspořádání, a to Turecka. To vyhrálo řecko-tureckou válku, která byla vedena v letech 1921-1922, a byla ukončena roku 1923 smlouvou v Lausanne.¹⁸ Tato smlouva obsahovala mimo jiné i formulaci o vzájemné výměně obyvatelstva mezi Tureckem a Řeckem, přičemž jediné turecké město, kde mohli Řekové zůstat byl Istanbul. Tak byla spuštěna další vlna nuceného vystěhování obyvatel, kdy z Turecka bylo deportováno 1 350 tisíc Řeků a naopak z Řecka do Turecka putovalo asi 430 tisíc muslimů.¹⁹

V polovině 20. let 20. století tak celkové počty uprchlíků a nedobrovolně přesídlených osob v Evropě dosáhly asi 9,5 milionu, z nichž většina pocházela z východní části střední a z východní či jihovýchodní Evropy. Poprvé v historii tak byla nucena Organizace spojených národů začít řešit otázku uprchlictví. Ve 20. a 30. letech 20. století tak bylo vytvořeno velké množství organizací pro pomoc uprchlíkům.²⁰

2.2.2 Ekonomická migrace

Krom uprchlictví po konci první světové války svět očekával velké množství dobrovolné migrace, přičemž toto očekávání nebylo tak docela naplněno. Migrace v prvním poválečném desetiletí sice byla větší než migrace válečná, přesto ale tato nedosahovala ani zdaleka množství migrantů předválečných. Motivace k opuštění vlasti či k setrvání v ní ale nebyla v tomto období pouze vnitřní. Zasahovala do ní celá řada vnějších aspektů. Během prvního poválečného desetiletí byla zavedena celá řada opatření, která měla migraci obyvatelstva zabránit. Ať už to bylo zřízení tzv. migrační služby v Německu, posilování národního cítění v Itálii či byrokratické překážky v Sovětském svazu²¹ – cíl byl vždy stejný – odradit od emigrace co největší počet obyvatelstva, udržet si po válce tak potřebnou pracovní sílu a také nepoukazovat na

¹⁸ Housková, H., Podlešák, J.: *Světové dějiny XX. století*. Interní studijní materiál PF JCU. str. 37

¹⁹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 260

²⁰ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 261

²¹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 243-244

problémy, které zemi svírají víc, než je nutné. Zároveň byla migrace také omezena restriktivní politikou, kterou od dvacátých let prosazovaly Spojené státy americké. Ty byly před první světovou válkou nejdůležitější cílovou destinací evropské migrace. Zároveň byly po hospodářské stránce jediným vítězem války, a proto by zájem o ekonomicky motivovanou migraci do této země jen těžko utichl. Spojené státy však byly v období dvacátých let charakteristické nedůvěrou ve vše „neamerické“. Od roku 1921 byly proto postupně zaváděny čím dál přísnější kvóty pro počty imigrantů z jednotlivých zemí, především nastavené proti imigraci z Asie, Afriky a tzv. nové imigraci pocházející z oblastí východní části střední, z východní a jihovýchodní Evropy, která převládala v celkové emigraci od konce 19. století. Část migrace tak byla postupně přesunuta ze Spojených států do jižní Ameriky, Kanady, Austrálie a na Nový Zéland.²² Celková průměrná roční migrace činila v období let 1921–1930 700 tisíc obyvatel, přičemž největší podíly migrantů tvořili obyvatelé britských ostrovů, Itálie, Portugalska, Polska,²³ Německa a Španělska.²⁴ Rusku, které bylo před válkou na pátém místě světové emigrace, se podařilo státními zásahy omezit vystěhovalctví na minimum.

2.2.3 Československo ve 20. letech 20. století

Československá emigrace první republiky se nijak neliší od trendů emigrace celoevropské. Hlavní směr, který nabrala po roce 1918, byl stejný jako u ostatních zemí ve střední Evropě, kdy cílem byly především Spojené státy americké a to v době jejich hospodářské konjunktury. Přesto to však v prvních poválečných letech vypadalo, že trend světové migrace nebude růst takovým tempem, jak se předpokládalo. V prvních poválečných letech totiž vystěhovalctví z území Československa oproti dobám předválečným téměř ustalo. Obrat nastal v roce 1921, kdy bylo podáno téměř 35 tisíc žádostí o vystěhovalcké pasy, z nichž třetina se orientovala do jiných zemí Evropy a dvě třetiny pak do zámoří, především právě do USA.²⁵ Oblíbenými destinacemi byla Francie, Německo, Rakousko a od roku 1923 se oblíbenými staly také Argentina,

²² Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 245-246

²³ Polská migrace nabrala dle statistik na počtu až po první světové války. Do této doby totiž byla její část součástí statistik Rakouska-Uherska, Ruska a Německa.

²⁴ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 241

²⁵ Šolle, V.: *Otázka vystěhovalctví a její zákonná úprava ve světle současné hospodářské a sociální politiky*. Národní archiv, MPSP, Karton 426. str. 4-5.

Brazílie a Kanada.²⁶ Jednalo se zde především o tzv. migraci pracovní, kdy lidé „spěchali“ za „lepším životem“. Ta ale nebyla, stejně jako ostatní možné typy migrace, neomezená. Jak jsem uvedla již výše, především se do vystěhovaleckých tabulek promítla stanoviska Spojených států, které postupně nasazovaly pro Československo čím dál přísnější kvóty možných imigrantů. Zároveň se emigraci snažila omezit vystěhovaleckým zákonem i československá reprezentace.²⁷ Počty vystěhovalců se ještě v letech 1922 a 1923 pohybovaly kolem 30 tisíc, od roku následujícího se pak jejich počty snížily zhruba o jednu třetinu. Další prudká změna pak následovala až ve třicátých letech v důsledku velké hospodářské krize.

2.2.4 Velká hospodářská krize

Zlomem v historii meziválečné migrace v Evropě byla velká hospodářská krize, která byla rozpoutána roku 1929 v USA a postupně se ve třicátých letech rozšířila do celého světa, jenž byl s americkou ekonomikou velmi pevně svázán. Krach akcií na New Yorkské burze se tak postupně promítl do veškerých stránek lidského života, migraci nevyjímaje. Pro imigranty klesá v tomto období přitažlivost USA, Kanady a Austrálie a soustřeďují se spíše na jihoamerické země, především Brazílii a Argentinu, které Spojeným státům postupně přebírají jejich hlavní imigrantský podíl. Mění se také typ a struktura migrace do USA, kde se opět zostřují imigrační zákazy a omezení. V imigračních řízeních jsou mnohem častěji úspěšnější ženy, které do USA následují své muže. Zároveň také stoupá procento dočasné imigrace ze Španělska a Itálie, přičemž trend návratu stoupá i v dalších zemích Evropy, kde mají poprvé v letech 1930-1935 tzv. imigrační přebytek. K takovýmto zemím patří například Velká Británie, ale i Belgie, Rakousko, Maďarsko, Jugoslávie a Rumunsko. Vystěhovalectví tak poprvé v desetiletí od propuknutí krize není základním faktorem ovlivňujícím v Evropě populační vývoj.²⁸

²⁶ *Vystěhovalectví z ČSR*. Národní archiv, MPSP, Karton 426. tab. 2, list 1

²⁷ Šolle, V.: *Otázka vystěhovalectví a její zákonná úprava ve světle současné hospodářské a sociální politiky*. Národní archiv, MPSP, Karton 426. str. 5-6.

²⁸ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 247-248

2.2.5 Československo ve 30. letech 20. století

Vývoj v Československu se ve třicátých letech trendu útlumu migrace nijak nevymyká. V roce 1929, kdy zde ještě krize naplno nepropukla, se emigrace pohybuje kolem 28 tisíc, v roce 1930 je toto číslo asi o jeden tisíc nižší a v roce následujícím tvoří počet vystěhovalců pouze zhruba 10 tisíc. V dalších krizových letech nepřekročí toto číslo hranici 8 tisíc až do roku 1937, kdy se množství emigrantů zvyšuje na téměř 15 tisíc. V posledním předválečném roce odjíždí ještě dalších téměř 9 tisíc Čechoslováků.²⁹ Také se opět zvyšuje migrace do Spojených států, která dosahuje předkrizové úrovně.³⁰ Vznášající nacistická agrese se tak projevuje na vystěhovaleckých statistikách, stejně tak jako na statistikách imigrantů do Československa. Důležitou úlohu zde hrála především Mnichovská dohoda podepsaná 29. září 1938 v Mnichově, na jejímž základě ztratilo Československo 30% svého území, přišlo o důležité průmyslové oblasti, kvalitní obranu země a především až o 5 milionů obyvatel. V rámci snahy o co největší pomoc uprchlíkům ohroženým nacistickým terorem byl zřízen zvláštní Ústav pro péči o uprchlíky s peněžní pomocí ze zahraničí.³¹ V této době byla organizována celá řada vystěhovaleckých akcí, které se pořádaly na pomoc Židům a dalším perzekvovaným skupinám obyvatelstva. Zároveň se po mnichovském diktátu začala projevovat tendence přisunu obyvatel z oblastí zabraných Německou říší. Dle soupisu uprchlíků ze dne 20. února 1939 se tak na území Čech a Moravy přihlásilo kolem 16 tisíc cizích státních příslušníků a kolem 133 tisíc příslušníků česko-slovenských, na Slovensku pak 806 cizinců a kolem 11 tisíc Čechoslováků.³² 15. března 1939 se vznikem Protektorátu Čechy a Morava³³ končí jakákoli legální možnost vystěhování. Statistiky proto neuvádějí žádná oficiální čísla. Vše bylo dáno vývojem v nacistické říši, vše bylo podřízeno jejím politickým, vojenským a hospodářským zájmům.³⁴

²⁹ *Vystěhovalectví z ČSR*. Národní archiv. MPSP, Karton 426. tab. 1

³⁰ *Vystěhovalectví z ČSR*. Národní archiv. MPSP, Karton 426. tab. 2, list 2

³¹ Šolle, V.: *Otázka vystěhovalectví a její zákonná úprava ve světle současné hospodářské a sociální politiky*. Národní archiv, MPSP, Karton 426. str. 11.

³² *Výsledek soupisu uprchlíků*. Národní archiv. MPSP-R, Karton 37.

³³ Harna, J., Fišer, R.: *Dějiny českých zemí II*. Nakladatelství FORTUNA. Praha 1998. str. 183

³⁴ Tzv. totální nasazení nebo také tzv. nucené pracovní nasazení probíhalo v nacistickém Německu před propuknutím druhé světové války a během ní. Jeho důvodem byl nedostatek pracovních sil, které tak byly získávány z okupovaných území.

2.2.6 Německo jako „režisér“ migračních proudů

Zvláštní postavení v evropské migraci a jejích tendencích zastává právě Německo. To se zařadilo mezi poražené země 1. světové války a bylo nuceno platit válečné reparace vítězným státům. Dostalo se tak do tíživé situace. Jeho hospodářství bylo zničeno vleklou válkou, a zároveň mělo ze svých nulových finančních zdrojů platit reparace, na které nemělo finanční prostředky. Zde je zakořeněn základ ke stoupajícím extremistickým tendencím v Německu a to především ke komunistickým a nacionalistickým. Zárukou splnění touhy po revanši a zadostiučinění se má stát strana Adolfa Hitlera – NSDAP, která se oficiálně dostává k moci v roce 1933. V tomto roce se objevuje první vlna německých emigrantů, kteří začínají být pronásledováni z politických či antisemitských důvodů.³⁵ Hitler postupně zavádí totalitní diktaturu, kdy vede tažení proti komunistům a sociálním demokratům. Mimo zákon staví politické odpůrce, zavádí cenzuru a otevřený antisemitismus. O dva roky později jsou německými fašisty vydány Norimberské rasové zákony, jimiž byli obyvatelé židovského původu zbaveni svých občanských práv.³⁶ To vedlo k odstartování druhé vlny masové emigrace. Posledním impulsem, po kterém následovala vlna třetí, byla tzv. křišťálová noc v roce 1938, jež rozpoutala obrovské množství spontánních excesů namířených proti židovskému obyvatelstvu, ale také Romům, homosexuálům a dalším menšinovým skupinám obyvatelstva, které byly říšskými zákony označeny za „neplnohodnotné“. Celkový počet německé židovské emigrace není přesně znám, protože útky se často děly ilegálním způsobem. Dle odhadů se počet pohybuje mezi 450–600 tisíci emigrantů ze středoevropských států, tedy Německa, Rakouska a německých oblastí Československa. Cílovou stanicí těchto uprchlíků byly nejčastěji Spojené státy americké – více než polovina emigrace, poté Argentina a Velká Británie. Ke statistikám židovských uprchlíků pak musíme započítat ještě nežidovskou – především politickou emigraci komunistů a sociálních demokratů, jejichž počet tvoří do roku 1939 25–30 tisíc osob. Jejich cílovými zeměmi byly především evropské země – Francie, Španělsko, Velká Británie, Sovětský svaz, ale i Skandinávie, Československo, Švýcarsko a Sársko³⁷.

³⁵ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005.str. 262

³⁶ Housková, H., Podlešák, J.: *Světové dějiny XX. století*. Interní studijní materiál PF JCU.str. 48

³⁷ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005.str. 263-264

2.2.7 Italská migrace

Itálie je dalším plně fašistickým státem, který vznikl v důsledku nespokojenosti s výsledky první světové války již v roce 1924. Mussoliniho fašismus není spojen s antisemitismem, tudíž se italská emigrace omezuje na emigraci převážně politicky motivovanou, respektive na politické uprchlíky. V letech 1922³⁸-1937 odcestovalo kolem 60 tisíc lidí, kteří se stejně jako političtí uprchlíci z Německa snažili co nejdéle zůstat v Evropě a pokračovat tak v zahraničí ve své politické práci.³⁹

2.2.8 Španělsko

Poslední migrační vlna tohoto období probíhá ve Španělsku, které bylo v druhé polovině třicátých let zmítáno občanskou válkou. Zpočátku se migrace odehrávala uvnitř země, která byla rozdělena na republikánskou část, do níž lidé prchali z autoritářského režimu v druhé části ovládané generálem Francem. Došlo tak k proudění asi 3 milionů osob z jedné části země do druhé. Když byl ale roku 1939 režim generála Franca uznán evropskými mocnostmi, nezbývala více než půl milionu republikánů jiná možnost než prchnout. Jejich cesta se nejdříve ubírala do Francie, odkud část pokračovala do Mexika a dalších zemí Latinské Ameriky, část se vrátila zpět do Španělska a část vydali Němci v rámci ovládnutí Francie zpět Francovu režimu nebo je odeslali na jistou smrt do koncentračního tábora.⁴⁰ Celkově Francův režim zlikvidoval v německých koncentračních táborech až milion svých odpůrců.⁴¹

Meziválečné období a jeho migrace končí vypuknutím dalšího konfliktu s obřími následky, který se na populačním vývoji Evropy a celého světa podepíše mnohem hůře než předchozí, tzv. velká válka.

³⁸ V tomto roce byl Mussolini zvolen ministerským předsedou, od r. 1924 přechází Itálie mezi plně fašistické státy.

³⁹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005.str. 265

⁴⁰ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005.str. 265

⁴¹ Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. str. 63

2.3 Druhá světová válka 1939-1945

Druhá světová válka začala 1. září 1939, kdy Německo bez varování napadlo Polsko. Do války se postupně zapojilo 48 států, ve kterých žily téměř čtyři pětiny veškerého tehdejšího lidstva.⁴² Toto období bylo z hlediska světové migrace typické především útoky, vyhnáním, deportacemi, nucenými pracemi a obrovskými přesuny vojsk, které ale v mé práci nebudu k migračním procesům zahrnovat. S postupující německou armádou byl již od počátku války spojen prvek prchajících obyvatel dobývaného státu. Velké množství těchto úprků se opět odehrávalo ilegálně, proto čísla nejsou zcela přesná. V roce 1939 uteklo celkem 300 tisíc Poláků, z nichž 50-100 tisíc na jih a východ, asi 35 tisíc pak do Velké Británie, kde byla vytvořena i polská exilová vláda. Británie již na počátku války evidovala kolem 100 tisíc uprchlíků z celé Evropy, především pak z Dánska, Norska, Nizozemska, Belgie, ale i z Francie. Další cílovou zemí emigrantů z napadených oblastí pak byla právě střední a jižní Francie, kde bylo v roce 1940 až 5 milionů uprchlíků, především Nizozemců, Belgičanů, ale i Francouzů pocházejících ze severu.⁴³

Na východě Evropy byla situace za druhé světové války zpočátku jiná. Sovětský svaz uzavřel s Německem již v roce 1939 tzv. ocelový pakt o válečné a všestranné pomoci. Následoval ho pak tzv. pakt Riebertrop – Molotov o neútočení. Ten obsahoval i tajné dodatky o podílení se na válečné kořisti a rozdělení si oblastí vlivu v Polsku a Pobaltí, přičemž Rusko mělo podle paktu spolu s Německem dokončit tzv. čtvrté dělení Polska. Na základě této smlouvy došlo v roce 1940 i k sovětské okupaci pobaltských republik, Besarábie a Bukoviny,⁴⁴ přičemž bylo z těchto oblastí deportováno na východ více než 1,5 milionu Poláků, Ukrajinců a Bělorusů a dále 200 tisíc osob z pobaltských republik. Nucené deportace organizované Stalinským Ruskem však neskončily ani po napadení Sovětského svazu německou armádou v červnu 1941.⁴⁵ V rámci obvinění z kolaborace bylo na Sibiř odesláno 400 tisíc povolžských Němců, v roce 1943 je pak následovalo ještě 640 tisíc Kalmyků, Čečenců a Ingušů a v roce 1945 navíc 240 tisíc krymských Tatarů. Celkový počet osob migrujících ze západního Sovětského svazu –

⁴² Housková, H., Podlešák, J.: *Světové dějiny XX. století*. Interní studijní materiál PF JCU. str. 62

⁴³ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 266

⁴⁴ Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. str. 66-67

⁴⁵ Housková, H., Podlešák, J.: *Světové dějiny XX. století*. Interní studijní materiál PF JCU. str. 65

at' už prchajících před německou armádou, evakuovaných či nuceně přesídlených – činil celkem 12 milionů.⁴⁶

Situace v Německu byla, jak jsem psala již výše, pro velkou část obyvatel složitá již před propuknutím druhé světové války, přestože v té době byla možnost vystěhování ještě stále reálnou legální možností. Od roku 1941 však byla tato naprosto zapovězena s vydáním zákazu vystěhování. Zároveň bylo již od roku 1939 zahájeno přesně rozvržené vyhánění a deportace nepohodlných a režimem vyloučených obyvatel pod pojmem „přesídlování“. Na místa deportovaných totiž mělo být a nakonec bylo v letech 1939-1944 zpět do říše přesídleno až 1 milion osob německého původu z východní oblasti střední Evropy a dále z jihovýchodní a východní Evropy. Celá akce přitom probíhala v rámci přesně promyšleného hierarchického rozvržení obyvatel a jednotlivých národností. Plánem bylo aplikovat deportační politiku řídící se německým rasistickým řádem postupně i na celou východní Evropu až po Ural, tzn. přesídlení až 45 milionů lidí. Německý záměr však nešlo uskutečnit najednou a Německo bylo poraženo dřív než se celý jeho plán podařilo zrealizovat. Přesto ale postihl téměř 9 milionů osob. Již v prvním válečném roce bylo vyhnáno 1,2 milionu Poláků a 500-550 tisíc polských Židů. Zbytek polských Židů – asi 2,7 milionu, následně zahynul v koncentračních táborech. Dalších 455 tisíc židovských obyvatel bylo vyhnáno nebo donuceno k útěku z území Sárska, Rakouska a Československa, přičemž zbylých 166 tisíc Židů bylo po zákazu židovského vystěhování taktéž deportováno do koncentračních táborů zřízených v Polsku. Osud Židů žijících ve všech evropských státech, které se ocitly v područí Německa, byl stejný jako osud židovských obyvatel Polska a Německa. Zahynulo tak celkem 140 tisíc Židů v Československu, 200 tisíc v Rumunsku, 550 tisíc v Maďarsku, 2,2 milionu v SSSR, po 60 tisících v Jugoslávii a stejně tak v Řecku. V západních státech pak byl počet židovských obětí tak velký, jak velká byla ochota místních obyvatel ke kolaboraci s Němci. Největší počet – 100 tisíc – židovských obětí patří Nizozemí, následuje Francie se 76 tisíci oběťmi a Belgie s nejnižším počtem – 28 tisíci mrtvých.⁴⁷ Pouze v Norsku, Dánsku a Itálii byli ve větší míře Židé deportací uchráněni.

⁴⁶ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 267

⁴⁷ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 273-275

Dalším symbolem válečných útrap let 1939- 1945 byli tzv. nuceně nasazení. Německá ekonomika se během postupující války stala plně podřízenou potřebám války, přesto již německé pracovní síly nestačily na pokrytí potřeb obyvatelstva ani války samotné. Přestože připojením Československa mohla německá říše plně využívat jeho potenciál, během války pro Německo obrovským způsobem rostl význam i dalších zahraničních pracovních sil. Především to byli pracovníci ze Sovětského svazu, Polska, Francie, Itálie, Nizozemí, Belgie, Jugoslávie a výše zmiňovaného Československa. Nábor těchto osob byl zpočátku zcela dobrovolný, postupem času však dobrovolníci přestaly dostávat německému válečnému hospodářství, proto Němci přešli k nahánění pracovních sil – nuceným odvodům. K těmto účelům byla postupně vybudována síť cizineckých táborů nuceně nasazených. Ta postupně dosahovala až počtu 20 tisíc táborů. V nich bylo v roce 1944 evidováno 8 milionů nuceně nasazených, z čehož bylo 6 milionů civilistů a 2 miliony válečných zajatců z celkem 26 zemí.⁴⁸ Po porážce Německa v roce 1945 vyšlo z pracovních táborů celkem kolem 7 milionů osob, které sem byly proti své vůli zavlečeny, z německých vyhlazovacích táborů pak dalších několik stovek tisíc.⁴⁹

Celé období druhé světové války se tak v Evropě neslo v duchu dvou typů migrantů. Jednalo se buď o osoby, které prchaly před bojovými jednotkami, nebo o ty, které byly během války deportovány nebo zadržovány, tzn. nuceně nasazené, válečné zajatce, přesídlence různých etnik. Celkový počet osob deportovaných, uprchlých nebo vyhnaných tak v letech 1939-1943 zahrnoval téměř 5% tehdejšího obyvatelstva Evropy, tj. až 30 milionů lidí, přičemž v následujících dvou letech do konce války tento počet stoupl až na 10% obyvatel, tj. o dalších 20-30 milionů lidí,⁵⁰ přičemž pohyb obyvatel rozhodně nekončí porážkou Německa a ukončením druhé světové války. Právě naopak.

⁴⁸ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005.str. 268-270

⁴⁹ Harzig, Ch., Hoarder, D.: *What is Migration History?* Polity Press. Cambridge 2009. str. 44-45

⁵⁰ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005.str. 266

2.4 Konec války a poválečná migrace

Poměry sil se začaly měnit již v roce 1943, kdy postupně začala získávat převahu protifašistická koalice a německá armáda byla nucena ustupovat.⁵¹ Rok 1944 je pak na východě Evropy specifický především postupem sovětských jednotek a postupným ovládnutím německých satelitů. Před rudou armádou, která v tomto roce překročila východní hranici německé říše, prchá kolem 250 tisíc obyvatel německého původu především z oblastí Volyně, Haliče a Sedmihradsko⁵² a německá armáda se postupně ocitá v sevření dvou front – západní a východní. Je už tak jen otázkou času, kdy Německo podlehne a kapituluje. Všeobecná kapitulace Německa byla podepsána 7. května 1945 v Remeši a pak následně v noci z 8. na 9. května 1945 v Berlíně.⁵³

2.4.1 Německo jako hlavní dějiště poválečné migrace

Tak byla ukončena válka v Evropě a začalo nové „stěhování národů“ – nuceně přesídlených a vysídlených obyvatel, válečných zajatců a především pak Němců. Německo se tak po válce stalo hlavním dějištěm mezinárodní i vnitřní migrace. Již v roce 1943 byl na konferenci v Teheránu stanoven poválečný „spořádaný, organizovaný a humánní odsun německých obyvatel“, který byl následně potvrzen mocnostmi na Jaltě a poté v Postupimi.⁵⁴ Především šlo o odsun Němců z oblastí Polska, Československa a Maďarska.⁵⁵ Ještě před organizovaným odsunem schváleným konferencí v Postupimi, který začal od 1. srpna 1945,⁵⁶ se však bezprostředně po válce odehrál tzv. odsun divoký. Ten byl často spojen s nezákonnými a násilnými praktikami a postihl asi 800 tisíc sudetských Němců z Československa a 300 tisíc německých obyvatel žijících podél západní polské hranice,⁵⁷ přičemž však případy násilností nebyly zcela vyloučeny ani v následující době transferů organizovaných. Reálné ztráty na lidských životech spojené s odsuny Němců v tomto období ale přesně vyčíslit

⁵¹ Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. str. 84-85

⁵² Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 277

⁵³ Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. str. 87

⁵⁴ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 279

⁵⁵ Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. str. 97

⁵⁶ Harna, J., Fišer, R.: *Dějiny českých zemí II*. Nakladatelství FORTUNA. Praha 1998. str. 206-207

⁵⁷ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 278

nelze.⁵⁸ Celkově se transfery dotkly asi 13 milionů osob německého původu, které putovaly převážně do Německa – asi 12,5 milionu osob, a Rakouska – zbylých 500 tisíc. Země, ze kterých byli tito Němci vysídleni, byly různé. Asi 7 milionů těchto vyhnanců a uprchlíků bylo z oblasti východně od Odry a Nisy, 3 miliony Němců z oblasti Československa, 1,4 miliony z Polska v předválečných hranicích, 300 tisíc z Gdaňsku, stejný počet pak i z Jugoslávie, 200 tisíc z Maďarska a 130 tisíc z území Rumunska.⁵⁹ Po vystěhování Němců většinou počalo následné osidlování území obyvateli daného státu z vnitrozemí, čímž byl rozpoután pohyb vnitřní migrace. Bezprostředně po válce neúspěšně usilovalo Československo také o souhlas mocností s vysídlením Maďarů, kterých žilo na slovenském území asi 600 tisíc, přičemž stejně jako docházelo k tzv. divokým odsunům Němců bezprostředně po válce, byli na tom Maďaři obdobně. Když se tedy Československu nepodařilo záměr o vystěhování Maďarů prosadit, uzavřelo roku 1946 s maďarskou vládou alespoň dohodu o výměně obyvatelstva, která se dotkla asi 73 tisíc osob. Přesto ale na jeho území zůstalo asi půl milionu maďarských obyvatel.⁶⁰

2.4.2 Migrace válečných zajatců a nuceně nasazených

Dalším důležitým bodem zapojeným do migračních procesů v poválečné Evropě bylo také 11 milionů dřívějších nuceně nasazených, kteří se buď navrátili do své původní vlasti nebo často pokračovali v migračním procesu do nové země. Na stejném principu se odehrával i pohyb v rámci válečných zajatců, kteří byli po válce roztroušeni po celém světě.⁶¹ Ve specifické situaci ale byli přeživší Židé, kteří vyvázli z hrůz koncentračních táborů, v nichž bylo za války zabito celkem na 6 milionů příslušníků jejich národa.⁶² Židovský lid neměl svůj stát, proto se mohl buď navrátit do svého „původního“ obydlí, nebo ve své migraci pokračovat – většinou jejich cesta vedla do Spojených států amerických. Situace se změnila, když z iniciativy OSN vznikl v roce

⁵⁸ Harna, J., Fišer, R.: Dějiny českých zemí II. Nakladatelství FORTUNA. Praha 1998. str. 206-207

⁵⁹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 277-278

⁶⁰ Harna, J., Fišer, R.: Dějiny českých zemí II. Nakladatelství FORTUNA. Praha 1998. str. 206-207

⁶¹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 279-280

⁶² King, R.: *Atlas lidské migrace*, Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 170.

1948 samostatný židovský stát – Izrael.⁶³ Stejná situace byla i u válečných zajatců, kteří byli roztroušeni po celém světě.

2.4.3 Nové mocenské rozvržení světa

Konec druhé světové války se podepsal, stejně jako o čtvrt století dříve konec první světové války, na vytvoření nejen nové národnostní mapy Evropy, ale především na novém rozvržení sil v této oblasti, které určovalo její budoucnost po následujících čtyřicet let, tj. vzniku tzv. bipolárního světa, rozdělení na Východ - Západ. Hlavní roli tak začaly hrát dvě velmoci – Sovětský svaz a Spojené státy americké, přičemž vymezení jejich budoucího vlivu bylo dáno již před koncem války na konferenci na Jaltě v únoru 1945.⁶⁴ Výsledkem druhé světové války také byly změny hranic některých evropských států a s tím spojená další vlna migrace. Přestože v rámci mírových smluv byl z velké části potvrzen územní stav z dob versailleského mírového systému, zaváděl poválečný systém některé dílčí změny ve prospěch vítězů. Např. bylo odstoupeno menší hraniční území Itálie ve prospěch Jugoslávie a ostrov Dodekanésos ve prospěch Řecka. Dále vzniklo Svobodné území terstské na pomezí Jugoslávie a Itálie. K Sovětskému svazu bylo připojeno menší pohraniční území na úkor Finska a rumunské Besarábie a severní Bukoviny. Ihned po válce bylo také Německo rozděleno na čtyři okupační zóny – americkou, britskou, francouzskou a sovětskou, přičemž ale dle postupimské konference měla být zachována jednota Německa. Změnila se také německá východní hranice, kdy území na východ od řeky Odry a Nisy bylo z větší části připojeno k Polsku, z menší pak k Sovětskému svazu. Polsku tak měla být vykompenzována ztráta na východě, která se odehrála ve prospěch právě Sovětů. Tyto geografické posuny si vynutily, stejně jako to bylo po změnách hranic států po první světové válce, putování dalších obyvatel, kteří se tak navraceli do své „etnické“ domoviny, k níž už území jejich původního bydliště nenáleželo. K obrovským přesunům obyvatel se však postupně připojila i vnitřní migrace v Německu, která se v rámci následujících událostí stala migrací vnější. Nešlo jen o příliv občanů německé národnosti z okolních zemí, jak jsem popisovala výše, ale o rozdělení Německa na dva samostatné státy a migraci německého obyvatelstva v rámci těchto států, která trvala až do roku 1961, kdy byly tyto odděleny tzv. berlínskou zdí. Při této migraci nešlo jen o

⁶³ King, R.: *Atlas lidské migrace*, Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005.str. 170.

⁶⁴ Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. str. 89

pohyb „obyčejných“ pracovníků, ale velmi důležitý byl i tzv. odliv mozků, tzn. několika tisíc odborníků, ve směru NDR → SRN, tzn. Východ → Západ. Během deseti let tento znamenal migraci několika milionů osob.⁶⁵ Vznik dvou německých států se však neodehrál naráz. Západní okupační pásma se postupně spojovala a začala se čím dál více lišit od politicko-hospodářské situace ve východním, sovětském, pásmu.⁶⁶ Jejich úplné a oficiální oddělení se odehrálo v roce 1949, kdy vznikla Spolková republika Německo a Německá demokratická republika, které vidíme na Obrázku 3. Ty okamžitě zaujaly svá místa ve dvou politických blocích – vidíme na Obrázku 4, na které se Evropa v průběhu prvních let po válce rozdělila.

Obrázek 3: Poválečné Německo 1945-1990

Zdroj: Parker, G.: Atlas světových dějin. Knižní klub. Praha 1999. str. 138.

⁶⁵ Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. str. 134

⁶⁶ Housková, H., Podlešák, J.: *Světové dějiny XX. století (2. část)*. Interní studijní materiál PF JCU. str. 11

Obrázek 4: Vojenské a hospodářské bloky v období "studené války"

Zdroj: The National Archives [citováno dne 10.4.2010]

URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/focuson/film/images/activities/cold-war/europe-cold-war.png>

3. KAPITOLA MIGRACE V OBDOBÍ „STUDENÉ VÁLKY“

Po utichnutí pohybů obyvatelstva spojených s ukončením druhé světové války se Evropa ocitá rozdělena, jak jsem psala již výše, na dva bloky: Západ – Východ. Proudů evropské migrace však tímto mocenským ustálením nijak neutichají. Evropa druhé poloviny dvacátého století je charakteristická především třemi základními migračními proudy, které postupně ovládaly jednotlivé dekády.

- První vlna ještě nepřímo souvisí s druhou světovou válkou a následným rozpadem koloniálního systému. Ten zapříčinil pohyb milionů koloniálních a postkoloniálních navrátilců a přistěhovalců.
- Druhou vlnu tvoří pracovní migrace, jejichž trend startuje v druhé polovině 50. let a odehrává se, na rozdíl od předešlého, především uvnitř Evropy až do počátku 70. let 20. století.
- Třetí typ migrace, odehrávající se od útlumu pracovní migrace, se týká uprchlíků a azylového práva a odehrává se jak v rámci samotné Evropy, tak i mezi Evropou a tzv. třetím světem.

Poslední jmenovaný proud hrál hlavní roli až do počátku 90. let, kdy s pádem „železné opony“ přichází trend uzavírání Evropy před okolním světem v rámci jejího vnitřního „uvolnění“. V této části práce se zaměřím výběrově na některé země, které byly důležitými imigračními centry.

3.1 Koloniální a postkoloniální migrace

Rozpad koloniálního systému, tzv. dekolonizace, probíhal v celosvětovém měřítku, přičemž nejprve proběhl v Asii a později v Africe. Celkově si postupné osamostatnění bývalých kolonií můžeme názorně přiblížit na Obrázku 5. Vazby nově vzniklých států na koloniální mocnosti zůstávaly často velmi silné, což se projevilo např. na vzniku nových seskupení jako byla Francouzská unie nebo Britské společenství národů, tzv. Commonwealth.⁶⁷ Pohyb obyvatel z bývalých kolonií na

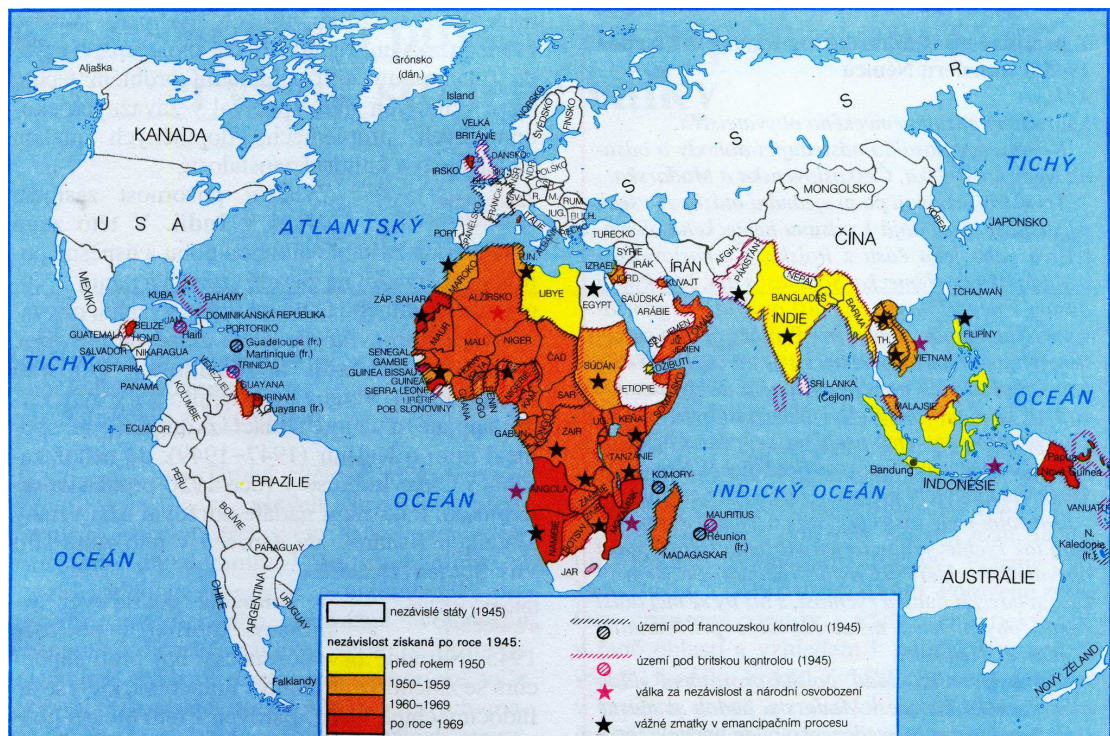
⁶⁷ Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. str. 97

evropská území se odehrával již během 40. let. Tato migrace spojená s dekolonizací probíhala ve dvou vlnách.

- První vlna postkoloniální migrace se odehrávala v režii osadníků evropského původu s příslušníky koloniální správy a koloniálního vojska. Celkově v letech 1940-1975 přišlo do Evropy až sedm milionů osob evropského původu, jak říká Bade „eurokoloniálních imigrantů“.
- Ve druhé vlně, která plynule navazovala na první, pak přicházely etnické skupiny neevropských národů, především šlo o příslušníky koloniálních pomocných oddílů, případně příslušníky tzv. „pomocných národů“ a další.

O přistěhovalectví těchto etnických menšin nebo koloniálních „kolaborantů“ neevropského původu chybějí přesné záznamy.⁶⁸

Obrázek 5: Proces dekolonizace zahájený po roce 1945

Zdroj: Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. str. 98

Všeobecně počty reemigrace a imigrace z evropských kolonií kolísají mezi 5,5 a 8,5 miliony osob. Největší podíl těchto imigrantů v rámci Velké Británie pocházel ze

⁶⁸ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 287

zaniklých kolonií v Keni, Indii a Malajsii, pro Francii a Itálii to byli přistěhovalci ze severní Afriky, pro Belgii obyvatelé Konga, do Nizozemska putovali Indonésané a do Portugalska emigranti z Angoly a Mosambiku.⁶⁹ Pohyb obyvatelstva z postkoloniálních oblastí však nevyvolávaly jen poměry nově vzniklého státu v této oblasti, ale také potřeba pracovních sil způsobená vleklou válkou v bývalých koloniálních mocnostech a především snahou o zaměstnání co nejlevnějších pracovníků.⁷⁰ Postupně tak v bývalých koloniálních državách stoupaly podíly cizinců, kteří začali v Evropanech postupně vyvolávat, jak říká Bade, rasisticky pokřivený obraz přistěhovalců. Velmoci se proto začaly postupně pouštět do zavedení přísnějších zákonů omezujících mimoevropské přistěhovalectví. Přes tato opatření začala v mocnostech bujít nacionalistická hnutí, která brojila proti cizincům, přičemž tato přetrvávala v mnohých evropských státech dodnes.⁷¹

Přestože jednotlivé státy braly problémy postkoloniálního přistěhovalectví jako velmi závažné, při pohledu na celoevropské bilance obyvatelstva vidíme tento problém z odstupu jako velmi zveličený. Pokud totiž zaneseme do zorného úhlu vystěhovalectví do zámoří, které v období po druhé světové válce opět vzrůstá, dostaneme se v Evropě na migrační bilanci minus 2,7 milionu obyvatel. Tzn. že přestože do evropského prostoru přibylo několik milionů postkoloniálních přistěhovalců, Evropa zaznamenala úbytek téměř tří milionů obyvatel. Tento trend se začal mírně proměňovat až v šedesátých letech, přičemž rapidní změna přišla až v letech sedmdesátých, což Evropany vystrašilo natolik, že se opět snažili co nejrychleji uzavřít své hranice před „novou hrozbou“.

3.2 Pracovní migrace

Pojem pracovní migrace se dle Milady Horákové vztahuje k přechodnému zaměstnání a podnikání cizinců.⁷² Takto byly míněny i ty, které se odehrávaly v průběhu padesátých a šedesátých let v evropské oblasti. V této době byly mezi jednotlivými státy uzavírány tzv. bilaterální smlouvy o nábore pracovních sil, které

⁶⁹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 288

⁷⁰ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 289

⁷¹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 291

⁷² Horáková, M.: *Proměny trhu práce v České republice po roce 1989 se zřetelem na pracovní migraci*. VÚPSV. Praha 2005. [citováno dne: 15.3.2010]

URL: http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_50_1.pdf

měly cílovým státům zajistit příliv přesně těch skupin, které potřebovaly a zároveň výchozí státy se jimi snažily o kontrolu exportu a tím o vysílání především nekvalifikovaných nebo málo kvalifikovaných nezaměstnaných. Tento oboustranný zájem o import a export pracovních sil trval po celou dobu ekonomického růstu, který byl jen krátce přerušen v letech 1966-1967 a trval až do sedmdesátých let, kdy tvořilo migrační saldo až 15 milionů osob.⁷³

Na počátku padesátých let, kdy fakticky začíná cesta lidí za prací, není ještě v cílových zemích přílišný makroekonomický nedostatek pracovních sil, ba naopak je v nich většinou ještě velké procento nezaměstnaných. Během padesátých let se ale začíná projevovat „hlad“ západních zemí po nových lidech, který je spojen s prudkým růstem poválečných ekonomik a neschopností zemí nedostatek pracovních sil zažehnat z vlastních zdrojů. Objevuje se tak možnost pro obyvatele chudších regionů tuto poptávku nasytit.

3.2.1 Trasy pracovní migrace

Nejčastějšími výchozími oblastmi jsou převážně chudší oblasti, často hornaté, s nedostatkem obživy a tudíž nadbytkem pracovních sil. Jde především o regiony ve Středomoří, tj. Itálie, Jugoslávie, Portugalsko, Španělsko a Řecko, území Turecka a dále afrického Středomoří, tj. Alžírsko, Tunisko atd., přičemž na počátku pracovní migrace v padesátých letech vévodí žebříčkům především evropské středomořské státy - Itálie, Španělsko, Řecko, Portugalsko, a od konce 60. let se do popředí dostává imigrace právě z Jugoslávie a Turecka.

V rámci polohy výchozích a cílových států se tak pracovní migrace odehrává především v režii trasy: jih → sever. Tzv. sever nám v tomto případě tvoří státy tzv. západního bloku, především se jedná o Francii, která má dlouhou imigrační tradici, a Německo, respektive Spolkovou republiku Německo, které láká pracovní síly „hospodářským zázrakem“,⁷⁴ který se na její půdě odehrává. Jak jsem již psala výše,

⁷³ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 295

⁷⁴ Německý hospodářský zázrak – Spolková republika Německo se zapojila do tzv. Marschalllova plánu, jenž se realizoval v letech 1948-1952 a byl zaměřen na pomoc při poválečné obnově jednotlivých států. Měl formy darů, půjček a úvěrů, které poskytovaly Spojené státy americké, aby pomohly obnovit evropskou ekonomiku, ale i upevnit sociální a politickou situaci v jednotlivých státech. Jedním z čerpajících států byla Spolková republika

měl tento vliv i na příliv vzdělanostních elit a dalších pracovníků z východního Německa, kterých podle Badeho bylo v letech 1949-1961 přes 3 miliony. Krom východních Němců ale do Spolkové republiky přicházeli i pracovní migranti z jiných oblastí. Jejich východisky byly, jak jsem psala výše, především bilaterální smlouvy, které byly uzavírány s výchozími státy. V letech 1955-1973 tak působí v náborových zemích německé náborové komise, které vybírají vhodné uchazeče. V roce 1955 vzniká náborová smlouva s Itálií, o pět let později se Španělskem a Řeckem. V roce 1961 se situace ve Spolkové republice rapidně zhoršuje postavením tzv. berlínské zdi,⁷⁵ čímž je přerušena příliv pracovníků z Německé demokratické republiky. Ještě ten samý rok je proto podepsána smlouva s Tureckem, roku 1964 pak s Portugalskem a o rok později s Jugoslávií. V oblastech severní Afriky vznikaly smlouvy v letech 1963-1966 s Marokem a 1965 s Tunisem, ale dle Badeho přinesly jen malé výsledky.⁷⁶

3.2.2 Turecká imigrace do Spolkové republiky Německo

Smlouva, která má na vývoj Spolkové republiky dlouhodobý vliv, byla výše jmenována, šlo o smlouvu s Tureckem podepsanou roku 1961. V tomto roce přišlo do SRN asi 8700 občanů turecké národnosti. Ovšem v roce 1974 již v západním Německu bylo téměř milion Turků, přičemž velký podíl tureckých pracovních sil tvořily ženy.⁷⁷ Ty byly především nevzdělané, často nepracovaly a pokud byly zaměstnané, tak v nekvalifikovaných dělnických profesích. Jen zřídka proto přišly do kontaktu s německým obyvatelstvem, což bylo také jednou z příčin, proč asimilace Turků v Německu neproběhla dle představ místních úřadů. Turci se lišili například od Italů tím, že nebyli „gastarbeitery“ v pravém smyslu slova. Německá vláda zvala dělníky s úmyslem, že si v zemi vydělají za rok až dva dostatek finančních prostředků, které si poté odvezou do své domovské země dřív než začnou zatěžovat místní sociální systém.⁷⁸ To však ve velkém nebyl případ turecké menšiny. Ta si nepřišla do Spolkové

Německo, která díky němu dokázala svůj poškozený průmysl modernizovat a rozvíjet velmi rychle a své hospodářství tak bleskově zařadila k nejsilnějším a nejrozvinutějším evropským státům.

⁷⁵ Stavba berlínské zdi začala 13. srpna 1961 z popudu Německé demokratické republiky, která tímto chtěla zabránit vzrůstajícímu fenoménu emigrace do západní části Německa. Tato stošedesát kilometrů dlouhá zeď rozdělila město Berlín, jeho západní a východní část, a stala se symbolem „železné opony“.

⁷⁶ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 314-315

⁷⁷ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 315

⁷⁸ King, R.: *Atlas lidské migrace*, Mladá fronta. Praha 2008. str. 181

republiky jen přivydělat na živobytí doma, ale z velké části sem tito dělníci přišli natrvalo, přičemž postupně přesouvali i svou životní základnu – zbytek rodiny. Dochází tak k řetězové reakci, kdy z původně zamýšlené práce na dobu určitou vznikají trvalé pobyty, které na sebe, díky právu o sloučení rodiny, nabalují další rodinné příslušníky a s nimi i další problémy. Práce, kterou Spolková republika nabízela zahraničním dělníkům, byla takovou prací, kterou mnohdy místní obyvatelstvo za danou odměnu odmítalo vykonávat. Často se také jednalo o práci velmi těžkou. Hlavním problémem ale bylo, že to byla především práce pro nekvalifikované nebo málo kvalifikované pracovníky, což prakticky znemožňovalo možnost jakéhokoli sociálního růstu. Turecká menšina společně s dalšími zahraničními pracovníky tak tvořila naprosté „dno“ německé společnosti, které prakticky nepřišlo do styku s domácím obyvatelstvem. I proto byla integrace těchto menšin tak složitá. Jde prakticky o stejný problém jako u integrace alžírských přistěhovalců ve Francii.⁷⁹ Kruh se pak uzavírá, když je zjištěno, že velká část mladé turecké populace nenavštěvuje žádnou školu ani učení a ani ona tak nemá žádnou profesní kvalifikaci. Bade uvádí, že v roce 1980 byly bez profesní kvalifikace až dvě třetiny Turků ve věku 15-19 let.⁸⁰ Není již pak pochyb o tom, že právě turecká menšina je v Německu vnímána jako nejczizorodější. Turecká menšina tak dodnes budí v Německu rozporuplné názory a především nedůvěru.

3.2.3 Francie

Pracovní migrace se, jak jsem psala výše, nevyhnula ani potřebám tradiční přistěhovalecké země – Francie. Již v roce 1945 zde vzniká tzv. Státní imigrační úřad, který měl na rozdíl od německých náborových skupin na starosti kromě náboru i integrační opatření. Francouzská imigrační politika proto působila poněkud nekonzistentně. Pracovní migrace zde byla chápána stejně jako v jiných státech jako dočasné opatření. Francie však byla podle Badeho po válce i plna strachu z ekonomického a vojenského úpadku země v rámci „vylidnění“, a proto se zaměřovala i na podporu usazování spojenou se změnou státní příslušnosti. Dle plánu se však mělo jednat především o „dobře integrovatelné“ etnické skupiny, čímž Francie zaváděla částečně rasistické hledisko migrační politiky. Dle Badeho například existoval imigrační plán, který určoval přistěhovalce jednotlivých etnických skupin v poměru

⁷⁹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 325

⁸⁰ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 316

50:30:20, přičemž první číslo označuje obyvatele Beneluxu, Švýcarska, Skandinávie, Irsku, Velké Británie, Německa a Kanady, druhé pak oblast Severního středomoří, Polsko, Československo a Jugoslávii a třetí pak imigranty z nežádoucích oblastí jako jsou Řekové, Arméni, obyvatelé Blízkého východu a východoevropští Židé. Poslední jmenovaná skupina byla podle francouzských směrnic nejhůře asimilovatelná a způsobovala největší nepříjemnosti. Hlavním problémem daných pravidel bylo, že byla v podstatě nenaplnitelná, v daných oblastech poptávky totiž neexistovala dostatečná nabídka a především zájem obyvatel „nejlépe hodnocených“ oblastí o migraci do Francie. Dokonce i italští pracovníci, kteří tvoří nejsilnější pracovní skupinu ve Francii již na konci čtyřicátých a počátkem padesátých let, se postupně obracejí do lukrativnějších zemí – Německa a Švýcarska. Proto i Francie přistupuje v šedesátých letech k uzavření několika bilaterálních smluv se státy z jižní a jihovýchodní Evropy a severní Afriky, mezi nimiž nechybí ani bývalé francouzské kolonie - Maroko a Tunisko. Dalšími smluvními státy pak jmenovitě bylo Španělsko, Portugalsko, Jugoslávie a Turecko – tradiční výchozí země.

V letech 1955-1965 se tak zvedl počet hlášených cizinců ve Francii z 1,6 milionu na 2,3 milionu, přičemž ještě kolem 300 000 osob zmizelo v důsledku naturalizace – přijetí francouzského občanství. Přestože francouzské úřady se snažily o kontrolu imigrace, stávalo se čím dál častěji, že přistěhovalci přicházeli do Francie samovolně – většinou jako turisté, načež si našli práci a tím až dodatečně svůj dlouhodobější pobyt zlegalizovali. Postupně tak na konci šedesátých a na počátku sedmdesátých let ztrácejí úřady kontrolu nad imigrací a ve Francii silně narůstá počet ilegálních pracovníků, kteří se stěhovali především do okrajových oblastí velkých měst, což zapříčinilo vznik vleklých problémů právě s okrajovými čtvrtěmi.

Postupně se zostřovaly i problémy mezi domácími a cizími obyvateli, ale i mezi jednotlivými etnickými skupinami. Ty dokonce od osmdesátých let často propukají v otevřené vzpoury a pouliční bitky s policií. Již v roce 1974 proto byla imigrace zastavena a začala být více podporována reemigrace či sociální integrace trvale žijících cizinců.

Všeobecně existovaly dvě možnosti, jak se vyrovnat s velkým množstvím cizinců žijících na území nového státu. Takto se můžeme buď snažit o porozumění

menšině a ponechání nového multikulturálního obrazu státu, nebo se pokusit menšinu asimilovat či integrovat. Právě druhá možnost byla vždy typická pro Francii, která se nebránila ani užívání násilných donucovacích prostředků k tomuto.

3.2.4 Velká Británie a Nizozemí

Oblastmi, které se naopak snažily ponechat nově příchozím jejich rozdílnou kulturu a zvyky byla například Velká Británie, Nizozemí či Švédsko⁸¹. Velká Británie patří také ke státům, které, potom co se poválečná situace v nich stabilizovala, začaly potřebovat více pracovních sil. Oproti nim ale Británie volí naprosto odlišnou taktiku, jak tyto síly získat. Bude ji proto do klasické pracovní migrace padesátých let zařazuje jen s výhradami. Je to především proto, že zpočátku Británie dokáže svou potřebu pokrývat, dá se říci, z vlastních zdrojů. Existuje zde totiž tradiční imigrace z Irské republiky,⁸² kdy již v devatenáctém století byli Irové najímání na sezónní práce v této oblasti.⁸³ Jak je vidět z grafu v přílohách, irská imigrace začala prudce stoupat právě na počátku padesátých let, kdy přirozeně vzrůstala potřeba evropských států získat pracovní síly. Postupně tak začali Irové tvořit až 2% celkové britské populace a stali se tak nejsilnější imigrační skupinou.

Dalším rezervoárem pracovních sil Velké Británie byl tzv. Commonwealth.⁸⁴ Šlo tak především o imigranty ze zemí afrokaribského či asijského původu, přičemž přímý nábor se dle Badeho odehrával jen zcela výjimečně. V roce 1975 tak v Británii žilo 265 tisíc imigrantů z Karibiku, 211 tisíc přistěhovalců z Indie a východní Afriky a 128 tisíc Pákistánců. Zvláštní skupinu pak tvořili imigranti z bývalých kolonií na Kypru, tzn. Řekové a Turci, jejichž počet dle Badeho stoupl z 10 tisíc v roce 1951 na 73 tisíc osob v roce 1971. I přes tyto poměrně vysoké počty tvoří i nadále hlavní

⁸¹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 330-333

⁸² V roce 1922 došlo na základě Anglo-irské dohody k rozdělení Irska na Severní Irsko a Irskou republiku. Pro Iry však na základě dohody platila písemně zakotvená imigrační práva, která platila i přes všechna možná imigrační omezení.

⁸³ Howard, K., G.: *BRITAIN'S IRISH*. Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Society. SAGE Publications 2008. [citováno dne: 30.3.2010]

URL: http://www.sage-ereference.com/ethnicity/Article_n86.html

⁸⁴ Commonwealth of Nations, neboli Britské společenství národů, je volné společenství Velké Británie a nezávislých zemí, bývalých kolonií či dominií, které pojí společná minulost součástí britského impéria. Formální hlavou společenství je britská královna. I po rozpadu koloniálního systému, kdy většina bývalých kolonií získala samostatnost, zůstávají ale tyto i jako samostatné státy členy tohoto Společenství.

skupinu britských imigrantů Irové – v tomto roce jich v Británii pobývá kolem 1 milionu. Pokud se pak zaměříme dále na vnitroeurovskou migraci, tak druhou nejsilnější skupinu tvoří italscí pracovníci, a to přes sto tisíc imigrantů.

Postupně se i v Británii začínají projevovat problémy s mimoevropskými imigranty, a proto i zde přecházejí od sedmdesátých let k zavádění tvrdších restrikcí proti imigrantům ze zemí mimo území Evropského společenství, včetně obyvatel Commonwealthu.⁸⁵ Bohužel i v Británii se tato opatření ukázala jako zcela nefunkční a dokonce protisystémová. Zamezila totiž pracovní migraci, ale nemohla utnout přistěhování rodinných příslušníků, kteří především tvořili hlavní imigrační vlny v šedesátých a hlavně sedmdesátých letech. Právě toto stěhování pak způsobovalo pokles vysoké míry zaměstnanosti a založilo ohnisko dalších problémů.

Další zemí, která je, jak jsem psala výše, poměrně liberální k imigrantům a jejich kulturním zvyklostem je Nizozemsko. To se zcela ve svém imigračním myšlení vymyká z konsensu ostatních evropských cílových zemí. Nábor pracovních sil zde začíná v šedesátých letech a využívá především Turků a Maročanů. V rámci náboru se v Nizozemí odehrál prakticky stejný scénář jako například ve Francii či Německu – po zrušení náborů v rámci hospodářské recese dochází ke stěhování rodin, a tím se ještě zvyšuje cizinecká populace v zemi. Nizozemsko však nezačalo zavádět restriktivní opatření ze strachu z možného budoucího scénáře „ovládnutí země cizinci“, ale zrovnoprávnilo imigranty v otázce politické participace a sociálním přístupem a usnadnilo jim možnost k získání státního občanství. V následujících letech pak zahrnuje další národnosti jako pilíř v pluralistické společnosti a prohlásilo se polyetnickou a multikulturní zemí.⁸⁶

3.2.5 Švýcarsko

Švýcarsko patří k cílovým zemím, které se nesmiřovaly s narůstajícími počty cizinců snadno. Přesto se bez nich nebylo schopno obejít. Po druhé světové válce zažilo Švýcarsko nebývalý hospodářský růst, který trval bezmála třicet let a který by bez „pomocných sil“ ze zahraničí mohlo jen těžko zvládnout. Přestože se Švýcaři od počátku pojišťovali proti případným dlouhodobým pobytem pracovníků – rotační

⁸⁵ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 328-329

⁸⁶ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 333

model časově omezených pracovních smluv bez jakýchkoli sociálních složek, včetně převedení rodiny, procenta cizinců na domácí obyvatele během let poměrně rychle stoupala. Zpočátku, do roku 1960, existovaly čtyři hlavní zdroje pracovní migrace, přičemž nejsilnější – Italové se často postupem času vraceli do své vlasti nebo odcházeli za lepšími podmínkami do jiných států. Mezi ony slabší zdroje pracovních sil pak patřilo Německo, Rakousko a Francie. Vzhledem k poklesu nabídky pracovních sil z těchto oblastí, především pak z Itálie, však bylo Švýcarsko nuceno přepracovat své pracovní podmínky a zahrnout do nich i integrační nabídky až po právo usadit se – např. smlouva s Itálií z roku 1963. Díky tomu se ve Švýcarsku zvedla vlna protestů proti zaplavení země cizinci – jak jsme toho byly svědkem i v jiných státech, vznikala proticizinecká hnutí a v referendech bylo několikrát hlasováno o proticizinecké politice. V roce 1972 je proto zřízen centrální registr cizinců a v polovině sedmdesátých let imigrace utichá, proto se i proticizinecké protesty ukládají ke spánku až do osmdesátých let.⁸⁷

3.2.6 Východní Německo

Abych zde ukázala i jiný možný pohled na pracovní migraci, zmínila bych se krátce i o situaci ve východní oblasti Německa – Německé demokratické republice. Jelikož jakákoli větší migrace či zásah do ní vždy nese nějaké důsledky, nebyl jich ušetřen ani „centrálně řízený“ východní blok. Jak jsem již psala výše Německá demokratická republika byla zemí, ze které se odcházelo – přes tři miliony východních Němců odešlo do roku 1961 do Německa západního – a tyto pracovní síly musel někdo nahradit. NDR proto stejně jako jiné státy uzavíralo dohody o příchodu cizích pracovníků, které však byly sepisovány ve velmi přísném duchu. I proto podle Badeho nedocházelo v této oblasti téměř k žádným komplikacím ohledně pracovníků, kteří by se změnili v přistěhovalce. Jediný problém, který mohl nastat, byla svatba zahraničního pracovníka s občanem státu. Možná i proto byli tito pracovníci často odděleni od domácího obyvatelstva, se kterým „dle plánu“ neměli přijít do styku. Po skončení smlouvy pak byli tito vráceni do své země, která si dle smlouvy odebírala i část odměny z jejich platu.⁸⁸

⁸⁷ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 334-336

⁸⁸ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 319-320

3.2.7 Konec pracovních migrací v 70. letech 20. století

Trend pracovních migrací definitivně končí počátkem sedmdesátých let, kdy je většina hospodářských velmocí zaskočena zjištěním, že hospodářský růst, který jen s malou pauzou většina z nich zažívala po celé období po druhé světové válce není věčný a nemůže pokračovat donekonečna, protože ani nerostné zásoby nejsou nevyčerpatelné. V roce 1973 tak propuká tzv. ropná krize,⁸⁹ která je posledním impulsem k zastavení nábory a celkové imigrace do evropských zemí, které zavádějí přísná pravidla ve snaze zabránit ve vstupu ekonomickým imigrantům.⁹⁰ V rámci hospodářské recese se také zvyšují nenávistné a xenofobní postoje vůči cizincům. Tyto postoje sice, jak jsem psala výše, existovaly již dříve, ale teprve s vlnou inflace a nezaměstnanosti se stupňují. Přestože se imigrační cesty do Evropského společenství uzavírají, dále pokračuje přistěhovalectví rodinných příslušníků, o kterém jsem psala již výše. Zároveň se začínají užívat jiné cesty, jakými se do „nové“ země dostat – děje se tak především prostřednictvím azylu a cest za nelegální prací.

3.3 Období migrace azylantů a uprchlíků

Od poloviny sedmdesátých let se žádost o azyl často stává jedinou cestou do uzavírající se Evropy. Status uprchlíka byl zakotven již v Ženevské konvenci z roku 1951,⁹¹ v tzv. Úmluvě o postavení uprchlíka, a dále doplněn a rozšířen, především jeho platnost, v Protokolu týkajícím se postavení uprchlíků, tzv. Newyorském protokolu, z roku 1967. Uprchlík je stanoven jako ten, „který se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopen přijmout, nebo odmítá vzhledem ke

⁸⁹ Ropná krize vznikla, když se arabští členové Organizace zemí vyvážejících ropu rozhodli o prudkém zvýšení ceny ropy dovážené do Spojených států amerických a jejich západních spojenců v Evropě. To zapříčinilo hospodářskou recesi doprovázenou rostoucí inflací. Tím začala hospodářská restrukturalizace v těchto zemích, která měla odstranit přemrštěnou závislost na „černém zlatu“, jak se ropě přezdívalo.

⁹⁰ King, R.: *Atlas lidské migrace*, Mladá fronta. Praha 2008. str. 183

⁹¹ Úmluva o právním postavení uprchlíků, neboli Ženevská konvence, je nejdůležitějším pramenem mezinárodního uprchlického práva. Byla podepsána 28. července 1951 v Ženevě. Dosud k Úmluvě nebo Protokolu přistoupilo 144 států světa.

shora uvedeným důvodům, ochranu své vlasti“.⁹² Tato Úmluva spolu s Protokolem je součástí mezinárodního práva pro uprchlíky dodnes. Podstatným problémem ve stanoveném statutu uprchlíka však zůstává to, že aby člověk statut uprchlíka mohl dostat, musí nejprve opustit původní zemi pobytu, tzn. překročit mezinárodní hranice. Původní úmluva z roku 1951 také umožňovala geografické omezení, tzn. že státy mohly své povinnosti vůči uprchlíkům omezit pouze na určitou oblast, např. Evropu. Tato možnost byla zrušena právě výše zmíněným doplněním z roku 1967, stejně jako časové omezení, které také obsahovala původní smlouva.⁹³ Celý text úmluvy je k dispozici na internetových stránkách Organizace pro pomoc uprchlíkům. Odkaz na tento text uvádím v poznámkovém aparátu pod čarou.⁹⁴

Proudy azylantů, které prudce zesilují v sedmdesátých letech dvacátého století již probíhají oběma základními směry migrace. Není to jen migrace jih → sever, ale připojuje se i tradiční migrace východ → západ, která vždy v minulosti silně určovala přistěhovalecké proudy a její oficiální podoba byla ukončena stavbou Berlínské zdi v roce 1961. Až do konce studené války tak do západní Evropy proudil pouze kontinentální proud uprchlíků z východu, přičemž nejvýznamnějšími cíli pro ně byly především státy bezprostředně sousedící s východním blokem – Rakousko a Německo, spolu s neutrálním evropským státem – Švýcarskem. Spolková republika Německo je celkově nejvýznamnějším cílem uprchlíků jak evropských, tak i žadatelů o azyl pocházejících z Afriky či Asie, jejichž počet začal stoupat až od poloviny sedmdesátých zhruba do poloviny osmdesátých let. Do tohoto období tak hlavní součástí vln azylantů byli právě východoevropané.

⁹² *Úmluva o právním postavení uprchlíků – obecně* [citováno dne: 30.3.2010]

URL:http://www.opu.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=35&Itemid=17&lang=cs

⁹³ Kabeleová, H.: *Století migrace – Uprchlíci v Evropě*. [citováno dne: 30.3.2010]

URL:http://www.europeum.org/disp_article.php?aid=321

⁹⁴ *Úmluva o právním postavení uprchlíků – dokument* [citováno dne: 30.3.2010]

URL:http://www.opu.cz/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=36&Itemid=4

3.3.1 Spolková republika Německo jako hlavní cíl azylantů

Přitažlivost Spolkové republiky pro azylanty však nebyla dána pouze geografickou polohou a blízkostí východním státům, ale také azylovým právem, které v této zemi platilo a významně se lišilo od ostatních států. Do její ústavy bylo v roce 1949 zahrnuto, že „politicky pronásledovaní požívají práva azylu“.⁹⁵ Není v ní tedy obsaženo právo státu udělovat azyl, ale právo uprchlíků na azyl, což je právě onen hlavní rozdíl mezi německým azylovým právem a právem ostatních západních států. Přestože u uprchlíků pocházejících z „východního bloku“ se často překrývají jejich motivy, tzn. politické, ekonomické i sociální, jsou v západních zemích vítáni, jak říká Bade, se sympatiemi a obdivem k jejich politickému hrdinství – veškeré útky byly brány jako „útky z dosahu komunistické moci“. Všichni azylanti a uprchlíci související se „studenou válkou“ tak byli přijímáni téměř automaticky – uprchlíci z Německé demokratické republiky, Polské lidové republiky, Sovětského svazu, Maďarska, Československa, ale i ze severního Vietnamu či Čínou atakovaného Tibetu. Ochota k přijímání těchto uprchlíků však nebyla jen ve Spolkové republice, ale projevovala se i v jiných zemích západní Evropy – již výše jmenovaném Švýcarsku, ale i ve Francii či Švédsku.⁹⁶

3.3.2 Migrační vlny z Východu

V souvislosti se studenou válkou se mimo jiné odehrály také dvě velké vlny východních uprchlíků a to v roce 1956 a na přelomu let 1968 a 1969. V roce 1956 došlo k potlačení maďarského povstání za svobodu a nezávislost svého státu, po kterém až 194 tisíc osob stihlo opustit svou zem, než režim neprodyšně uzavřel hranici s Rakouskem. O dvanáct let později byl pokus o změnu zastaven i v Polsku, kde protiintelektuální tažení se silnými antisemitskými prvky donutilo na jaře 1968 k emigraci několik desítek vědců a umělců.⁹⁷ Na přelomu let 1968 a 1969 pak utíká až 170 tisíc Čechů a Slováků po násilném ukončení tzv. Pražského jara v srpnu 1968, kdy bylo reformní Československo okupováno vojsky Varšavské smlouvy.⁹⁸ Počátkem osmdesátých let pak Poláci utíkají znovu, tentokrát před hrozbou sovětské intervence

⁹⁵ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 344

⁹⁶ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 345

⁹⁷ Housková, H., Podlešák, J.: *Světové dějiny XX. století (2. část)*. Interní studijní materiál PF JCU. str. 51

⁹⁸ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 344

na základě Břežněvovy doktríny⁹⁹ - jedná se o zhruba 250 tisíc polských občanů, kteří již ale nejsou automaticky považováni za uprchlíky.¹⁰⁰

3.3.3 Obavy z rostoucího počtu azylantů

Změna přístupu k imigrantům z východního bloku tak přichází již na konci sedmdesátých let, kdy je již západní státy nepřijímají bezvýhradně, ale spíše s pochybami. V rámci stále rostoucího počtu uprchlíků totiž začínají být západní státy nedůvěřivé a podezírají azylanty z ekonomické migrace. Proto například Rakousko roku 1981 znovu zavádí víza a Německo připravuje vízovou povinnost pro Poláky. Spolková republika také postupně mění pojetí ústavního pojmu „politické pronásledování“, který odvrací od důvodů pronásledovaného k důvodům pronásledovatelů – tzn. např. nedodržení zákonů státu, odkud uprchlík pochází znamená, že daný stát měl právo jej za toto pronásledovat.¹⁰¹

Strach ze zaplavení evropského prostoru azylanty pramení i ze vzrůstajícího počtu uprchlíků z třetího světa a především i z nové hospodářské krize, která západní státy znovu postihla v roce 1979 – šlo o tzv. druhou ropnou krizi.¹⁰² Osmdesátá léta jsou pro západní státy tedy dalším obdobím s rostoucí nezaměstnaností, což opětovně vede ke vzniku nenávistných postojů k azylantům. Jsou proto znovu zaváděna restriktivní opatření a zákony a prosazovány nové úřední postupy, ale i snahy „odstrašit“ azylanty již předem od příjezdu do dané země. Přesto od roku 1980 počty žadatelů o azyl v západní Evropě nadále rostou, přičemž, jak jsem psala výše, hlavními zdroji uprchlíků jsou od této doby především země třetího světa, ke kterým hlavně restriktivní opatření směřovala.

Hlavním volebním tématem v západních státech se od počátku osmdesátých let stává „zneužívání“ azylu. V uvozovkách píše tento pojem především proto, že téma azylu a výdajů s ním spojených byla často nadsazována a celkově zkreslována, aby

⁹⁹ Břežněvova doktrína vstoupila v platnost po srpnové invazi 1968 do Československa a dokazovala oprávněnost útoku vojsk Varšavské smlouvy v zájmu „ochrany“ socialismu. Tento princip zahraniční politiky znamenal pro státy východního bloku faktické omezení jejich státní suverenity. Zrušení této doktríny bylo provedeno až Michaiilem Gorbačovem v roce 1988.

¹⁰⁰ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 345

¹⁰¹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 345-350

¹⁰² Druhá ropná krize propukla v roce 1979 jako důsledek Íránské revoluce, při které byl poškozen Íránský ropný průmysl, což vedlo k prudkému snížení těžby a vzrůstu cen na ještě vyšší úroveň než tomu bylo při první ropné krizi.

vzbudila co nejintenzivnější obavu obyvatel ze „záplavy“ kontinentu při „novém stěhování národů“. Po každém zvýšení počtu žádostí tak následují další restrikce, které mají jejich počty omezit. Protože je ale azylová politika jednotlivých evropských států vzájemně nekoordinovaná, dochází s každým omezením pouze k přelití migrační zátěže do okolních států. Proto když zavedla restriktivní politiku Spolková republika, vzrostl rázem počet žadatelů o azyl ve Švýcarsku a Francii atd.¹⁰³ Jednotná koncepce azylové politiky tak přichází až po pádu „železné opony“ a ukončení „studené války“ a to definitivně až v roce 1990.¹⁰⁴

3.3.4 Středomoří jako cesta do Evropy

Zvláštní postavení v rámci azylové politiky má Středomoří. V této oblasti se azylová politika dlouho jevila spíše jako druhořadý problém. Italové, kteří tvořili dlouhou dobu výchozí zemi pracovní migrace, se náhle v sedmdesátých letech stávají pro migranty ze zemí třetího světa zemí cílovou. Příčinou této proměny je především uzavření ostatních států západní Evropy před imigračními vlnami. Středomořská oblast se tak spolu s žádostmi o azyl stávala jedinou možnou „cestou do Evropy“. Přičemž se v této oblasti opakují vzorce zavedené o dvě desetiletí dříve v ostatních zemích Evropského společenství, kdy se imigranti pasují do role „zásobárny pracovních sil“ a jsou najímáni především na práce, které jsou „pod úroveň“ běžných Italů, kteří většinou cestují za prací dál do Evropy. Budoucí imigranti ještě v osmdesátých letech přijíždějí do Itálie jako turisté, přičemž překročí dobu povoleného pobytu a následně tento legalizují nalezením práce. Od konce osmdesátých let pak čím dál více stoupá i ilegální příjezd do země a především neregulární zaměstnávání imigrantů, který souvisí i s jejich vykořisťováním. Itálie proto zavádí různé legalizační programy pro imigranty. Od počátku devadesátých let pak stoupá, v rámci strachu z dalšího putování imigrantů na sever, tlak ostatních států Evropského společenství na Itálii, aby se přistěhovalectví začalo podřizovat plánům na vznik společného trhu Evropy. Proto i Itálie zavádí v roce 1990 vízovou povinnost pro severoafrické státy, bývalé kolonie, státy Latinské Ameriky i Asii.¹⁰⁵

¹⁰³ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 339-354

¹⁰⁴ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 355

¹⁰⁵ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 304-308

I status ostatních Středomořských států se postupně mění na státy imigrační – ze stejného důvodu jako platí pro Itálii – stávají se jednou z mála cest do Evropy a imigrační principy jsou v nich téměř totožné jako v případě popisovaném v předchozím odstavci. Snad jedinou výjimku tvoří Řecko, kde převážná část obyvatel přijíždějících v sedmdesátých letech do této oblasti byli reemigranti vracející se z pracovních migrací v západní Evropě. Až v devadesátých letech se tak v Řecku začíná mluvit o skutečné imigraci nebo dokonce o azylu.¹⁰⁶

3.3.5 Pád „železné opony“

Konec studené války, který nastal s pádem železné opony v roce 1989, nepřinesl konec migrací obyvatelstva, neukončil zvyšující se počty žádostí o azyl, pracovní migrace ani ilegální přechody hranic. Pouze nastartoval novou epochu pohybů obyvatelstva, jemuž se změnil cíle a zároveň pomohl v rozpadu novým obavám z migračních tlaků nejen z jihu, ale nově i z ničím neomezovaného východu.

3.4 Migrace československých obyvatel v období „studené války“

Jak jsem již popisovala výše, československá migrace byla bezprostředně po válce spojována především s násilným odsunem až tří milionů Němců z pohraničních oblastí. Tato migrační ztráta však byla jen částečně vykompenzována přílivem obyvatel – v období let 1945-1950 se dle údajů navrátilo ze zahraničí asi 220 tisíc Čechů a Slováků. V prvních dvou letech po válce do pohraničních oblastí Československa imigrovalo také asi 12 tisíc bulharských zemědělců. Tato imigrace však nedokázala zabránit negativnímu sociálnímu a ekonomickému vývoji v těchto oblastech.

Určujícím prvkem československé emigrace v dalších letech – období „studené války“, však byly především poválečné změny politického uspořádání Československa, jeho směřování a zapojení do východního bloku, což bylo definitivně potvrzeno únorovým převratem roku 1948, kdy komunistická strana převzala moc v zemi a tím předurčila i sovětský vliv v zemi. Vše začalo být podřízeno vůli této strany a postupně začalo docházet i k omezování základních lidských práv.

¹⁰⁶ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 310

3.4.1 První emigrační vlna

Tímto vývojem byla odstartována vlna emigrace, kdy do zahraničí odešlo v prvních měsících až 60 tisíc občanů, z nichž velká část patřila k hospodářské či intelektuální elitě,¹⁰⁷ přestože již v samotném únoru 1948 zrušilo ministerstvo vnitra platnost všech cestovních pasů československých občanů, a tím fakticky zavrhl možnost legálního vycestování – jedinou možností získání pasu a tak legální možnosti vycestovat se stala oficiální žádost o vydání pasu. Krátce po převratu byly také vydány předpisy, jež omezovaly přístup obyvatelstva ke státní hranici a pro většinu obyvatel¹⁰⁸ byl zakázán vstup do pohraničního pásma.¹⁰⁹ Přesto, jak je vidět z počtu obyvatel, kteří opustili v prvních popřevratových měsících Československo, nebyla ještě hranice v poúnorové době tak neprostupná, jak tomu bylo v době pozdější. Dle Jílkových proto „politických běženci začali využívat služeb převaděčů znalých terénů, zejména z řad odsunutých Němců, ale i místních lidí“.¹¹⁰ Možnost legálního vystěhování pak formálně zadržela i sama ústava z 9. května 1948, která omezuje migrační právo na základě všeobecně zavazujících norem o práci ve prospěch celku. Každý občan tak byl podle této ústavy povinen svou prací přispívat prospěchu celku a právo vystěhovat se do ciziny tak měl jen ten, kdo byl ze závažných důvodů vyňat z obecné povinnosti pracovat. Práva jedince tak byla podřízena potřebám společnosti. Již v říjnu pak byl stanoven pětiletý hospodářský plán, který fakticky určoval pracovní závazky občanů a tak i vyloučil možnost jejich legálního vystěhování.¹¹¹ Pokud se pak ještě podíváme na oficiální čísla vystěhovalců z Československa dle důvěrných materiálů Ministerstva vnitra – tj. 6 tisíc vystěhovalců v roce 1948 a další 4 tisíce za rok 1949, je nám jasné, že se ani zdaleka neblíží hrubým odhadům skutečných uprchlíků z ČSR – viz. výše, a záznamům uprchlických organizací – viz níže.¹¹²

¹⁰⁷ Concolato, J-C., a kol.: *Útěk a exil v umění*. UNHCR. Praha 2002. str. 23

¹⁰⁸ Krom bydlících či pracujících v pohraničí.

¹⁰⁹ Jílek, T., Jílková, A.: *Železná opona*. Nakladatelství Miloš Uhlíř – Baset. Praha 2006. str. 19

¹¹⁰ Jílek, T., Jílková, A.: *Železná opona*. Nakladatelství Miloš Uhlíř – Baset. Praha 2006. str. 20

¹¹¹ Šolle, V.: *Otázka vystěhovalectví a její zákonná úprava ve světle současné hospodářské a sociální politiky*. Národní archiv, MPSP, Karton 426. str. 24-29.

¹¹² *Reemigrace a vystěhovalectví čs. státních příslušníků v letech 1922-1938 a 1947-1950*. Ministerstvo vnitra II tajné. Karton 50.

3.4.2 Pomocné organizace

Prakticky ihned po únorovém převratu začínají postupně krom převaděčů působit i další organizace na pomoc Čechoslovákům, kteří se rozhodli nepodílet se na „výstavbě nového režimu“. Od března 1948 proto například začíná v bavorském Řezně působit tzv. Český komitét, který se zabývá především organizací ilegálních přechodů do zahraničí.¹¹³ Pomocné výbory však postupně vznikají po celém světě a především již v dubnu 1948 vzniká kancelář v New Yorku, která měla koordinovat pomoc Čechoslovákům po celém světě a postupně vedla ke vzniku tzv. Amerického fondu pro československé uprchlíky.¹¹⁴ Ten byl ve spojení s československými uprchlickými tábory v Evropě a hledal pro ně prostředky k pomoci. Díky jeho práci se československé uprchlíky například podařilo dostat z nuzných podmínek uprchlických táborů do táborů organizace International refugee organization, dále „IRO“. K 31. srpnu 1948 tato organizace vydala statistiku československých uprchlíků ve svých táborech v americké okupační zóně Německa. Českoslovenští uprchlíci v ní byli rozdělováni na židovské – 3 749 uprchlíků a nežidovské – 3 130 uprchlíků. V táborech IRO v Itálii pak dle statistik pobývalo 2 075 uprchlíků. K utvoření celkového obrazu musíme uvést, že statistiky neuvádějí počty uprchlíků v americké okupační zóně Rakouska a v britské a francouzské okupační zóně. Celkově bylo dle statistiky organizace IRO do jejích táborů v americké okupační zóně do března 1949 přijato 10 217 československých uprchlíků, z celkového počtu 16 662 žádostí. Lze tak podle Jeřábka předpokládat, že zbylých 6 tisíc uprchlíků se nakonec zaregistrovalo v jiných okupačních zónách. Dle odhadu počtu osob, které v této době opustili Československo – asi 20-22 tisíc, lze předpokládat, že zhruba 5 tisíc osob se nacházelo mimo uprchlické tábory IRO. Dále je předpokládáno, že zhruba stejný počet uprchlíků, jaký žil v táborech této organizace, žil i mimo ně, tzv. na volné noze. Další uprchlíci pak žili mimo německé okupační zóny v dalších zemích. Byla to například Francie, Itálie, Velká Británie, Belgie a také Holandsko, Švýcarsko, Norsko a Švédsko, kde už ale počty byly mnohonásobně nižší. Tyto uprchlické země vesměs konsolidovaly s tím,

¹¹³ Vaculík, J.: *Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti*. Masarykova univerzita. Brno 2002. str. 32

¹¹⁴ Americký fond pro československé uprchlíky (AFCR) byl založen Jánem Papánkem 3. května 1948 a zabýval se především dobrovolnickou činností na pomoc československým uprchlíkům v uprchlických táborech v Evropě, ale i na nalezení jejich nové existence. Dle statistik pomohl tento fond až neuvěřitelnému počtu 140 000 lidí.

jakými směry se ubírala další cesta československých uprchlíků dočasně organizovaných v táborech IRO. Hlavní cílové země byly především opět Velká Británie a Francie, ale také Norsko, Austrálie a Kanada. Existoval i odchod do tradiční země československé imigrace – Spojených států amerických. Tento byl ale omezován stále existujícími a pro uprchlíky velmi zpřísněnými kvótami a nejasně specifikovaným americkým uprchlickým zákonem.¹¹⁵

3.4.3 Útlum emigrace

Nový režim, který byl v Československu nastolen v roce 1948, se udržel v této zemi přes čtyřicet let a byl každoročně doprovázen větším či menším počtem uprchlíků. První velká vlna proběhla jako bezprostřední reakce a byla popsána v odstavcích výše. V padesátých letech pak nastává především díky tvrdším postupům úřadů, pohraničnicků, Státní bezpečnosti i vybudované síti informátorů k útlumu legálního i ilegálního vystěhovalectví, které se tak omezuje především na ojedinělé případy úspěšného nezákonného přechodu hranic.

3.4.4 Druhá emigrační vlna

Druhá velká vystěhovalcká vlna přichází až v roce 1968 a odehrává se z podobných impulsů jako v roce 1948. Vpád vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 násilně zastavuje tzv. Pražské jaro¹¹⁶ a nastupuje cestu tzv. normalizace.¹¹⁷ Tento vývoj událostí tak vytváří další vlnu emigrace Čechoslováků. Již dva měsíce po okupaci Československa oznámila organizace ICEM, že počet Čechoslováků v západní Evropě se pohybuje odhadem kolem 31 tisíc, z čehož nejvíce – 15 tisíc, bylo v sousedním Rakousku, 8 tisíc ve Švýcarsku, 6 tisíc v Německu a přibližně 2 tisíce v Itálii, přičemž značný, ale přesně neznámý počet Čechů se dle organizace nacházel i v Jugoslávii. V této vlně se také zvyšuje počet uprchlíků směřujících do Spojených států

¹¹⁵ Jeřábek, V.: *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*. Nakladatelství V. Reitterová – Stilus. Brno 2005. str. 97-98

¹¹⁶ Jako Pražské jaro je nazýváno krátké období liberalizace v komunistickém Československu v letech 1967-1968.

¹¹⁷ Normalizací je nazýváno období zmrazení demokratizačního procesu v Československu a postupné obnovy prosovětského režimu či systémovou obnovu neostalinismu, která probíhala od srpna 1968, respektive 1969 do listopadu 1989.

amerických.¹¹⁸ Celkově uprchlo jen do roku 1972 až 127 tisíc osob, čímž tato vlna politické migrace dvojnásobně překonává první vlnu z roku 1948.¹¹⁹

Dle různých údajů¹²⁰ opustilo Československo z politických i možných dalších důvodů přibližně 550 tisíc osob, tedy asi 3,5 procenta celkové populace, z nichž 250 tisíc, odešlo v letech 1968-1989.¹²¹

3.4.5 Československo - jeho vnitřní migrační a vnější imigrační proudy

Československo však v období totalitní éry nebylo typické jen politickou emigrací, ale stalo se i cílovou zemí imigrace z jiných států východního bloku a dotklo se ho i téma vnitřní migrace, která se velmi často odehrávala především v režii státu. Po násilném poválečném odsunu Němců a Maďarů, které jsem popsala výše, se značně uvolnila oblast pohraničí, kterou bylo třeba obsadit, tzv. jí vrátit původnímu slovanskému živilu.¹²² Byl proto zřízen tzv. Osidlovací úřad, který toto ve spolupráci s místními obecními úřady řídil. Shora byl také řízen pohyb obyvatel v rámci potřeby určitých profesí v určitých oblastech a pohyby obyvatel se týkaly i perzekucí nepohodlných osob, jejich přesídlení, uvěznění či přemístění do táborů nucených prací, které byly v Československu zřízeny již bezprostředně po převratu. V ostatních případech vnitřní migrace se také často jednalo o imigraci Slováků na území Čech, Moravy a Slezska, největší v padesátých letech, které k tomuto přesunu motivovalo především zlepšení ekonomické situace.

Imigrace do Československa v době tzv. studené války nebyla sice příliš častá, ale přesto se v padesátých letech odehrály dvě imigrační vlny. První imigrační vlnu tvořilo, jak jsem psala výše, asi 12 tisíc Řeků, kteří pocházeli z oblastí zasažených válkou. Druhou skupinou pak byli Bulhaři. První vlna bulharských zemědělců se ocitla

¹¹⁸ Jeřábek, V.: *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*. Nakladatelství V. Reitterová – Stilus. Brno 2005. str. 150

¹¹⁹ Vaculík, J.: *Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti*. Masarykova univerzita. Brno 2002. str. 33

¹²⁰ Přesné statistiky uprchlíků či vystěhovalců v Československu nejsou kvůli možné nedůvěryhodnosti zpracovány, proto se vychází především z údajů různých organizací a skupin, díky nimž se stanovují jednotlivé odhadované počty.

¹²¹ Concolato, J.-C., a kol.: *Útěk a exil v umění*. UNHCR. Praha 2002. Str. 23

¹²² *Zpráva ministra vnitra o činnosti osidlovacích úřadů v Praze a v Bratislavě*. Ministerstvo vnitra tajné II. Karton 436. str. 1

v pohraničních oblastech již v letech 1945-1947, tedy ještě před nástupem komunistické strany k moci. Druhá vlna, tentokrát bulharských stavebních dělníků, přišla až v roce 1957, kdy do Mostu a Chomutova přicestovaly až 4 tisíce těchto pracovníků. V období sedmdesátých a osmdesátých let pak v rámci rozvíjejících se vztahů uvnitř Rady vzájemné hospodářské pomoci pracovalo v Československu i velké množství pracovních imigrantů. Ti přicházeli dle uzavřených mezivládních dohod většinou pouze za prací, získáním zkušeností a zlepšením kvalifikace, a to na dobu určitou. Zaplňovaly tak, podobně jako pracovní migrace v předchozích desetiletích na západě, především volná místa na pracovním trhu. Jednalo se především o pracovníky z Polska, Vietnamu, Maďarska, Kuby, Mongolska, Angoly a Koreji.

Do většího množství migračních pohybů se však Československo skutečně zapojuje až v období po roce 1989, kdy nejen jeho občané mohou znovu legálně vycestovat, ale i ono samo se často stává cílem vystěhovalců či uprchlíků.

4. KAPITOLA REVOLUČNÍ ROK 1989 A OBDOBÍ PO KONCI „STUDENÉ VÁLKY“

Rozpad „východního bloku“, který se stal definitivním koncem „studené války“, se uskutečnil postupně v letech 1989-1991 jako důsledek ekonomických, ale i politických problémů tohoto celku. Nastolený model socialismu nebyl schopen se přizpůsobovat světovým vývojovým trendům – byl zaostalý a strnulý. Nespokojenost obyvatelstva pak stupňoval i trend závodů ve zbrojení mezi Východem a Západem, který trisrátní hospodářskou situaci v bloku ještě prohluboval.¹²³ Již od počátku roku 1988 ale docházelo k postupnému uvolňování vazeb uvnitř sovětského bloku, když Michail Gorbačov již o rok dříve prohlásil, že „nezávislost a suverenita našich partnerů, jejich odpovědnost vůči vlastnímu lidu a svrchované právo řešit vlastní otázky vývoje jsou pro nás neoddiskutované principy“.¹²⁴ Tím dal státům sovětského bloku jasné najevo, že mají tzv. volné ruce.

Postupný rozklad, který následoval, měl za následek novou migrační vlnu – nejmohutnější vlnu masové migrace ve východní Evropě a z východní Evropy po druhé světové válce, která v západních mocnostech vyvolala opětovné obavy ze „stěhování národů“. Tento strach ve skutečnosti pramení především z obnovení tradičního migračního vzorce – migrace: východ → západ, který byl po dobu čtyřiceti let násilně potlačován. Ukázalo se tak, že železná opona, která byla na Západě vykládána jako tzv. hráz říše zla proti přitažlivému vlivu svobody, byla vlastně i pro Západ „hrází“ velmi výhodnou.¹²⁵

4.1 Migranti z bývalého „východního bloku“

První otevření cesty z „východního bloku“ směrem na Západ se odehrálo v květnu 1989, kdy Maďaři v rámci demokratizace režimu prostříhali ostatní dráty do Rakouska a začali tak s bouráním „železné opony“. Tím se otevřela nejen cesta pro samotné obyvatele Maďarska, ale i pro ostatní obyvatele bloku, kteří se často vydávali dlouhou oklikou směrem na Západ, především se jednalo o občany Německé

¹²³ Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. str. 162-163

¹²⁴ Parker, G.: *Atlas světových dějin*. Knižní klub. Praha 1999. str. 158

¹²⁵ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 364

demokratické republiky. Ti již v polovině srpna zaplnili budovu budapeštské ambasády Spolkové republiky Německo, avšak podobný osud čekal i tytéž ambasády v Praze či Varšavě. Např. na území pražského velvyslanectví tak podle zpráv přechodně pobývalo až 4 tisíce uprchlíků.¹²⁶ Po zdlouhavých jednáních bylo nakonec tzv. „uprchlíkům z ambasády“ nabídnuto 30. září 1989 vycestování do Spolkové republiky. Toto rozhodnutí však spustilo lavinu dalších uprchlíků z NDR, kteří začali proudit na prostranství u pražského velvyslanectví Spolkové republiky. Během několika dní se jejich počet zvýšila až na téměř 8 tisíc. Po vycestování tohoto množství uprchlíků pak NDR zavedla vízovou povinnost pro vycestování do Československa. Tak byl proud uprchlíků do Československa dočasně zastaven.¹²⁷ Přesto tato neudržitelná situace nakonec v listopadu 1989, jak podotýká tehdejší velvyslanec Hermann Huber, vyústila v nová pravidla o vycestování, která proměnila „železnou oponu“ a Berlínskou zeď – symbol oddělení Východu a Západu, v minulost.¹²⁸ Bývalý velvyslanec shrnul tento moment takto: „Pro občany NDR již tedy neexistovala žádná železná opona a žádná zeď. Existovala již jen zajižďka přes Prahu.“¹²⁹

Cesty uprchlíků do Spolkové republiky ale, jak jsem popisovala výše, nevedly pouze přes pražskou ambasádu. V září 1989 maďarská vláda vypověděla Spolkové republice smlouvu o zamezení výjezdu svých občanů do zemí, pro které nemají patřičná víza, a umožnila tak bezproblémový přechod maďarsko-rakouské hranice.¹³⁰ Posledním znakem konce východního bloku pak byl pád berlínské zdi 9. listopadu

¹²⁶ *Uprchlíci z NDR, Velvyslanectví spolkové republiky v Praze* [citováno dne: 1.4.2010]
URL:http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/02/Botschaftsfluechtlinge/Botschaftsfluechtlinge__cz.html

¹²⁷ Huber, H.: *Uprchlíci z NDR na Německém velvyslanectví v Praze v roce 1989*. [citováno dne: 1.4.2010]
URL:http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/downloads/erinnerungen__botschafterhuber__1989__cz,property=Daten.pdf

¹²⁸ *Uprchlíci z NDR, Velvyslanectví spolkové republiky v Praze* [citováno dne: 1.4.2010]
URL:http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/02/Botschaftsfluechtlinge/Botschaftsfluechtlinge__cz.html

¹²⁹ *Poděkování profesoru Prěčanovi a poslanci Pithartovi*. [citováno dne: 1.4.2010]
URL:http://www.google.cz/url?sa=t&source=web&ct=res&cd=1&ved=0CAgQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.prag.diplo.de%2FVertretung%2Fprag%2Fcs%2F02%2FBotschafter%2FDownloaddatei__Gru_C3_9Fwort__Botschafter__Prager__Literaturhaus%2Cproperty%3DDaten.pdf&ei=LJe_S_fkM4mbOKzs3JYE&usq=AFQjCNEwCNgMMR2eZqB1aagB9Goc3sJkaQ

¹³⁰ *Cesta k listopadu 1989 – Maďarsko, otevřená hranice, útěk obyvatel východního Německa*. [citováno dne: 1.4.2010]
URL:http://www.ustrcr.cz/data/cesta_k_listopadu_1989/docs/Madarsko_otevrene_hranice_ML.pdf

1989, jenž se stal i symbolickým pádem komunismu.¹³¹ Ten byl z „východního bloku“ postupně odstraněn do roku 1991, kdy poslední evropská země se stalinskou diktaturou – Albánie přinutila komunisty v této zemi, aby se vzdali moci. Právní potvrzení rozpadu sovětského bloku pak oficiálně přišlo 1. července 1991, kdy představitelé Bulharska, Československa, Maďarska, Polska, Rumunska a Sovětského svazu podepsali v Praze Protokol o ukončení platnosti Varšavské smlouvy.¹³²

4.1.1 Cílové země uprchlíků z východu

Výše popsané události a především s nimi spojený postupný pád „železné opony“ spolu s násilím v Jugoslávii nastartovaly nejmohutnější vlnu stěhování ve východní Evropě a z východní Evropy od druhé světové války, která probíhala v letech 1989-1992. Největší zátěží byl tento proud především pro Německo a Rakousko, které jejich geografické postavení předurčilo k roli tzv. tranzitní země¹³³ – tj. mostu mezi Východem a Západem. Třetí zemí, kterou postihl tento proud také silněji než jiné, pak bylo Švýcarsko.¹³⁴ V rámci velkého přísmu cizinců do těchto oblastí zde proto opět vznikají hrozivé scénáře zaplavení země cizinci. V Německu se také znovu začínají objevovat krvavé excesy proti cizincům, přičemž v letech 1989-1992 postihuje tuto oblast i vlna vnitřní migrace – z východní oblasti, po roce 1990 již sjednoceného, Německa.¹³⁵ Tak v letech 1989-1992 odešlo na západ více než 800 tisíc osob, tj. více než 5% obyvatel bývalé Německé demokratické republiky.¹³⁶ Zároveň se v této době i prudce zvyšoval počet žadatelů o azyl, který činil přes 1 milion osob. Je ale nutno brát v potaz, že velká část těchto žadatelů Německo zase v brzké době opouštěla – viz tranzitní země výše.

¹³¹ *Cesta k listopadu 1989 – Pád berlínské zdi*. [citováno dne: 1.4.2010]

URL:http://www.ustrcr.cz/data/cesta_k_listopadu_1989/docs/Pad_Berlinske_zdi_ML.pdf

¹³² Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. str. 164

¹³³ Tranzitní země není cílovou zemí vystěhovalectví, pouze přes ni tito migranti přecházejí do cílových oblastí jejich migrace.

¹³⁴ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 365

¹³⁵ Ke sjednocení Německa došlo po zhroutilí východoněmecké ekonomiky vlivem silné vlny emigrace do Spolkové republiky po pádu berlínské zdi, konkrétně to bylo 3. října 1990.

¹³⁶ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 367

4.1.2 Migrační proudy menšin

Pád „železné opony“ dal v Německu prostor také k plnému rozvoji jevů, které se v této oblasti projevovaly již v osmdesátých letech – stěhování etnických Němců.¹³⁷ Těch žily po roce 1950 ve východní Evropě a v euroasijském prostoru asi 4 miliony. Do západního Německa tak tito přicházeli po celé období „studené války“. Po jejím ukončení pak příliv „etnických Němců“ ještě vzrostl. Již v roce 1988 překonal jejich počet hranici 200 tisíc a trvale stoupal – v revolučním roce 1989 přesáhl počet 350 tisíc a nejvýše dosáhl v roce následujícím – 400 tisíc přistěhovalců německé národnosti. V letech 1992-1995 se počet pohyboval kolem hranice 200 tisíc a poté se počty snižovaly až na 100 tisíc v roce 1998, což bylo především důsledkem smluv mezi Německem a zdrojovými zeměmi a omezení přijímaných osob maximálně na 200 tisíc platícím od roku 1993.¹³⁸ Protěžování těchto skupin imigrantů tak, jak vidíme z čísel výše, vedlo k masovosti imigrace etnických Němců a tím i ke vzniku problémů. Již nepřicházely jen vysoce motivované skupiny, ale i ti, kteří se „jen“ přidávali k další „mase“ obyvatelstva. To vedlo k integrační krizi a nárůstu kriminality a nezaměstnanosti u této populace – např. nezaměstnanost zde činila v roce 1993 až 32%.¹³⁹

Podobné privilegované imigrantské postavení měli kromě etnických Němců v Německu i Židé. Jejich migrace z oblasti Sovětského svazu, kde byli vystavováni neustále perzekuci, probíhala po celou dobu „studené války“. Zpočátku mířili především do Izraele, ale od sedmdesátých let se cíl jejich cesty měnil a až do počátku devadesátých let se jím staly Spojené státy americké. Přesto byla jejich migrace až do pádu „železné opony“, jako kterákoli jiná migrace z východu, značně omezená a její plný rozkvet tak nastal až právě v devadesátých letech. Zavedení imigračních kvót Spojených států se projevilo především zvýšením imigrace Židů do Kanady, Austrálie, střední Evropy i dřívějšího hlavního cíle – Izraele. V evropské oblasti bylo tento nárůst možno pozorovat především v Německu – v letech 1991-1998 sem přicestovalo ze

¹³⁷ Za etnické Němce byli dle zákona považováni ti, kteří prokázali dokladem německý původ a „hlásili se k německému“ – dodržovali německé jazykové tradice i obyčeje, přičemž vše podložili životopisnými údaji. Po přistěhování do Německa jim byly poskytnuty veškeré výhody sociálního státu a různé integrační pomoci. Tak z nich byla učiněna vrstva tzv. privilegovaných imigrantů.

¹³⁸ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 391-392

¹³⁹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 394-395

Sovětského svazu celkem 93 tisíc, kde byli židovští imigranti ze Svazu sovětských socialistických republik považováni za tzv. boat people.¹⁴⁰ „Židovští přistěhovalci tak získávají pracovní povolení a sociální jistotu s plným nárokem na využívání státního systému sociálního zabezpečení plus některé integrační podpory.“¹⁴¹ Německem se tak s nárůstem počtu Židů opět začíná šířit vlna antisemitismu - v letech 1993-1999 tak dochází až ke stovce útoků na synagogy, židovská kulturní střediska a hřbitovy – často jsou tyto spojeny s rozdílným přístupem úřadů k Židům, kteří jsou bráni jako bezproblémoví a dobře zařaditelní a mají tak v azylovém řízení mnohé výhody. Přes občasné nenávistné excesy pocházející spíše od jednotlivých skupin obyvatel je však přistěhovalectví Židů německými úřady bráno jako úspěšné a problémy jsou viděny spíše u jiných imigračních skupin.¹⁴²

Naprosto rozdílný přístup německých úřadů se projevuje v přijímání romských přistěhovalců z Rumunska, Jugoslávie a Bulharska, které bylo ve větší míře umožněno až pádem „železné opony“ v roce 1989 a posilováno pak konfliktem v Jugoslávii¹⁴³. Hlavními důvody této migrace bylo především násilí a izolace, kterým byli Romové ve své vlasti vystavováni, avšak k rozhodnutí přispíval i motiv možnosti zlepšení hospodářského postavení. Na počátku devadesátých let je tak v Německu usazeno 50 tisíc Sintů¹⁴⁴ a 30 tisíc Romů s německým občanstvím a z východní a jihovýchodní Evropy přichází odhadem dalších 30-40 tisíc příslušníků těchto etnik. Dle úředních odhadů, přesné údaje nejsou kvůli zařazování dle národností, ne etnického původu, přišlo v období od 1.1.1990 do 1.7.1993 do Německa asi 250 tisíc romských uprchlíků z Rumunska, Bulharska a Jugoslávie, proti nimž začaly úřady postupně praktikovat politiku podpory „repatriace“ a „dobrovolných návratů“. Proto do poloviny roku 1993

¹⁴⁰ Statut tzv. boat people zajišťuje označené skupině nárok na kolektivní azylové právo, které v Německu zhruba odpovídá právům uznaného azylanta, který získává časově neomezené povolení k pobytu a který je chráněn před vyhoštěním do země původu, a to i pokud spáchá trestný čin. Tito imigranti také nemusí k uznání tohoto skupinového uprchlického statusu splňovat krom prokázání příslušnosti k židovské menšině žádné další předběžné podmínky. Kritéria jejich přijetí jsou tak ještě výrazně mírnější než u „etnických Němců“.

¹⁴¹ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 399

¹⁴² Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 396-400

¹⁴³ Občanská válka v Jugoslávii se odehrála v letech 1991-1995 jako následek vzrůstajících neshod mezi jednotlivými republikami a vzednutí nacionalismu. Její bezprostřední propuknutí se však odehrálo až po vyhlášení nezávislosti Slovinska a Chorvatska a skončilo rozpadem země a vznikem několika nezávislých států.

¹⁴⁴ Sintové jsou romský kmen, který přišel ve středověku do oblasti Německa a Rakouska a později expandoval do dalších částí Evropy. Mluví specifickým romským dialektem a po druhé světové válce se jeho okruh velmi zúžil.

jejich počet klesl na polovinu a v následujících letech se snižoval dále. Romové se tak v Německu od začátku setkávají s projevy skepse, distancování se až podezřívavé rezervovanosti. Přístup k Romům se tak diametrálně odlišuje od přístupu praktikovaného v případě etnických Němců či Židů. Romové tak byli buď po čase posíláni zpět do země, kde byli evidentně vystavováni násilí nebo byli odmítáni rovnou na hranicích. Podobný princip vůči Romům začalo praktikovat i Rakousko a další státy, které se stávaly romským cílem.¹⁴⁵

4.1.3 Útěky Albánců

Po roce 1990 se plně rozvinula emigrace z ekonomicky málo rozvinuté Albánie. Již v polovině roku 1990 tak uprchly asi 4 tisíce Albánců na zastupitelské úřady západních zemí. Hlavními určujícími impulsy celkově dvou velkých migračních vln roku 1991 byly především nepokoje a politicky motivované útěky, přičemž cílem cesty se stala především jižní Evropa – Itálie a Řecko. V březnu 1991 se tak do Itálie dostalo asi 12 tisíc Albánců, v srpnu stejného roku pak asi 17 tisíc. Stejně jako v ostatních případech i u Albánců však postupně ochabuje ochota států tyto uprchlíky přijímat a tak se tato postupně mění v obrannou strategii, což souviselo i s postupnou snahou o „uzavření Evropy“, ve kterém Itálie nechtěla „být pozadu“. Přesto se v průběhu dalších let ještě velké množství ilegálních albánských imigrantů na poloostrov dostalo.¹⁴⁶

Podobnou politiku postupného vyhošťování praktikovalo postupně i Řecko, které si především nechtělo kazit své vztahy se sousední Albánií. Proto bylo „v polovině roku 1993 a koncem léta 1994 vyhoštěno z Řecka asi 100 tisíc Albánců“.¹⁴⁷ Tento trend pak pokračoval i v letech následujících.

4.1.4 Neklid na Balkáně

Jak jsem se již zmínila výše, další příliv imigrantů do střední a západní Evropy je spojen především s neklidem v Jugoslávii. Jugoslávská občanská válka připravila miliony lidí o střechu nad hlavou a především spustila vlnu migrace, která probíhala jak mezi jednotlivými jugoslávskými částmi, tak i uvnitř nich a projevila se i přílivem uprchlíků do Evropy, kteří zde byli v rámci Ženevské konvence přijímáni. Již koncem

¹⁴⁵ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 400-406

¹⁴⁶ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 410-411

¹⁴⁷ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 411

roku 1991 tak bylo na útěku půl milionu osob, z toho jen málo – kolem 80 tisíc se ocitlo v Evropě, jejich počet však s přibývajícím hrůzami bojů rostl. V listopadu 1995 prchalo ze svých domovů asi 2,5 milionu osob, z toho 1,2 milionu tvořilo vnitřní migraci, z které asi polovina prchala do jiné republiky bývalé Jugoslávie. Ještě v březnu 1998 bylo v Německu registrováno 350 tisíc jugoslávských uprchlíků, z nichž se většina vrátila do své vlasti. Celkově byla migrace bývalých obyvatel Jugoslávie především dočasnou záležitostí, která odeznívala po konci války.¹⁴⁸

Dalším balkánským konfliktem, který zasáhl do historie evropské migrace byla válka v Kosovu.¹⁴⁹ Tento konflikt vyhnal asi 300 tisíc osob z jejich domovů a udělal z nich vnitřní běžence. V roce 1998 byli kosovští uprchlíci na prvním místě evropských žadatelů o azyl – např. 32 tisíc žádostí v Německu, asi 15 tisíc ve Švýcarsku. Další desetitisíce lidí utekly do hor a další uprchly do sousedních států – Makedonie, Albánie a Černé Hory. Přestože již v říjnu 1998 bylo uzavřeno příměří, masakry pokračovaly a vyhnaly tak z obydli za pouhý jeden měsíc – leden 1999 dalších 20 tisíc osob a počet uprchlíků se zvyšujícím se násilím rostl. Dle amerického ministerstva zahraničí přivedly hrůzy v Kosovu od dubna do června 1999 za hranice téměř milion osob. Ihned po ukončení bojových akcí v červnu 1999 začala, přes velké zpusťování země, reemigrace kosovských utečenců. Jejich návratem se ihned mění migrační proud a s přílivem Albánců dochází k násilnému odlivu Srbů a často i Romů. Dle odhadu UNHCR uprchlo během dvou následujících měsíců do Srbska a Černé Hory více než 172 tisíc osob.¹⁵⁰

Azylová politika devadesátých let, která byla stále ještě jednou z legálních cest do Evropy, se postupně začíná omezovat především na přijímání skupinových uprchlíků, jejichž útěk byl často motivován nepříznivými událostmi – katastrofy či

¹⁴⁸ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 406-409

¹⁴⁹ Občanská válka v Kosovu propukla v roce 1998 mezi UÇK (Ushtria çlirimtare e Kosoves) a srbskými jednotkami. Hlavním cílem bylo získání kontroly nad územími ovládanými organizací UÇK, která na území prováděla čistky nealbánského obyvatelstva. Boje byly ukončeny v roce 1999 zásahem NATO. Poté byla schválena rezoluce RB OSN, která umožnila vstup vojsk OSN na území Kosova, přesto i nadále pokračovaly boje a etnické čistky. 17. února 2008 vyhlásil parlament této oblasti nezávislost na Srbsku a prohlásil Kosovo za demokratický, světský a multietnický stát. Přestože Kosovo je již uznáno 65 zeměmi světa, Srbsko jeho samostatnost odmítá.

¹⁵⁰ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 412-416

války. V individuálních případech jsou motivy uprchlíka hluboce zkoumány a podrobeny čím dál přísnějším pravidlům.

4.2 Budování „pevnosti Evropa“

Charakteristickým rysem migrace devadesátých let však není jen válka na Balkáně a migrace z východní Evropy, ale také tzv. budování pevnosti Evropa. Již v osmdesátých letech, jak jsem psala výše, se začala Evropa postupně uzavírat před migračními tlaky. Tehdy začaly evropské státy pociťovat tíhu přicházejících etnik, která měla často malou schopnost integrace do společenských struktur cílové země. Začínají se tak projevovat problémy se vznikem regionálních společenství složených z etnických skupin, ale také neshody mezi jednotlivými imigračními etniky ve smíšených čtvrtích, přičemž typická byla skandalizace etnicky zaměřených témat oproti možnostem řešení problémů. Tato problematická situace tak vyplynula v semknutí se v rámci Evropského společenství a přesunutí restriktivních opatření na jeho hranice, přičemž vše probíhalo v rámci plánů na vytvoření jednotného evropského trhu v rámci čtyř ekonomických svobod – volný pohyb osob, zboží, služeb a kapitálu. Proto se musela vytvořit bariéra, která by ochránila členské země před možným volným pohybem „imigrantů“. Sekundárními důvody k vytvoření společné obranné politiky byl i efekt přelévání migrace, který naplno pracoval v desetiletích předcházejících – viz výše.

4.2.1 Smluvní základy „pevnosti Evropa“

„Za prvopočátek současných snah o evropskou integraci se pokládá Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO), založené 18. dubna 1951 v Paříži“¹⁵¹, jež vzniklo jako první ze tří společenství a vytvořilo společný trh uhlí a oceli, kdy mezi členskými státy byla zrušena cla a vývozní kvóty. Smlouvy, které pak v roce 1957 založily Evropské hospodářské společenství (EHS) a Evropské společenství pro atomovou energii (Euratom), byly nazývány Římské smlouvy a dotvořily základnu pro vznik Evropského společenství a daly první podnět ke vzniku volného pohybu osob. Římské smlouvy zaručovaly v prostoru zemí EHS volný pohyb osobám ekonomicky činným – pracovníkům, podnikatelům, živnostníkům anebo svobodným povoláním a jejich

¹⁵¹ *Primární právo Evropské unie*. [citováno dne: 1.4.2010]
URL:<http://www.euroskop.cz/8917/15908/clanek/zakladajici-smlouvy/>

rodinným příslušníkům, který měl postupně rozšířen na celkový volný pohyb v rámci Evropského společenství.

V roce 1985 je proto uzavřena tzv. Schengenská dohoda, která předpokládá postupné rušení kontrol při přechodu státních hranic mezi jejími signatáři. Dodatečná dohoda pak upravuje postup při projednávání žádostí o azyl a přeshraniční spolupráci policejních úřadů. Přesto musel být původní termín otevření hranic několikrát odložen. Až 26. března 1995 tak bylo rozhodnuto o úplném zrušení hraničních kontrol nejprve mezi sedmi státy EU – Německem, Francií, Španělskem, Portugalskem, Belgií, Nizozemím a Lucemburskem, ke kterým se později přidaly další členské státy. Projekt na dokončení vnitřního trhu byl ale přijat ještě před úpravou Schengenské dohody v roce 1986 pod názvem Jednotný evropský akt a byl rozvržen do roku 1992, dokdy se mělo Evropské společenství přetvořit na jedinou ekonomickou jednotku, ze společného trhu vytvořit jednotný vnitřní trh bez hranic umožňující volné užívání čtyř ekonomických svobod.¹⁵² Od tohoto roku se tak procesy uvnitř Evropského společenství v rámci integrace jednotlivých států stávaly čím dál více propojenými.

V roce 1990 tak byla uzavřena tzv. Dublinská smlouva o posuzování žádostí o azyl, uzavřená mezi členskými státy Evropského společenství, která určila kritéria, z nichž mělo jít určit pro každý azylový případ smluvní stát, který odpovídá za azylové řízení, čímž mělo být zabráněno vícenásobnému podávání žádostí. Tato ale vstoupila v platnost až v roce 1997.¹⁵³

Jednotu v oblasti vízové politiky, která přešla z kompetence jednotlivých států do kompetence Evropského unie, přinesla roku 1992 další smlouva – Maastrichtská. Tato zároveň „doplňuje a pozměňuje základající smlouvy, zahrnuje smlouvu o hospodářské a měnové unii a smlouvu o politické unii. Zdůrazňuje také hlavní cíle integrace: posílení ekonomické a sociální soudržnosti členů Unie“,¹⁵⁴ tak mohou být v rámci společného zájmu přijímána stanoviska, dohody a opatření platná pro celou Evropskou unii. Zároveň stanovuje základnu Evropské unie založenou na třech pilířích.

¹⁵² In *EU od A do Z. Ch-J*. [citováno dne: 1.4.2010]

URL: <http://www.euroskop.cz/282/sekce/ch-j/>

¹⁵³ In *EU od A do Z. C-D*. [citováno dne: 1.4.2010]

URL: <http://www.euroskop.cz/283/sekce/c-d/>

¹⁵⁴ In *EU od A do Z. M-N*. [citováno dne: 1.4.2010]

URL: <http://www.euroskop.cz/288/sekce/m-n/>

- První pilíř tvoří Evropská společenství, která zahrnují Evropské společenství uhlí a oceli, Evropské hospodářské společenství a Evropské společenství pro atomovou energii.
- Druhým pilířem je společná zahraniční a bezpečnostní politiky.
- Třetí pilíř tvoří spolupráce v oblasti vnitřních věcí a justice.

Změna azylové politiky na politiku spadající pod rozhodování Evropské unie¹⁵⁵, která se odehrála přijetím Amsterodamské smlouvy v roce 1997 (platná od roku 1999), je pak posledním krokem ke společnému azylovému právu a jeho aplikaci. Touto smlouvou byl obsah Schengenské dohody oficiálně přijat do práva Evropské unie a celá oblast vízové, azylové a imigrační politiky byla oficiálně převedena do jejich kompetencí. Uvolňuje tak naplno cestu k úplné svobodě pohybu, odstranění kontrol na hranicích, přičemž svoboda služeb byla zajištěna již od konce roku 1992.¹⁵⁶ Jejím lícem však je společné uzavírání vůči nežádoucím přistěhovalcům, kteří při negativním rozhodnutí Unie nemají v Evropě téměř žádnou šanci - členy Evropské unie jsou v této době téměř všechny země, do kterých tradičně směřovala migrace. Jejimi dvanácti členy jsou počátkem devadesátých let jmenovitě Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Německo, Nizozemsko, Portugalsko, Řecko, Španělsko a Spojené království, přičemž již v roce 1995 přistupuje i Rakousko spolu s Finskem a Švédskem. Tak se usměrňování a zákazy z dílny této instituce staly hlavním omezujícím faktorem evropské migrace devadesátých let dvacátého století.

4.2.2 Migrační cesty do „pevnosti Evropa“

Přesto existovaly celkem čtyři rozdílné migrační proudy směrem do Evropy, které evropské restrikce zastavit nemohly. Bylo to slučování rodin, které zužovalo Evropu již od sedmdesátých let, pracovní migrace, ilegální migrace a tradičně zvýhodněné migrační vazby – například přistěhovalectví etnických Němců, a dále uprchlictví¹⁵⁷ – obě posledně zmiňované jsem popisovala již výše.

¹⁵⁵ Název Evropská unie pojalo Evropské společenství v roce 1993 v rámci Smlouvy o Evropské unii.

¹⁵⁶ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 372

¹⁵⁷ Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. str. 376

Příchod rodinných příslušníků jako migrační vlna si v Evropě zachovává už od sedmdesátých let svůj tradiční ráz, ať už je rodina chápána v užším či širším smyslu. Příchod rodinných příslušníků se tak v Evropě postupně stává jednou z nejdůležitějších imigračních forem. Dochází tak k postupnému rozvoji již vytvořených skupin imigrantů, které získávají v cílové zemi čím dál větší základnu. V případě špatně integrovatelných¹⁵⁸ skupin obyvatelstva tak narůstají i problémy, kterým se státy také zavedením restrikcí chtěly vyhnout – např. problémy turecké menšiny v Německu či arabské menšiny ve Francii. Naprosto obvyklým se tak v německých městech stal vznik uzavřených tureckých komunit, které jejich příslušníkům umožňují život zcela bez přímého styku s okolním německým prostředím – mají vlastní obchody, služby i média, přičemž častá špatná sociální situace spojená s nezaměstnaností vede k postupnému odsouvání těchto skupin na okraj společnosti. K častým konfliktům pak také vedou muslimské tradice a snaha o dodržování náboženských rituálů, což přirozeně naráží na odpor většinové nemuslimské společnosti.

Pracovní migrace byla posledním legálním způsobem, jak překonat vnější hranici Evropské unie, přičemž se odehrávala především v rámci dvou linií. První bylo zaměstnávání vysoce kvalifikovaných expertů, kteří po uvolnění „železné opony“ ve znamení globalizace výroby mířili často oběma směry – v menší míře proudili západní experti na východ, z východu pak probíhá migrace „elit“ směrem na západ, což má za následek problémy v nově se formujících ekonomikách bývalého východního bloku – problém tzv. odlivu mozků neboli brain drain.

Druhou linií pracovní migrace pak vytvářejí v rámci bilaterálních časově omezených smluv pracovníci ze „třetích“ států, mimo Evropskou unii, kteří tvoří v rámci socioprofesionální pyramidy nejnižší pracovní skupiny. Tato migrace je stejně jako pracovní migrace druhé poloviny padesátých let směřována především do profesí, jejichž kapacity není možné – z důvodu nedostatku nebo nedostatečné přitažlivosti, naplnit z domácích zdrojů. Souvisí s tím také novodobý fenomén získání tzv. levné pracovní síly, který se ve znovu sjednocené Evropě mohl naplno rozvinout. Tento byl často spojen s prací tzv. načerno - bez pracovního povolení a tak často i za minimální mzdu. Pracovní migrace je také často spojována s tzv. sezónními pracemi a novodobým

¹⁵⁸ Pojem integrace zahrnuje procesy vědomého či výchovného začleňování osob a skupin do všeobecně závazných vzorců hodnot a jednání nebo jejich přizpůsobení těmto vzorcům.

trendem je také tzv. přeshraniční migrace, kdy pracovníci dojíždějí za lépe finančně ohodnocenou práci za hranice.

Možnost ilegální migrace do států Evropské unie je poslední variantou, na kterou migranti přistupují až když jsou všechny předchozí varianty vyčerpány. V případě ilegálních migrantů se však často nejedná o tzv. nejchudší obyvatele daných regionů, ale naopak především o městské občany ze středních a vyšších vrstev obyvatelstva, kteří měli informace o západním světě a jeho výhodách a zároveň měli finanční prostředky na cestu. Evropě tak nikdy nehrozilo nebezpečí záplavy kontinentu chudými uprchlíky ze třetích států. To jen vykonstruované katastrofické scénáře a vysoká medializace migračních proudů byly hlavními důvody restriktivních opatření proti migraci ze „třetích“ zemí, která ve skutečnosti tvořila jen malou část celkové migrace proudící do zemí Evropské unie, přičemž i její nárůst během devadesátých let byl minimální – kolem 1 až 2 %.

4.3 Proměna bývalého „východního bloku“ v tranzitní oblast

Po roce 1989 začíná docházet k proměně tradičních migračních tras, kdy se východní oblast často stává jakousi přestupní stanicí v cestě do atraktivnějších oblastí na západě a severu, přičemž příčin tohoto jevy se ukazuje hned několik. Po pádu „železné opony“ nejsou státy bývalého „východního bloku“ dostatečně připraveny na migrační proudy, které musí začít tyto regulovat z vlastní iniciativy, ale jsou již dostatečně liberální na to, aby se staly bodem na „migrační trase“. V rámci uzavírající se „Evropy“ – myšleno EU 15,¹⁵⁹ však tito migranti, často i v tranzitních zemích ilegální, nemohou pokračovat dál jinak než ilegálně s pomocí převaděčských skupin. Hlavní výchozí zemí této migrace se stává především Afrika, jihovýchodní Asie a arabské země Blízkého a Středního východu, nejčastějšími tranzitními zeměmi jsou Bělorusko, Ukrajina, Moldávie a Ruská federace a cíli jsou především Německo, Francie a Skandinávie.

¹⁵⁹ Jako EU 15 jsou označovány státy Evropské unie, tj. státy, které byly členy této Unie až do jejího „východního rozšíření“. Jedná se o Belgie, Dánsko, Francii, Finsko, Irsko, Itálii, Lucembursko, Německo, Nizozemsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Velká Británie, Španělsko a Švédsko.

V tomto období odstartovaly také emigrační proudy z Číny, které mířily v letech 1989-1992 převážně přes Maďarsko, které nemělo pro tento národ zavedenu vízovou povinnost. Po znovuzavedení víz se část této populace vrátila zpět a druhá část se usadila v Maďarsku, kde tak začaly vznikat čínské komunity a migrační sítě pro zprostředkování další imigrace. S 250 tisíci až 300 tisíci legálních a ilegálních cizinců se tak Maďarsko dostává v polovině devadesátých let z kolonky vystěhovalecké země k zemím přistěhovaleckým, resp. tranzitním. I státy střední Evropy – Polsko a Česká republika se spolu s pobaltskými státy stávají tranzitními zeměmi pro přistěhovalce z Asie, Afriky a arabských zemí.

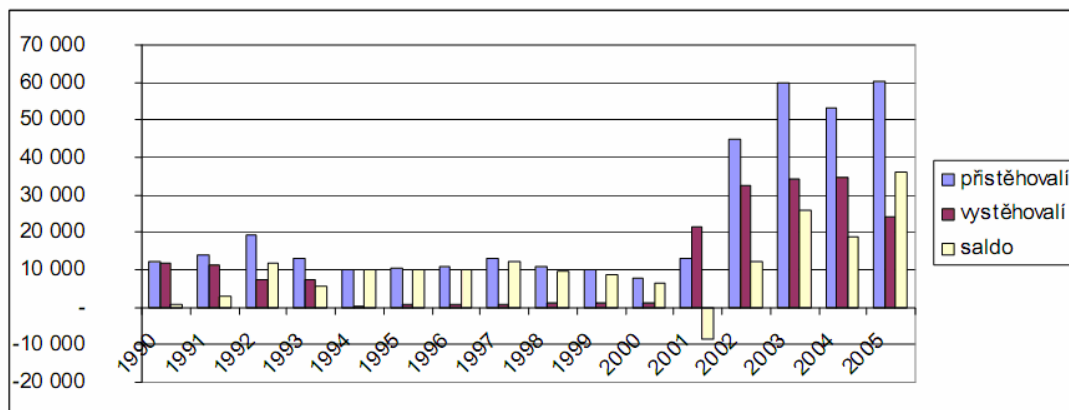
Hlavním mezikontinentálním migračním schématem devadesátých let se tak stávají dva nové směry: jih → východ → západ a východ → jih → sever.

5. KAPITOLA ČESKÁ REPUBLIKA PO „PÁDU ŽELEZNÉ OPONY“

5.1 Česká republika 1989-2004

Pád „železné opony“ a zásadní politické a ekonomické změny v Československu – cesta k demokratizaci a tržní ekonomice, okamžitě vyvolaly vysoké migrační pohyby. Jak pozorujeme v Grafu č. 1 z počátku devadesátých let, bylo migrační saldo v Československu vyrovnané – v roce 1990 se počet přistěhovalců a vystěhovalců téměř rovná. Již v následujících letech je však statistikami vyvrácena obava, že po uvolnění hranic, které se odehrálo v roce bezprostředně následujícím po revoluci, se prudce zvýší počet emigrantů, kterým k opuštění země bránilo pouze odebrání pasu. Naopak hlavním důvodem emigrace před rokem 1989 byla politická situace v zemi, se kterou se tito nehodlali identifikovat. Politická změna na sklonku osmdesátých let tento trend změnila a tak změnila i hlavní migrační motivy – především na pracovní migraci. Ekonomické motivy, tzn. snaha o zlepšení životních podmínek, tak převažují jak u přistěhovalců, tak u vystěhovalců, jejichž počet ale v průběhu devadesátých let klesá na minimum.

Graf 1: Vývoj migrace a migračního salda v období 1990-2005

Zdroj: Franc, Aleš: Hlavní tendence ve vývoji pracovních migrací v České republice. [citováno dne 6.4.2010]
URL: <http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2006-22.pdf>

Již od roku 1990 tak Československo dosahuje vzrůstajících migračních zisků, které jsou trvalé s jednou výjimkou – rokem 2002, který byl jediným, kdy tehdy již Česká republika zaznamenala migrační ztrátu. Vyšší počet imigrantů z prvních roků v devadesátých letech se postupně snižuje a ustaluje se na průměrně 10 tisících, přičemž zvyšování nastává i v tomto případě od roku 2002. Přesto je období po pádu

„železné opony“ charakteristické přílivem cizinců na český trh práce, jenž se pro ně stává čím dál zajímavějším.

Důležitý imigrační proud do českých oblastí tvořily již v období před rokem 1989 Slováci. Ti až do roku 1993 cestovali v rámci československé vnitřní migrace a až od 1. ledna¹⁶⁰ zmíněného roku se oficiálně stali nejsilnější skupinou českého přistěhovalectví. V období od konce roku 1990 do konce roku 1998 se tak dle Horákové ze Slovenska přistěhovalo téměř 55 tisíc osob, přičemž přistěhovalců z ostatních zemí bylo ve stejném období asi jen o čtyři tisíce více.¹⁶¹ Migrace mezi Českou republikou a Slovenskou republikou měla i po rozdělení průběh blízký volnému pohybu osob, přesto ale přistěhovalectví Slováků postupně slábne již od roku 1993 a zároveň stoupá přistěhovalectví z Vietnamu a Ukrajiny, které se dostávají na druhé a třetí místo v žebříčku počtu přistěhovalců. Slábnutí potkává v devadesátých letech i imigraci z ekonomicky vyspělých států – např. Austrálie, Kanady, Švýcarska, jejíž převážnou část tvořili především reemigranti českého původu a klesá i přistěhovalectví z Německa, které tvořilo na počátku devadesátých let také důležitou složku imigrace. V Grafech 2 je vidět, jak přesně se dle statistického úřadu měnilo rozložení cizinců pobývajících na území České republiky v letech 1994-2003 dle jejich státní příslušnosti. Z hlediska budoucího vývoje je zajímavé srovnání dle jednotlivých zemí EU – ať již původní patnáctky, nebo i přistupujících deseti států. Dle údajů z konce roku 2003¹⁶² tvoří pracovní migrace z budoucí EU 25 49% z celkové pracovní imigrace směřující do České republiky. Z toho většinu – 45% tvoří imigrace z přistupujících států – nejvíce ze zmiňovaného Slovenska a dále Polska, a zbylá čtyři procenta pracovní imigrace z členských zemí – EU 15.¹⁶³

¹⁶⁰ Od tohoto data oficiálně zaniká Česká a Slovenská Federativní Republika a dochází tak ke vzniku dvou samostatných států – České republiky a Slovenské republiky.

¹⁶¹ Horáková, M.: *Současný vývoj pracovních migrací v České republice*. VÚPSV. Praha 2000. str. 4. [citováno dne: 3.4.2010]

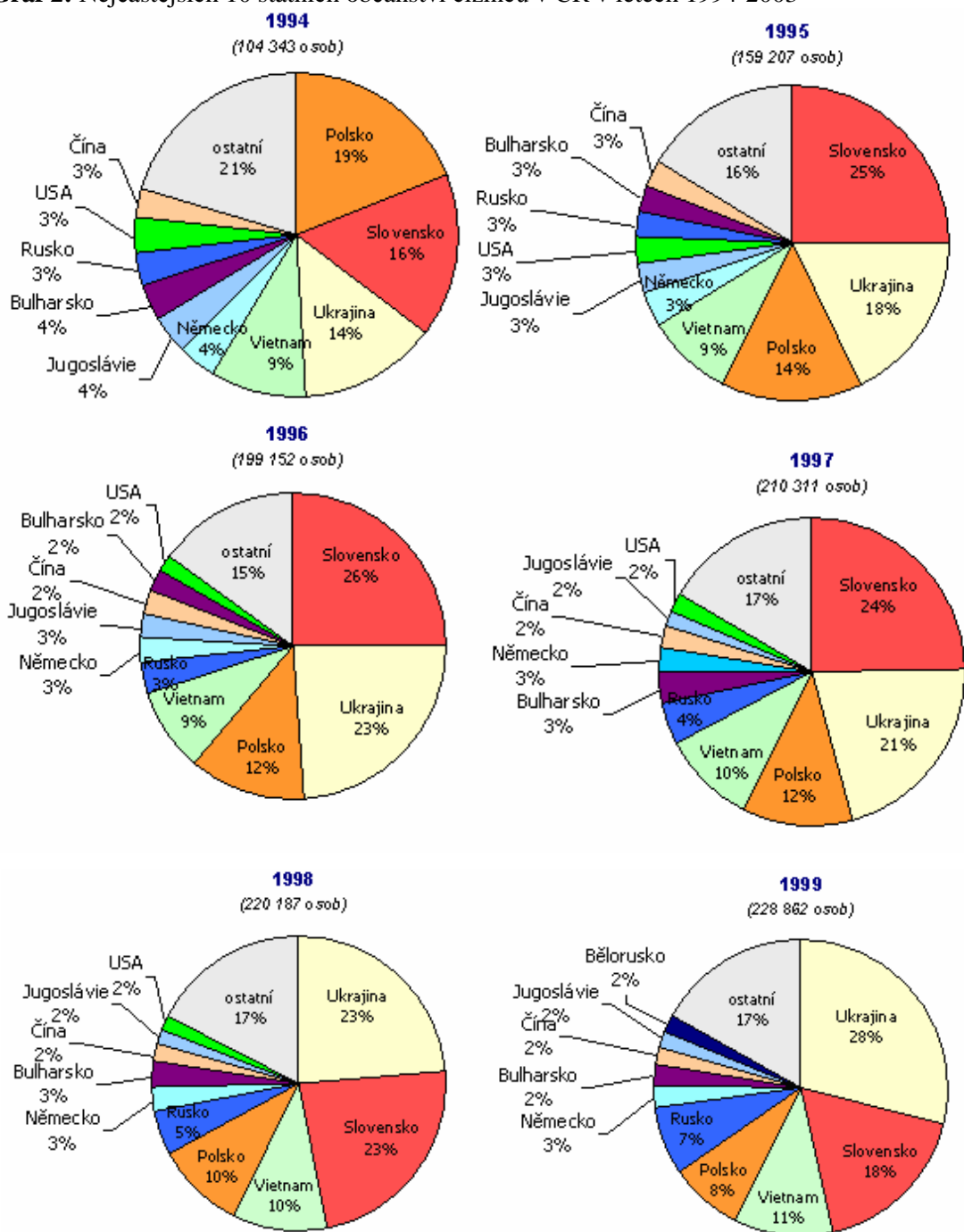
URL: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Horak2.pdf>

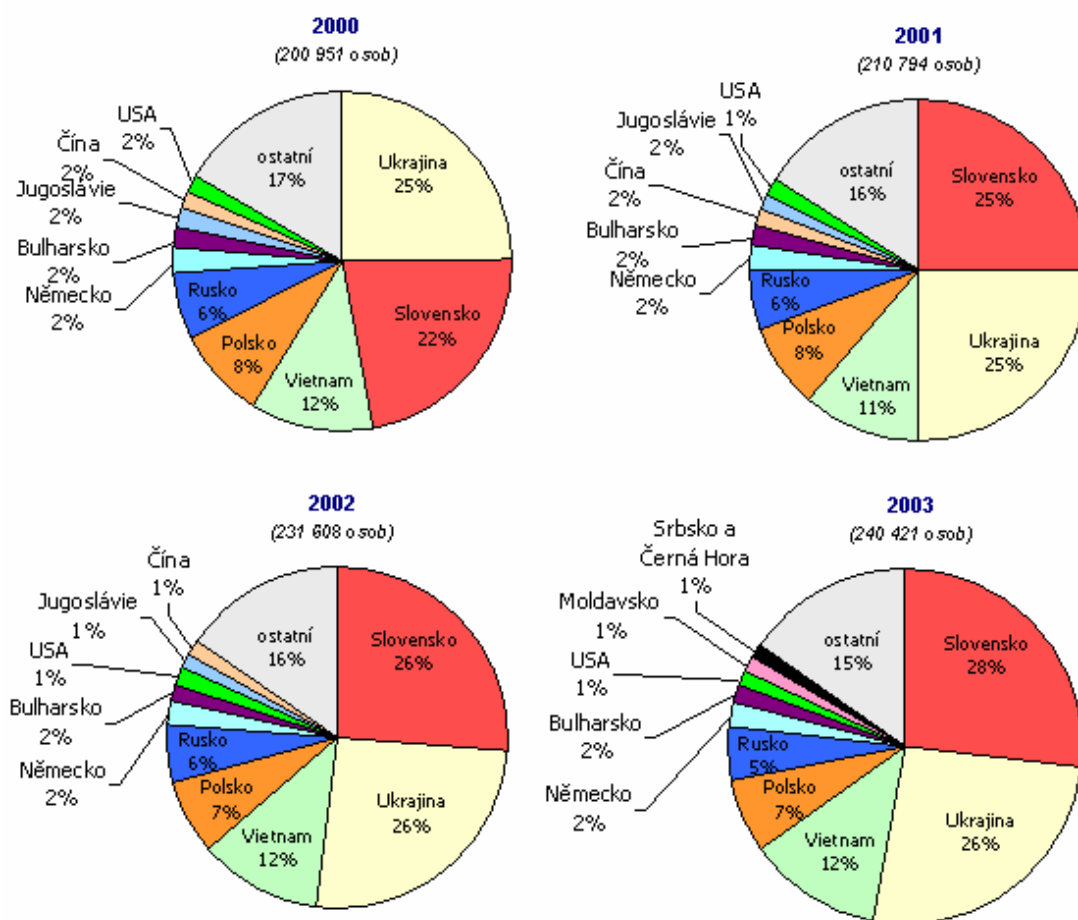
¹⁶² Rokem 2004 vstoupila Česká republika spolu s dalšími devíti státy do Evropské unie.

¹⁶³ Horáková, M.: *Migrace v České republice před vstupem ČR do Evropské unie*. VÚPSV. Praha 2004. str. 8. [citováno dne: 3.4.2010]

URL: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_159.pdf

Graf 2: Nejčastějších 10 státních občanství cizinců v ČR v letech 1994-2003

Zdroj: ČSÚ [citováno dne 10.4.2010]

URL:[http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/973ba1931bf7dedbc1256c6b00305e13/5204b8835637b8f2c12572b900404628/\\$FILE/c01g12.xls](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/973ba1931bf7dedbc1256c6b00305e13/5204b8835637b8f2c12572b900404628/$FILE/c01g12.xls)

Přes velký podíl Slováků se však hlavním zdrojem pracovní imigrace postupně stávají především imigranti z ekonomicky nestabilních oblastí potýkajících se s hospodářskými problémy, zemí mimo budoucí EU 25, především výše zmiňované Ukrajiny a Vietnamu, které jsou s velkým odstupem následovány Bulharskem, Ruskem či Moldávií. V devadesátých letech se také postupně mění charakter pobytu cizinců v České republice. Oproti předchozím létům se, jak můžeme vysledovat z Tabulky č.1 a Grafu č. 3, začíná postupně prosazovat spíše dlouhodobý pobyt nad 90 dnů, oproti pobytu trvalému, kterému je již trvale přisouzena nálepka pobytu méně častého. Na dlouhodobější pobyty se přesto začínají, stejně jako dříve u pracovních migrací v západních zemích, „nabalovat“ rodinní příslušníci, kteří do České republiky následují především cizince s povolením k pobytu delším než 1 rok. Na konci roku 2002 tak pouhá polovina usídlených cizinců přišla za účelem zaměstnání či podnikání, druhá polovina tvoří členy tzv. sjednocené rodiny. Pracovní potenciál druhé skupiny by se tak

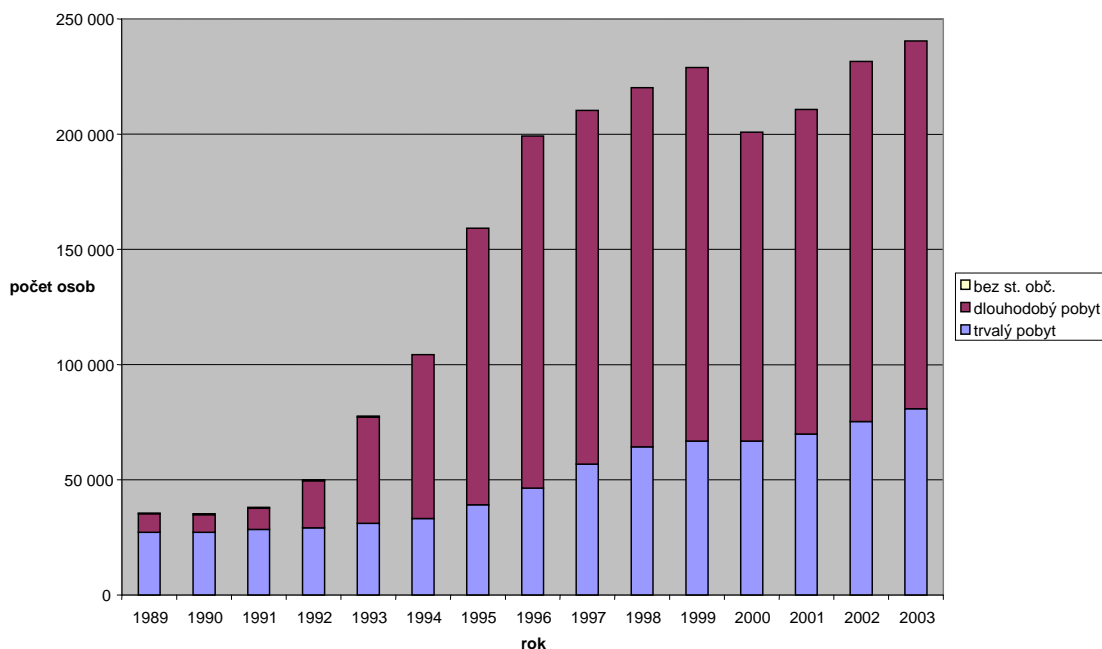
podle Horákové dal do budoucna využít a přispět tak ke zvýšení zaměstnanosti v České republice.¹⁶⁴

Tabulka 1: Dlouhodobě a trvale usazení cizinci v České republice v letech 1989-2003

rok	typ pobytu			
	celkem	trvalý pobyt	dlouhodobý pobyt	bez st. obč.
1989	35 561	27 325	7 899	337
1990	35 198	27 204	7 695	299
1991	38 002	28 457	9 204	341
1992	49 957	29 145	20 428	384
1993	77 668	31 072	46 070	526
1994	104 343	33 164	71 179	-
1995	159 207	39 242	119 965	-
1996	199 152	46 388	152 764	-
1997	210 311	56 797	153 514	-
1998	220 187	64 352	155 835	-
1999	228 862	66 754	162 108	-
2000	200 951	66 855	134 096	-
2001	210 794	69 816	140 978	-
2002	231 608	75 249	156 359	-
2003	240 421	80 844	159 577	-

Zdroj: Vytvořila Helena Vařbuchtová na základě dat ČSÚ

Graf 3: Poměr dlouhodobě a trvale usazených cizinců v České republice v letech 1989-2003

Zdroj: Vytvořila Helena Vařbuchtová na základě dat z ČSÚ.

¹⁶⁴ Horáková, M.: *Migrace v České republice před vstupem ČR do Evropské unie*. VÚPSV. Praha 2004. str. 9 [citováno dne: 3.4.2010]
 URL: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_159.pdf

V České republice se zvyšujícím se počtem cizinců nastává i růst podílu těchto na celkové pracovní síle. V průběhu let 1994-2003 tak došlo k nárůstu podílu přechodně zaměstnaných a podnikajících cizinců na české pracovní síle z 1,7% na 3,2%, přičemž počet cizinců na trhu práce je stabilizovaný, přestože nezaměstnanost domácích obyvatel stoupá.¹⁶⁵

Pracovní migrace se ale od počátku devadesátých let odebírá i z České republiky směrem na Západ, především do sousedního Německa a Rakouska. Vznikají i dvoustranné dohody mezi Němci a Čechy o vzájemném zaměstnávání občanů. Migrace českých občanů se však od imigrantů do České republiky liší v jedné zásadní věci a to v tom, že má především dočasný charakter, nebo se děje jen v rámci cestování za prací, a to i z toho důvodu, že ochrana pracovních trhů členských zemí Evropské unie neumožňovala jinou variantu odlivu pracovní síly.

Vedle legálních pracovníků však do České republiky proudí i vlny ilegální imigrace. Ilegální přechody hranic směrem do České republiky, přestože ani zdaleka nedosahují ilegálních přechodů hranic směrem odtud, se do roku 1998, viz Tabulka č. 2., postupně zvyšovaly až na hodnotu překračující sedm tisíc. Následující rok došlo k prudkému snížení o dva tisíce ilegálních přechodů a zhruba na této hranici se držely až do roku 2003. Největší množství ilegálních překročení hranic, ať už do nebo z České republiky, probíhalo na hranicích s Německem – v roce 1993 to bylo přes čtyřicet tisíc z celkových 43 tisíc ilegálních, druhými nejčastějšími, i když s velkým odstupem, byly polské hraniční přechody, následované Rakouskem a poslední zmiňovanou hranicí byla slovenská. V průběhu let se pořadí tří posledně zmiňovaných měnilo, přičemž Rakousko se již v následujícím roce dostalo před Polsko, kde se udrželo po celou sledovanou dobu. Nejvyšší byl v tomto období počet ilegálních přechodů na hranicích s Rakouskem v roce 1999 – přes 5 tisíc, přičemž po tomto roce se opět snižoval. Můžeme tak z této statistiky vyvodit i to, že Česká republika se stala jakousi tranzitní zemí pro ilegální migranty na západ, kam prakticky krom azylu jiná cesta již nevedla. Migranti se tak často legální cestou dostali do České republiky, odkud pak pokračovali

¹⁶⁵ Horáková, M.: *Migrace v České republice před vstupem ČR do Evropské unie*. VÚPSV. Praha 2004. str. 8. [citováno dne: 3.4.2010]
URL: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_159.pdf

ilegálně dál na Západ. Tabulka č. 2 také ukazuje, že ilegální přechody českých státních hranic se jen minimálně týkaly samotných občanů České republiky.

Tabulka 2: Ilegální přechody hranic České republiky

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998
z ČR	41 327	17 030	15 374	18 680	22 011	37 142
do ČR	1 975	3 450	3 798	5 025	7 328	7 530
celkem	43 302	20 480	19 172	23 705	29 339	44 672
z toho na hranicích						
ČR - Německo	40 133	16 047	14 407	16 654	20 860	32 859
ČR - Rakousko	1 663	1 320	1 114	1 762	2 251	3 480
ČR - Slovensko	243	1 302	1 189	1 759	2 544	3 923
ČR - Polsko	1 245	1 679	1 978	3 036	2 954	2 603
letišť ČR	18	105	396	385	560	677
ve vnitrozemí	0	27	88	109	170	1 130
rok	1999	2000	2001	2002	2003	
z ČR	26 951	27 586	16 978	9 232	9 406	
do ČR	5 374	5 134	6 856	5 509	3 800	
celkem	32 325	32 720	23 834	14 741	13 206	
z toho na hranicích						
ČR - Německo	20 170	20 745	11 510	4 941	3 371	
ČR - Rakousko	5 146	4 126	4 538	3 463	4 876	
ČR - Slovensko	2 737	1 875	2 661	1 884	1 145	
ČR - Polsko	3 142	4 726	3 976	3 412	2 950	
letišť ČR	404	342	222	144	153	
ve vnitrozemí	726	906	927	897	711	

Zdroj: Vytvořila Helena Vařbuchtová na základě dat z ČSÚ

Druhou skupinou, která začíná od období transformace země hrát roli, je do té doby téměř neexistující skupina azylantů a uprchlíků. Z České republiky se postupně rychle stává cílová země. „Již od začátku devadesátých let se buduje komplexní systém azylové politiky a péče o uprchlíky, opírající se o pevně daný institucionální a právní rámec,“¹⁶⁶ který odpovídá evropským standardům. Současně Česká republika ratifikovala Ženevskou úmluvu, Newyorský protokol a další úmluvy, kterými se zavazuje k jejich dodržování. Přesto by se dalo říct, že žádost o azyl není zrovna nejjistějším způsobem, jak se do České republiky dostat. Její azylová politika je totiž již od počátku devadesátých let silně restriktivní. Obecně byly země střední Evropy v udílení azylu mnohem střídmější než v oblastech západní Evropy – v samotné České republice bylo například v roce 2000 úspěšných jen asi 1,5% žadatelů, což je dle

¹⁶⁶ *Uprchlíci – historický vývoj v ČR*. [citováno dne 6.4.2010]
URL: <http://www.icm.cz/uprchlici-historicky-vyvoj-v-cr>

státních autorit oficiálně dáno tím, že u nás žádají především ekonomičtí migranti a ne skuteční uprchlíci. Tabulka č. 3 je dokladem toho, kolik bylo v letech 1993-2004 žádostí o azyl a kolika žadatelům byl azyl skutečně udělen. Vidíme také, že v rámci počtu žadatelů se počet žádostí až do roku 1997 pohybuje kolem hodnoty dvou tisíc, přičemž zvrat nastává v roce následujícím a vrcholu dosahuje počet žádostí v roce 2001, kdy se pohybuje okolo 18 tisíc. Po tomto roce nastává kolísavý trend počtu žádostí, který je ukončen rokem 2004, kdy se azylová politika ztotožnila s ostatními státy Evropy. Pokud se však vrátíme před tento rok a údaje počtu podaných žádostí srovnáme s počtem skutečně udělených azylů, vidíme, že Česká republika skutečně nebyla zemí, kde by žádost o mezinárodní ochranu byla „schůdnou“ cestou. Pokud bychom se podívali na úspěšnost žadatelů podle jejich státní příslušnosti, byli v letech 1993-1999 nejúspěšnějšími žadatelé z Vietnamu, následováni Bosnou a Hercegovinou, Ázerbajdžánem, Súdánem a Kubou. Dalšími poměrně úspěšnými státy pak byla Ghana, Konžská demokratická republika, Gruzie, Bělorusko a Uzbekistán. Úspěšnost žadatelů v následujícím období, kterým je v tabulce rok 2000-2007, se snížila zhruba na polovinu oproti období předcházejícímu, přičemž nejúspěšnějšími žadatelé se stali Somálci následováni Íránci, uprchlíky z Bosny a Hercegoviny, Kubu a Súdánu, přičemž úspěšnost žadatelů z jednotlivých zemí v tomto období již nepřesáhla 25%.¹⁶⁷

Tabulka 3: Žadatelé o azyl a počet udělených azylů v České republice v letech 1993-2003

rok	počet žádostí	azyl udělen
1993	2 207	250
1994	1 187	116
1995	1 417	59
1996	2 211	162
1997	2 109	96
1998	4 085	78
1999	7 218	79
2000	8 793	133
2001	18 094	83
2002	8 484	103
2003	11 400	208

Zdroj: Vytvořila Helena Vařbuchtová na základě dat z ČSÚ.

Přestože Česká republika se po roce 1989 stává zemí, ve které se podávají žádosti o azyl, stále ještě některé složky jejich občanů žádají především z důvodů diskriminace o ochranu jiných zemí. Takovým fenoménem, který provázal období

¹⁶⁷ Úspěšnost žadatelů o mezin. ochranu podle st. občanství [citováno dne 6.4.2010]
URL:[http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/09002E0A05/\\$File/c03r05.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/09002E0A05/$File/c03r05.pdf)

devadesátých let, byla romská emigrace z důvodu společenské diskriminace a neschopnosti státu ochránit Romy před rasistickými útoky, především do Kanady a Velké Británie.¹⁶⁸

Hlavním zdrojem migračních proudů je přesto v období od ukončení éry „budování komunismu“ do vstupu České republiky do Evropské unie v roce 2004 především pracovní migrace, kdy do České republiky míří především „pracující dělníci“ z východu a zároveň kvalifikovaní odborníci ze západu – kolem třiceti tisíc, kteří se snaží o její co nejrychlejší zapojení do západních hospodářských kolejí.¹⁶⁹

O výhodách přílivu cizinců s dlouhodobým pobytem v České republice se sice mluví v porovnání s kritikou tohoto jevu málo, přesto jsou neoddiskutovatelné. Tito pracovníci, kteří velmi často, jak jsem psala v odstavci o úroveň výše, pracují jako nekvalifikovaní dělníci, zabírají na trhu práce především ta místa, o která místní občané často nemají kvůli nízkému ohodnocení zájem. Velmi často jsou tak zaměstnávání, stejně jako to je u pracovní migrace v západní Evropě, v pracovních pozicích, které nelze obsadit z domácích zdrojů. Občané České republiky tak nepřicházejí o pracovní místa a příliv cizinců tak nezvyšuje jejich nezaměstnanost, jak je tato problematika často médií skandalizována. Přítomnost jediného cizince navíc také vytváří možné pracovní pozice pro domácí obyvatelstvo, protože se zapojuje do běžného života, ve kterém naplňuje své potřeby – zbožím a službami, jichž se musí vyprodukovat více. Pozitivní vliv má přistěhovalectví i na demografický vývoj. Od vzniku samostatné České republiky poklesl počet jejích obyvatel o 161 tisíc. Tento trend byl zvrácen až v roce 2003, kdy díky vysokému pozitivnímu migračnímu saldu byl poprvé zaznamenán mírný vzestup počtu obyvatel o 8,1 tisíce. Příliv imigrantů tak, jak dokreslují data, může pomoci zvrátit spolu se zvýšením porodnosti trend „vymírání“ obyvatelstva Česka. Od vzniku České republiky se také mění věková skladba obyvatelstva, kdy prudce klesá podíl dětí, ale i mladých lidí a naopak vzrůstá počet obyvatel ve věku 40-64 a 65 a více let, tzn. ve vyšším produktivním a poproduktivním věku. Zároveň se prodlužuje doba, za kterou mladí získávají kvalifikaci k výkonu práce. I proto jsou a především se zesilujícími trendy i budou přistěhovalci nutnou

¹⁶⁸ *Uprchlíci – historický vývoj v ČR*. [citováno dne 6.4.2010]

URL: <http://www.icm.cz/uprchlici-historicky-vyvoj-v-cr>

¹⁶⁹ Murad, S.: Migrace – nová výzva pro Českou republiku v integrující se Evropě. In: Mikulášková, M., Murad, S.: *Najít nový domov: Česká adaptace výukového programu*. str. 12

součástí našeho pracovního trhu, protože množství obyvatel v produktivním věku se bude čím dál více snižovat. S klesajícím počtem osob v produktivním věku nám pak dále bude klesat míra ekonomické aktivity obyvatelstva a jeho kupní síla, čímž bude klesat potřeba vyrobených statků a služeb a nastane celkový propad českého hospodářství. Zároveň nízký počet lidí v produktivním věku nebude moci v brzké době „uživit“ zvyšující se počet lidí v poproduktivním věku, ekonomická zátěž ze zvyšujícího se objemu starobních důchodů a výdajů na zdravotní péči tak nemusí být v budoucnu zvládnutelná. Ze všech těchto možných skutečností nám tak může pomoci dostatečné zvýšení porodnosti a příliv cizích pracovníků, kteří nejen zaplní prázdná místa na trhu práce, ale zároveň přinesou českému národu i omlazení, většina pracovníků je totiž v nižším produktivním věku, a možná i mírné zvýšení porodnosti, přistěhovalci mají často více dětí, a s ním i další omlazení. Je jen třeba nabídnout těmto nejen možnost zlepšení ekonomické situace, ale také přiměřenou míru integrační politiky, která pomůže těmto přistěhovalcům se rozhodnout, že jejich novým domovem je právě Česká republika.

5.2 Česká republika po vstupu do Evropské unie

Vstup České republiky do Evropské unie se odehrál 1. května 2004, kdy se Evropská unie rozrostla celkem o deset nově příchozích států především ze střední a východní Evropy, jmenovitě o ČR, Estonsko, Kypr, Litvu, Lotyšsko, Maďarsko, Maltu, Polsko, Slovensko a Slovinsko. Přestože je Evropská unie založena na tzv. 4 svobodách, z nichž jednou je volný pohyb osob, byla pro nově příchozí státy zavedena tzv. přechodná období na pohyb pracovních sil, která tak měla zabránit obávanému enormnímu přílivu pracovníků z nově příchozích států. Tato přechodná opatření bychom mohli rozdělit na čtyři různé politiky směrem k novým členům podle toho, kdy otevřely země EU 15 své pracovní trhy pro pracovníky z nových členských zemí a jaký byl jejich všeobecný přístup k nim.

- Prvním typem je tzv. restriktivní model, ve kterém jsou pracovníci z nově přístupujících zemí vystaveni stejným podmínkám jako pracovníci ze „třetích zemí“ – musejí žádat o pracovní povolení, které dostanou pouze nechce-li danou práci vykonávat domácí pracovník nebo jiný občan EU 15. Tuto politiku aplikovala Belgie, Německo, Francie a Lucembursko.

- Druhým typem je restriktivní model v rámci zavedení kvót pro pracovníky z nově přístupujících zemí, který zavedlo Rakousko, Itálie a Nizozemí.
- Třetím typem je pak otevření pracovního trhu občanům z nově přístupujících zemí od 1.5.2004, přičemž tito jsou ale omezeni v přístupu k sociálnímu systému – ve Velké Británii a Irsku.
- Posledním typem je pak přímé otevření pracovního trhu od 1.5.2006 bez jakýchkoli omezení. Tento přístup aplikovaly zbylé země – Švédsko, Finsko, Španělsko, Portugalsko a Řecko.

Přestože katastrofické vize původních států Evropské unie – EU 15 se nevyplnily a po roce 2004 nedošlo k masivnímu zájmu občanů České republiky o práci v zahraničí, ba naopak jejich zájem spíše klesá, některé země nadále trvají na co nejdelším omezení pohybu pracovníků – Německo a Rakousko, tj. nejdéle do roku 2011. Zájem těchto dvou států na prodloužení přechodných opatření se nám může zdát zřejmý vzhledem k jejich minulosti. Rakousko i Německo jsou svou geografickou polohou „předurčení“ k proudům migračních vln z východu a jako bezprostředně nejbližší území k přichozím státům tak mají i největší obavu z přílivu pracovních sil a ohrožení vlastního trhu. Ostatních třináct států již své trhy pro občany EU 10 otevřelo – nejpozdější byly 1. května 2009 Dánsko a Belgie. Od této chvíle tedy existuje možnost volného pohybu pracovních sil pro občany EU 10 ve třinácti z patnácti původních členských zemí EU. Od 1. dubna 2006 se pak také Česká republika stala součástí tzv. Dohody mezi členskými státy Evropské unie a Švýcarskou konfederací o volném pohybu pracovníků, přičemž pro nově přichozí státy se opět stanovuje tzv. přechodné období, které má být ukončeno nejpozději 30. dubna 2011.

Z převážné části už je tak v současné době Česká republika součástí tzv. Schengenského prostoru a pravidla pro překračování jejích hranic jsou tak stanovena tzv. Schengenským hraničním kodexem. V jeho rámci jsou všechny osoby a zboží překračující hranici tohoto prostoru kontrolovány, přičemž se rozlišuje, zda se jedná o osoby požívající právo Společenství na volný pohyb nebo o tzv. občany „třetích“ zemí. Tito občané „třetích“ zemí jsou podrobováni důkladné kontrole – ověření totožnosti, platného cestovního pasu a splnění dalších podmínek pro vstup a pobyt ve společném prostoru. Na vnitřních hranicích Evropské unie již nemusí být hraniční kontroly

prováděny vůbec. Česká republika se tak zapojuje do vnitřně otevřeného a zvnějšku uzavřeného prostoru Evropské unie.

Od roku 2004 jsou také žádosti o mezinárodní ochranu přizpůsobeny azylovému právu platnému v Evropské unii, především v rámci Dublinského nařízení, které stanovuje kritéria a mechanismy pro určení členského státu odpovědného za posouzení žádosti o azyl podané státním příslušníkem třetí země v jednom z členských států – projednávání žádosti ve státě, kterým žadatel na území Evropské unie vstoupil. V rámci tohoto je v České republice zaznamenán pokles počtu žadatelů, přestože všeobecně v celé skupině nově příchozích států byl zaznamenán růst počtu žádostí o 4% - z 37 tisíc na 39 tisíc, oproti původním členským zemím, kde zavedení „nárazníkové zóny“ na východních hranicích vedlo k poklesu počtu žádostí z 303 tisíc na 244 tisíc – tj. o 21%.¹⁷⁰ Přestože počet žadatelů o azyl se plynule snižuje již od roku 2001, kdy počet žádostí dosáhl svého maxima, v roce 2004 poklesl tento počet oproti předchozímu roku 2003 až téměř o polovinu a nadále se postupně snižoval. Pokud se ale podíváme na počty přijatých žadatelů a srovnáme je s předchozími roky, vidíme, že od roku 2003 se drobně zvýšily. Nejvyšší historické hodnoty dosahuje počet přijatých žadatelů o azyl v roce 2006, což můžeme vidět ve spojitosti s nově vzniklými konflikty, ale i politickými událostmi ve světě.

¹⁷⁰ *Úspěšnost žadatelů o mezin. ochranu podle st. občanství* [citováno dne 6.4.2010]
URL:[http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/09002E0A05/\\$File/c03r05.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/09002E0A05/$File/c03r05.pdf)

Tabulka 4: Žadatelé o azyl a počet udělených žádostí v České republice v letech 2003-2008

rok	počet žádostí	azyl udělen
1993	2 207	250
1994	1 187	116
1995	1 417	59
1996	2 211	162
1997	2 109	96
1998	4 085	78
1999	7 218	79
2000	8 793	133
2001	18 094	83
2002	8 484	103
2003	11 400	208
2004	5 459	142
2005	4 021	251
2006	3 016	268
2007	1 878	191
2008	1 656	157
Celkem	83 235	2 376

Zdroj: Vytvořila Helena Vařbuchtová na základě dat ČSÚ.

Jak jsem již psala výše, pracovní migrace ze zemí Evropské unie, brána jako rozšířená EU 25, tvořila již před rokem 2004 zhruba padesát procent z celkového počtu pracovních migrantů a zhruba stejný podíl si udržela i po tomto mezníku. Nejvíce pracovních migrací do České republiky v rámci zemí Evropské unie vyplňovali tradičně s velkým náskokem Slováci, přestože jejich podíl na celkovém počtu v rámci EU se mírně snižoval, po nich následovali Poláci na druhé a Němci na třetí příčce.¹⁷¹ V rámci celkových Českou republikou vydaných povolení od vstupu do Evropské unie, byl zaznamenán úbytek povolení v roce 2004, avšak od roku 2005 je nastolen trvalý růst, kdy jsou dalece překonány počty vydaných povolení z předchozího desetiletí.¹⁷² V Grafu č. 4 vidíme, jak se měnily počty cizinců zaměstnaných v České republice. Byl zaznamenán jejich nárůst od roku 2004, kdy Česká republika vstoupila do Evropské unie. Zároveň můžeme vysledovat stoupající trend především pracovní migrace Ukrajinců, jejichž počet se v posledních letech nebývale zvyšuje. Dalšími nejčastějšími účastníky pracovních migrací mimo státy Evropské unie jsou také již výše zmiňované státy - Vietnam, dále Mongolsko a Moldávie.

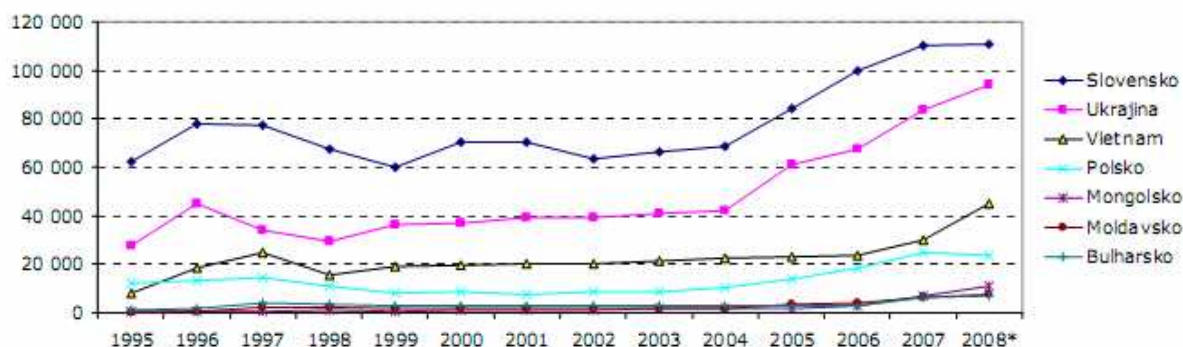
¹⁷¹ Horáková, M.: Mezinárodní migrace v ČR. In: *Buletin No. 23*. Praha: VÚPSV, 2009. str. 20. [citováno dne 6.4.2010]

URL:<http://praha.vupsv.cz/Fulltext/B23-MPMc.pdf>

¹⁷² Horáková, M.: Mezinárodní migrace v ČR. In: *Buletin No. 23*. Praha: VÚPSV, 2009. str. 27. [citováno dne 6.4.2010]

URL:<http://praha.vupsv.cz/Fulltext/B23-MPMc.pdf>

Graf 4: Vývoj zaměstnanosti cizinců podle státního občanství – nejčetnější skupiny cizinců působících na trhu práce v České republice v letech 1995-2008 (k 31.12./30.6.)

Zdroj: Horáková, M.: *Dlouhodobé trendy ve vývoji pracovních migrací v České republice*. VÚPSV, v.v.i. Praha 2008. [citováno dne 6.4.2010]
 URL: www.cizinci.cz/files/clanky/574/Dlouhodobé_trendy.pdf

5.3 Současné trendy migrace v České republice

Zahraniční migrace do České republiky, jak jsem uvedla výše, přispívá ke změnám ve struktuře obyvatel. Migrace je pozitivním činitelem ve vývoji věkové struktury obyvatelstva a významně přispívá ke zpomalování snižování celkového počtu obyvatel v České republice. Bohužel migrace není „všelékem“ na populační problémy s vymíráním a stárnutím obyvatelstva, může tyto tendence pouze zmírnit. Zároveň začíná být zřejmé, že krátkodobé pracovní migrace a neustálé najímání nových pracovních sil často prostřednictvím pracovních agentur není východiskem.

Vznikají tak snahy o vládní liberalizaci trhu práce, která má probíhat především ve dvou okruzích:

- kompletní zrušení bariér a nastolení volného pohybu osob v rámci EU/EHP a Švýcarska
- zjednodušení přístupu na trh práce pro osoby z tzv. třetích zemí.

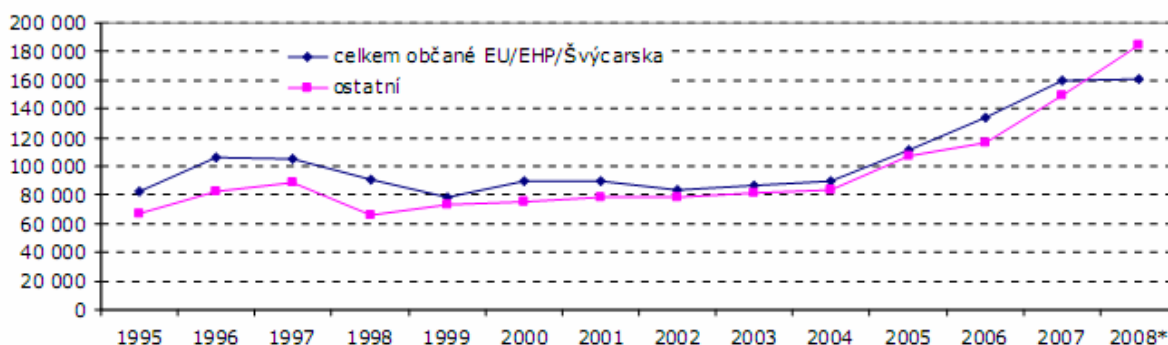
Druhý zmíněný okruh týkající se pracovníků ze zemí mimo výše zmíněnou volnou zónu pohybu přitom začíná hrát pro Českou republiku čím dál významnější roli. V červnu 2008 totiž poprvé klesá podíl zaměstnanců z EU/EHP/Švýcarska pod polovinu zaměstnaných cizinců a stoupá tak participace ostatních zemí – viz Graf č. 5. Je proto důležité zajistit těmto pracovníkům co nejjednodušší a především nejefektivnější přístup na český pracovní trh.

Od 1. ledna 2009 jsou zavedeny tzv. zelené karty, které mají zabránit dřívějšímu „klientelismu“ zprostředkovatelských firem a častému vykořisťování cizinců. Volná pracovní místa jsou totiž nově nabízena prostřednictvím internetu všem potenciálním zájemcům. K získání pracovního místa a trvalého pobytu je nutné patřičné vzdělání v daném oboru, přičemž pracovní pozici může cizinec z „třetích“ zemí obsadit, pokud se toto nepodařilo z domácích zdrojů¹⁷³ do 30 dnů. Díky zelené kartě je tak pracovní i pobytové vízum obsaženo v jednom dokumentu, který pracovník obdrží po získání pracovní pozice. Jediným omezením je tzv. seznam vhodných zemí, ze kterých musí kandidát pocházet – který sestavuje MVČR. Karty jsou také rozděleny do tří typů:

- Typ A určený vysokoškolsky vzdělaným pracovníkům, který určuje maximální pracovní pobyt na 3 roky.
- Typ B určený středoškolsky vzdělaným pracovníkům, který určuje maximální pracovní pobyt na 2 roky.
- Typ C určený pro ostatní, který určuje maximální pracovní pobyt na 1 rok.

Od zavedení zelených karet si Česká republika slibovala především zvýšení flexibility a efektivity migrační politiky, kdy pracovník přijíždí k obsazení přesně určeného pracovního místa, které se nepodařilo obsadit z domácích a evropských¹⁷⁴ zdrojů.

Graf 5: Vývoj zaměstnanosti občanů EU 27 /EHP /Švýcarska 1995-2008 (stav k 31.12./30.6.)

Zdroj: Horáková, M.: Dlouhodobé trendy ve vývoji pracovních migrací v České republice. VÚPSV, v.v.i. Praha 2008. [citováno dne 6.4.2010]

URL: www.cizinci.cz/files/clanky/574/Dlouhodobé_trendy.pdf

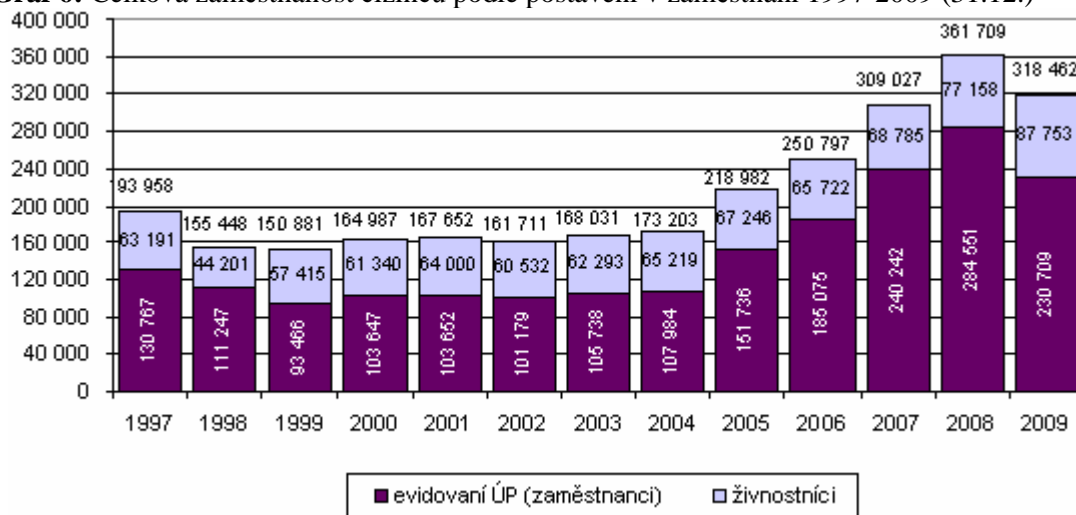
Ekonomická krize, která začala doléhat na Českou republiku již na konci roku 2008 však prudce snížila poptávku po pracovních silách ze „třetích“ zemí a tím se

¹⁷³ Tzn. že o danou pracovní pozici neprojevil zájem občan České republiky, ani kteréhokoli jiného státu EU / EHP / Švýcarska.

¹⁷⁴ Evropských = oblasti EU / EHP / Švýcarska.

zavedení tzv. zelených karet na počátku následujícího roku minulo účinkem. Právě naopak přichází v tomto období útlum v některých odvětvích, což se dotýká i cizích pracovníků v nich zaměstnaných. Ti přicházejí na řadu mezi prvními, které podnik propouští. Jak vidíme v Grafu č. 6, snížila se dosud stoupající zaměstnanost cizinců od roku 2008 do roku 2009 téměř o 50 tisíc.

Graf 6: Celková zaměstnanost cizinců podle postavení v zaměstnání 1997-2009 (31.12.)

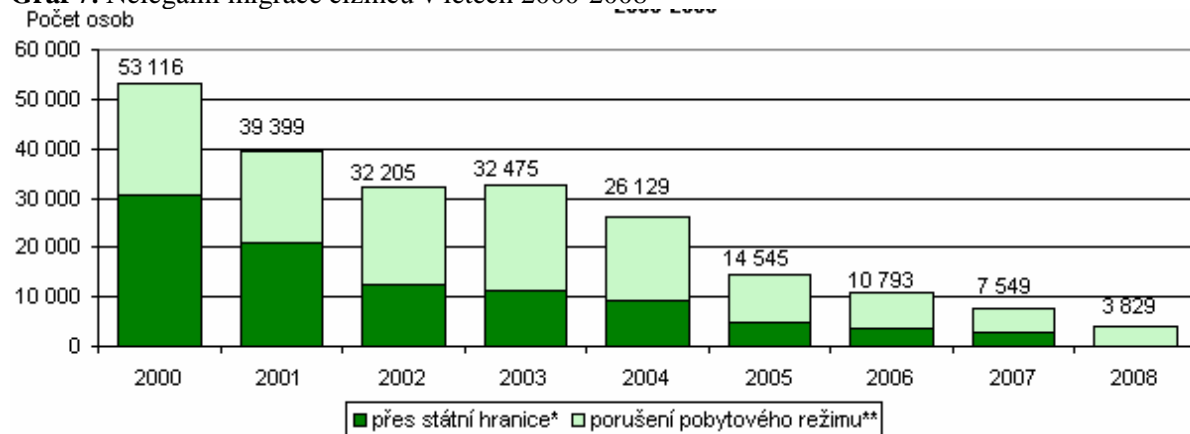
Zdroj: ČSÚ – *Cizinci v ČR*. [citováno dne 6.4.2010]
 URL: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_zamestnanost

Přestože v současnosti je vidět v některých odvětvích drobné oživení, předpovědi dalšího vývoje se dosti liší a není jisté, zda oživení bude pokračovat, nebo zda po krátkém oživení ekonomiky přijde ještě hlubší propad.

Trendy současné migrační politiky jsou ale jasně dány. Snaha o ještě větší zefektivnění zdrojů pracovního trhu. Využití potenciálu současných domácích, ale i usídlených zahraničních sil a zvýšit jejich flexibilitu, tzn. nepřijímat nové zahraniční pracovní síly, ale využít ty, které již v České republice reálně jsou. Toto zahrnuje systém vzdělávání a rekvalifikačních programů, které jsou v současnosti pouze pro občany ČR a cizince s trvalým pobytem. Potřeby současného trhu se pak mají promítnout i do vzdělávacích systémů a systémů přípravy mládeže na povolání, včetně zefektivnění výběru školy budoucím absolventem. Hlavním znakem současné řízené migrace je tedy co největší využití zdrojů – včetně podpory integrace v současnosti pobývajících pracovních sil, a tím co nejmenší imigrace dalších cizích pracovníků.

Co se týče dvou dalších typů migrace – azylové politiky a ilegálního přechodu přes státní hranice – pokračují oba dva typy v sestupné tendenci, která byla nastavena vstupem do Evropské unie v roce 2004. Jak vidíme z Grafu č. 7, byl počet ilegální migrace cizinců v roce 2008 již velmi malý - celkem 3 829 případů, a jeho převážnou část zahrnovalo tzv. porušení pobytového režimu, které bylo dle zákona považováno za ilegální pobyt cizince. Nejčastější bylo porušení pobytového režimu – tj. celkem 3 661 případů, v roce 2008 pro příslušníky Ukrajiny, tj. 62%, s velkým odstupem pak následovali Vietnamci a Mongolci se 7%. V případě skutečného ilegálního překročení hranic – zbylých 168 případů, se jednalo především o příslušníky Moldávie – 18%, Sýrie – 17%, Iráku – 8% a Ukrajiny – 6%.¹⁷⁵

Graf 7: Nelegální migrace cizinců v letech 2000-2008

Zdroj: ČSÚ. [citováno dne 6.4.2010]

URL: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_nelegalni_migrace

Počty žádostí o azyl, stejně jako počet jeho udělení, také rok od roku klesají. V roce 2008 tak byl podán historicky nejmenší počet žádostí o azyl, jak vidíme z příloženého Grafu č. 8, přičemž nejčastějším státním občanstvím žadatelů bylo mongolské – 19%, následováno ukrajinským – 17%, afghánským – 10%, vietnamským – 8% a kazašským – 6%. Zbylých 40% tvořily ostatní národy. Spolu s nejmenším počtem žádostí bylo vyhověno i historicky nejmenšímu počtu z nich, což vidíme na Grafu č. 9.¹⁷⁶

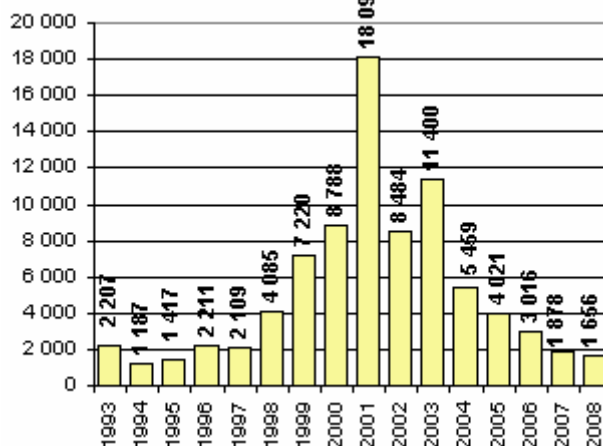
¹⁷⁵ *Nelegální migrace.* [citováno dne 6.4.2010]

URL: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_nelegalni_migrace

¹⁷⁶ *Azylové řízení a azylantí.* [citováno dne 6.4.2010]

URL: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_rizeni_azyli

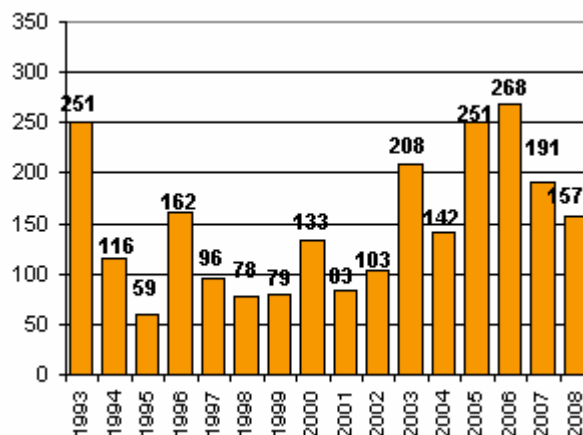
Graf 8: Žadatelé o mezinárodní ochranu v ČR 1993–2008 (31.12.)

Zdroj: ČSÚ. [citováno dne 6.4.2010]

URL: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_rizeni_azyl

Graf 9: Počet udělených azylů 1993-2008 (31.12.)

Zdroj: ČSÚ. [citováno dne 6.4.2010]

URL: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_rizeni_azyl

Přestože počet žádostí o azyl a ilegální migrace klesá, je celkový počet cizinců od konce roku 2008 do současnosti (únor 2010) udržován zhruba na stejné hranici – okolo 440 tisíc, přičemž ale mírně klesá podíl mužů a stoupá podíl žen. Dochází také, v souladu s předchozími léty, k nárůstu trvalých pobytů v tomto období a dále klesá podíl pobytů ostatních typů. V rámci národností dochází v tomto období od konce roku 2008 do února 2010 k proměně počtu dle jednotlivých národností. Klesá počet Ukrajinců, Slováků, Poláků a dalších, oproti tomu ale v tomto období roste počet Rusů a mírně i Vietnamců.¹⁷⁷

¹⁷⁷ *Cizinci v ČR – základní údaje v jednotlivých měsících; 2006/12-2010/02.* [citováno dne 6.4.2010]

URL: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/06003C0245/\\$File/c01r01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/06003C0245/$File/c01r01.pdf)

ZÁVĚR

Mým cílem bylo zmapovat základní znaky migračních procesů v Evropě a regionu České republiky od konce 1. světové války po současnost. Má práce se tedy zaměřuje na období tzv. století uprchlíků, jak je také 20. století nazýváno. Nechci tím říci, že toto období je jediným obdobím v historii, kdy se projevoval fenomén migrace. Naopak jedná se o jev, který je spojen s celou lidskou historií. Pouze v posledním století mu je věnována čím dál větší pozornost především v rámci obav, které vyvolává v tzv. cílových státech.

Má práce začíná rokem 1918, kdy nové poválečné rozvržení Evropy je počátkem novodobých problémů. Zanikají dvě císařství a jedna carská říše, na jejichž území vznikají nové národnostní státy. Přibývají tisíce kilometrů hranic a vznikají nová nepřátelství, která se stupňují s příchodem velké hospodářské krize ve třicátých letech. Rodí se také nová nacionalistická hnutí, s jejichž vznikem se postupně blížíme k druhé světové válce, která rozhýbala ještě mnohonásobně vyšší migrační pohyby než meziválečné období. Toto stěhování osob pak bylo spojeno nejen s válkou samotnou, ale i s vývojem na ni bezprostředně navazujícím.

Dalším tematickým blokem, který jsem ve své práci obsáhla je pak období druhé poloviny 20. století. To je typické rozdělení Evropy na dva mocenské a hospodářské bloky - Východ a Západ. Právě toto rozdělení určuje evropskou migraci až do roku 1989. Rozdílnost životní úrovně, ale i politické situace v obou blocích byla rozhodujícími motivy k migraci, je nutno říci, že ilegální ve směru východ → západ. Do západní části Evropy však nemíří jen emigranti z východního bloku, ale i tři další skupiny migrantů, především pocházející z jihu. Jedná se o migraci související s rozpadem koloniálního systému, dále o pracovní migraci a migraci uprchlíků a azylantů. To byly hlavní určující složky migrace v období let 1950-1989.

Rok 1989 a pád „železné opony“ pak zahajuje další migrační období. Hlavním určujícím prvkem pro něj je především svoboda východních národů a možnost volně se stěhovat, na druhé straně pak také vzrůstající obavy západních států z volné migrace „mas“ z Východu. To souvisí s rostoucími restriktivními opatřeními, která pomáhala budovat tzv. pevnost Evropa. Hlavními aktéry této pevnosti přitom byly státy zapojené

do Evropského společenství, později Evropské unie. Ty se v tomto období vyznačují především rostoucím uvolněním pohybu osob uvnitř tohoto spolku a uzavírajícími tendencemi mimo něj.

Migrační rysy regionu České republiky jsem ve své práci zahrнула v rámci jednotlivých dějinných celků. Pouze poslední období od roku 1989 jsem oddělila a rozdělila do tří částí. První částí je migrace na české území v letech 1989-2004, druhá část začíná vstupem České republiky do Evropské unie a třetí část je zaměřena na trendy migrace v České republice v posledních letech. Především vstup do Evropské unie pak ve své práci hodnotím spolu s rokem 1989 jako velmi důležitý mezník české migrační politiky.

Jak je patrné, evropská migrace ve 20. století je určována především důležitými politickými událostmi a ekonomikou daných států. Cílem mé práce bylo zmapovat pohyby obyvatelstva a trendy v oblasti Evropy a České republiky. Zároveň jsem se snažila nastínit určité jevy, ke kterým ve spojení s migrací dochází, jejich klady a zápory.

Ve své práci jsem zvolila jako základní literaturu Badeho *Evropu v pohybu*, která určovala hlavní linii mé práce. Tuto jsem doplňovala dalšími zdroji, především těmi, které se věnují oblasti České republiky. Hlavní problém se objevil především v možnostech sehnání dat z období před rokem 1989. Částečně se mi jej podařilo vyřešit bádáním v Národním archivu a především objevením práce Dr. Šolleho, který se věnuje migraci v Československu do padesátých let, a dalších statistik. V období od padesátých let do roku 1989 jsem však vycházela stejně jako všechny dosavadní práce zaměřené na problematiku tohoto období především z hrubých odhadů založených na statistikách například uprchlických táborů či různých organizací.

Domnívám se, že se mi podařilo vytvořit přehled migrace v Evropě s přihlédnutím k oblasti České republiky, která může být nejen seznámením z fakty, ale i návodem k dalšímu hlubšímu bádání v historii migrace.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

- Bade, K., J.: *Evropa v pohybu*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2005. ISBN 80-7106-559-5
- Concolato, J-C., a kol.: *Útěk a exil v umění*. UNHCR. Praha 2002. ISBN 80-238-8858-7
- Harna, J., Fišer, R.: *Dějiny českých zemí II*. Nakladatelství FORTUNA. Praha 1998. ISBN 80-7168-521-6
- Housková, H., Podlešák, J.: *Světové dějiny XX. století (2. část)*. Interní studijní materiál PF JCU. str. 51
- Housková, H., Podlešák, J.: *Světové dějiny XX. století*. Interní studijní materiál PF JCU.
- Jeřábek, V.: *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*. Nakladatelství V. Reitterová – Stilus. Brno 2005. ISBN 80-903550-0-5
- Jílek, T., Jílková, A.: *Železná opona*. Nakladatelství Miloš Uhlíř – Baset. Praha 2006. ISBN 80-7340-080-4
- King, R.: *Atlas lidské migrace*. Mladá fronta. Praha 2008. ISBN 978-80-204-1706-0
- Kratochvíl, J. a kol.: *ČESKÝ A SLOVENSKÝ EXIL 20. STOLETÍ*. Meadow Art. Brno 2003.
- Kuklík, J., Kuklíková, J.: *Dějiny 20. století*. SPL – Práce. Praha 2000. ISBN 80-86287-15-7
- Mikulášková, M., Murad, S.: *Najít nový domov: Česká adaptace výukového programu*. Interní materiál - Katedra společenských věd Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity. České Budějovice 2005.
- Nálevka, V.: *Světová politika ve 20. století. (I.)* Aleš Skřivan ml. Praha 2000. ISBN 80-902261-4-0
- Nálevka, V.: *Světová politika ve 20. století. (II.)* Aleš Skřivan ml. Praha 2000. ISBN 80-902261-6-7
- Parker, G.: *Atlas světových dějin*. Knižní klub. Praha 1999. 80-7176-928-2
- Vaculík, J.: *Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti*. Masarykova univerzita. Brno 2002. ISBN 80-210-3001-1

SEZNAM POUŽITÝCH ARCHIVNÍCH ZDROJŮ

Reemigrace a vystěhovalectví čs. státních příslušníků v letech 1922-1938 a 1947-1950.
Ministerstvo vnitra II tajné. Karton 50.

Šolle, V.: *Otázka vystěhovalectví a její zákonná úprava ve světle současné hospodářské a sociální politiky.* Národní archiv, MPSP, Karton 426.

Výsledek soupisu uprchlíků. Národní archiv. MPSP-R, Karton 37.

Vystěhovalectví z ČSR. Národní archiv. MPSP, Karton 426. tab. 1

Vystěhovalectví z ČSR. Národní archiv. MPSP, Karton 426. tab. 2, list 1

Vystěhovalectví z ČSR. Národní archiv. MPSP, Karton 426. tab. 2, list 2

Zpráva ministra vnitra o činnosti osidlovacích úřadů v Praze a v Bratislavě.
Ministerstvo vnitra tajné II. Karton 436. str. 1

SEZNAM POUŽITÝCH INTERNETOVÝCH ZDROJŮ:

Azylové řízení a azylanti. [online]

URL: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_rizeni_azyl [citováno dne 6.4.2010]

Cesta k listopadu 1989 – Maďarsko, otevřená hranice, útěk obyvatel východního Německa. [online]

URL: http://www.ustrcr.cz/data/cesta_k_listopadu_1989/docs/Madarsko_otevrene_hranice_ML.pdf [citováno dne: 1.4.2010]

Cesta k listopadu 1989 – Pád berlínské zdi. [online]

URL: http://www.ustrcr.cz/data/cesta_k_listopadu_1989/docs/Pad_Berlinske_zdi_ML.pdf [citováno dne: 1.4.2010]

Cizinci v ČR – základní údaje v jednotlivých měsících; 2006/12-2010/02. [online]

URL: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/06003C0245/\\$File/c01r01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/06003C0245/$File/c01r01.pdf) [citováno dne 6.4.2010]

Cizinci v ČR [online]

URL: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_zamestnanost [citováno dne 6.4.2010]

Český statistický úřad. [online]

URL: <http://www.czso.cz/> [citováno dne: 10.4.2010]

EU od A do Z. [online]

URL: <http://www.euroskop.cz/282/sekce/a-b/> [citováno dne: 1.4.2010]

Franc, Aleš: *Hlavní tendence ve vývoji pracovních migrací v České republice.* Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Brno 2006. 27 s. ISSN 1801-4496. [online]

URL: <http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2006-22.pdf> [citováno dne 6.4.2010]

Horáková, M.: *Dlouhodobé trendy ve vývoji pracovních migrací v České republice.* VÚPSV, v.v.i. Praha 2008 [online]

URL: www.cizinci.cz/files/clanky/574/Dlouhodobé_trendy.pdf [citováno dne 6.4.2010]

Horáková, M.: Mezinárodní migrace v ČR. In: *Buletin No. 23.* VÚPSV. Praha 2009. str. 27 [online]

URL: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/B23-MPMc.pdf> [citováno dne 6.4.2010]

Horáková, M.: *Migrace v České republice před vstupem ČR do Evropské unie.* VÚPSV. Praha 2004. [online]

URL: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_159.pdf [citováno dne: 3.4.2010]

Horáková, M.: *Proměny trhu práce v České republice po roce 1989 se zřetelem na pracovní migraci.* VÚPSV. Praha 2005. [online]

URL: http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_50_1.pdf [citováno dne: 15.3.2010]

Horáková, M.: *Současný vývoj pracovních migrací v České republice*. VÚPSV. Praha 2000. [online]

URL: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Horak2.pdf> [citováno dne: 3.4.2010]

Howard, K., G.: *BRITAIN'S IRISH*. Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Society. SAGE Publications 2008. [online]

URL: http://www.sage-ereference.com/ethnicity/Article_n86.html [citováno dne: 30.3.2010]

Huber, H.: *Uprchlíci z NDR na Německém velvyslanectví v Praze v roce 1989*. [online]

URL: http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/downloads/erinnerungen__botschafterhuber__1989__cz.property=Daten.pdf [citováno dne: 1.4.2010]

Kabeleová, H.: *Století migrace – Uprchlíci v Evropě*. [online]

URL: http://www.europeum.org/disp_article.php?aid=321 [citováno dne: 30.3.2010]

Kettel, S.: *Oil Crisis*. Encyclopedia of Governance. SAGE Publications 2006. [online]

URL: http://www.sage-ereference.com/governance/Article_n362.html [citováno dne: 30.3.2010]

MVČR – Azyl, migrace a integrace – Azyl [online]

URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/azyl.aspx> [citováno dne: 15.10.2009]

Nelegální migrace. [online]

URL: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_nelegalni_migrace [citováno dne 6.4.2010]

Poděkování profesoru Préčanovi a poslanci Pithartovi. [online]

URL: http://www.google.cz/url?sa=t&source=web&ct=res&cd=1&ved=0CAgQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.prag.diplo.de%2FVertretung%2Fprag%2Fcs%2F02%2FBotschafter%2FDownloaddatei__Gru_C3_9Fwort__Botschafter__Prager__Literaturhaus%2Cproperty%3DDaten.pdf&ei=LJe_S_fkM4mbOKzs3JYE&usg=AFQjCNEwCNgMMR2eZqB1aagB9Goc3sJkaQ [citováno dne: 1.4.2010]

Primární právo Evropské unie. [online]

URL: <http://www.euroskop.cz/8917/15908/clanek/zakladajici-smlouvy/> [citováno dne: 1.4.2010]

Primární právo Evropské unie. [online]

URL: <http://www.euroskop.cz/8917/15908/clanek/zakladajici-smlouvy/> [citováno dne: 1.4.2010]

R05 Úspěšnost žadatelů o mezin. ochranu podle st. občanství; 1993-2007. [online]

URL: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/09002E0A05/\\$File/c03r05.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/09002E0A05/$File/c03r05.pdf) [citováno dne 6.4.2010]

Server Totalita.cz [online]

URL:<http://www.totalita.cz/> [citováno dne: 30.3.2010]

Spiegel Online. [online]

URL: <http://www.spiegel.de/> [citováno dne 10.4.2010]

Šnidauf, J.: *Arabské národnostní menšiny v Německu na pozadí současné diskuse o imigraci, integraci a multikulturalismu.* [online]

URL:<http://www.amo.cz/publikace/arabske-narodnostni-mensiny-v-nemecku-na-pozadi-soucasne-diskuse-o-imigraci-integraci-a-multikulturalismu-1.html#n31>
[citováno dne: 3.4.2010]

Terminologický slovník [online]

URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/terminologicky-slovník.aspx> [citováno dne: 15.10.2009]

The National Archives. [online]

URL:<http://www.nationalarchives.gov.uk/education/focuson/film/images/activities/cold-war/europe-cold-war.png> [citováno dne 10.4.2010]

Úmluva o právním postavení uprchlíků – dokument [online]

URL:http://www.opu.cz/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=36&Itemid=4 [citováno dne: 30.3.2010]

Úmluva o právním postavení uprchlíků – obecně [online]

URL:http://www.opu.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=35&Itemid=17&lang=cs [citováno dne: 30.3.2010]

Uprchlíci – historický vývoj v ČR. [online]

URL: <http://www.icm.cz/uprchlici-historicky-vyvoj-v-cr> [citováno dne 6.4.2010]

Uprchlíci z NDR, Velvyslanectví spolkové republiky v Praze [online]

URL:http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/02/Botschaftsfluechtlinge/Botschaftsfluechtlinge__cz.html [citováno dne: 1.4.2010]

Úspěšnost žadatelů o mezinárodní ochranu podle státních občanství; 1993-2007. [online]

URL:[http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/09002E0A05/\\$File/c03r05.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/09002E0A05/$File/c03r05.pdf) [citováno dne 6.4.2010]

Trvale a dlouhodobě usazení cizinci v ČR [online]

URL: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/B9003347F1/\\$File/c01r01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/B9003347F1/$File/c01r01.pdf) [citováno dne 6.4.2010]

Úspěšnost žadatelů o mezinárodní ochranu podle st. občanství [online]

URL: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/09002E0A05/\\$File/c03r05.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/09002E0A05/$File/c03r05.pdf)

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Dlouhodobě a trvale usazení cizinci v České republice v letech 1989-2003	69
Tabulka 2: Ilegální přechody hranic České republiky	71
Tabulka 3: Žadatelé o azyl a počet udělených azylů v České republice v letech 1993-2003.....	72
Tabulka 4: Žadatelé o azyl a počet udělených žádostí v České republice v letech 2003-2008.....	77

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Vývoj migrace a migračního salda v období 1990-2005.....	65
Graf 2: Nejčastějších 10 státních občanství cizinců v ČR v letech 1994-2003	67
Graf 3: Poměr dlouhodobě a trvale usazených cizinců v České republice v letech 1989-2003.....	69
Graf 4: Vývoj zaměstnanosti cizinců podle státního občanství – nejčetnější skupiny cizinců působících na trhu práce v České republice v letech 1995-2008 (k 31.12./30.6.)	78
Graf 5: Vývoj zaměstnanosti občanů EU 27 /EHP /Švýcarska 1995-2008 (stav k 31.12./30.6.)	79
Graf 6: Celková zaměstnanost cizinců podle postavení v zaměstnání 1997-2009 (31.12.).....	80
Graf 7: Nelegální migrace cizinců v letech 2000-2008	81
Graf 8: Žadatelé o mezinárodní ochranu v ČR 1993–2008 (31.12.)	82
Graf 9: Počet udělených azylů 1993-2008 (31.12.)	82

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Evropa před 1. světovou válkou.....	15
Obrázek 2: Evropa po 1. světové válce.....	15
Obrázek 3: Poválečné Německo 1945-1990.....	29
Obrázek 4: Vojenské a hospodářské bloky v období "studené války"	30
Obrázek 5: Proces dekolonizace zahájený po roce 1945	32